

M

Maahs, Keneth H. 1940 Peoria-, IL., USA - Tanulmányait Sipson Coll. BA 1962- Fuller Theol Sem. THM 1966. South Bapt. Theol. PhD 1972. Baptista lelkész lett tanulmány utat tett Izrealbe és Egyiptomba 1966-67. Tanított Bethel College 1968. East College 1972-től a Bibliatudományok tanára. Szakterülete a héber Biblia és az Újszövetség. **Művei:** Male and Female in Peuline Perspective: A Study in Biblical Ambivalence” Dialogue und Alliance 2 (1988).

Macalister, Robert Alexander Stewart, 1870 Dublin – 1950. Dublin, Írország – Régész, aki Cambridgen tanult és csak Írország régészete után fokozatosan fordult figyelme a bibliai archeológia felé. Bliss Frederick Jones mellett 1898 –1900 között bekapcsolódott a Szeferat melletti palesztinai ásatásokba. Felhasználva Flinders Petrie korábbi kutatásait kifejlesztette a cserép-naptárt a kronológiai meghatározásokra. Amint Bliss visszavonult, 1901-től ő lett a Palesztin Ásatási Alap (Palestine Exploration Fund) vezetője. Vezetésével folytak 1902–1909 között a gezeri ásatások, a modern Izrael államban ez akkor Nyugat-Jeruzsálemet jelentette. Ez volt a legkorábbi igen széles spektrumú ásatás ebben a régióban. Ő találta meg az gezeri kalendáriumot, rajta a korai héber feliratot. Annak ellenére, hogy a korai Macalister-ásatások tudományos értékét a Palesztina-kutatók manapság hiábásnak ítélik elmaradott technikájuk és a gyenge korzerválás miatt, mégis ő volt az egyetlen képzett régész a térségben, igen komplex feltárási programokat kellett megvalósítania, és a körülmények szinte megoldhatatlan feladatok elé állították. 1909-ben elhagyta Palesztinát és a későbbiekben Dublinban az egyetemen kelta archeológiával foglalkozott egészen 1943-ig. Ebben a korszakában az ír királyi gyűjteményben található feliratokat katalogizálta. Az ír legendák megőrzésében nagy szerepe volt. 1910-ben az Ír Királyi Akadémia tagjává választották, az antik szekció elnöke lett 1924–1928 között. **Művei:** *Their Development and History.* London 1896; *Studies in Irish Epigraphy.* London 1897; BLISS, F. J.-vel, *Excavations in Palestine, 1898-1900.* London 1902; *The Excavation of Gezer.* London 1910–1912; *A History of Civilization in Palestine.* London 1912; *The Philistines: Their History and Civilization.* London 1914; *A Text Book of European Archaeology.* London 1921; *A Century of Excavation in Palestine.* Londn 1925; *Excavations on the Hill of Ophel.* London 1926; *The Archaeology of Ireland.* London 1928.

Macdonald, Burton 1939 Beauchastel, Kanada - St. Francis Xavier Egyetem BA 1960. Ottawa Egyetem, Kanada STB 1962. STL 1964. MA 1965. Ecole Biblique Jeruzsálem Elven Titulare. 1970. Katolikus Egyetem PhD 1974. Tanított Xavier Coll NS 1965-66. Lektor 1972-től. Teológia professzora 1979-80. Ásatások szakértője Wadi el-Hasa 1979-83. Szakterülete Arheológia és a héber Biblia. **Művei:** *The Southern Ghors and Northeast 'Arabah Archeological Survey 1985-1986.* Sheffield, 1992. *The Wadi el-Hasa Archeological Survey 1979-83.* West-Central Jordan Wilfrid Laurier U.P. 1988.

Macdonald, Denis R., 1946. Chicago, USA IL - Tanulmányait McCromik Theol. Teológiai doktorátus 1973. Harvard Egyetem PhD 1978. Tanított Goshen College 1977. Harvard Egyetem 12980-tól. Union Theol. Sem. New York. Szakterülete az Újszövetség, aporikfok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** *The Acts of Andrews and ther Acts of*

Andrew and Matthias in the City of Cannibals. Scholars, 1991. There is No Male and Female: The Fate of a Dominical Saying in Paul and Gnosticism. Fortress, 1986.

Macdonald, Margaret Y. 1961. St. Jeans Qubec, Kanada - St. Mary Egyetem BA 1983. Oxford Egyetem PhD 1986. Tanított St. Francis Xavier Egyetem 1986-90. Ottawa Egyetem 1990-től. Újszövetség professzora. Szakterülete Újszövetség, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** The Pauline Churches: A Socio-historical Study of Institutionalization in the Pauline and Deutero-Pauline Writings. Cambridge U.P. 1988.

MacEvilly, John, 1818 Luisborough – 1902 Tuam, Írország - Katolikus egyházi. 1857-ben pappá szentelték, az Úsz professzora volt Tuamban, 1857-ben Alway püspöke lett. ~ írta az első katolikus kommentárt angolul a reformáció óta. **Művei:** *An expositio of the Epistles of Saint Paul and the Catholic Epistles.* 2 kötet. Dublin 1856; *An expositio of the Four Gospels.* 3 kötet. Dublin 1876–1889; *An expositio of the Acts of the Apostles.* Dublin 1895.

Machen, John Gresham 1881 Baltimore, -1937 Pennsylvania, USA - John Hopkins Egyetemen szerzett baccalaureátust 1901-ben, majd Princeton Egyetemen tanult és szerzett teológiai doktorátust 1905-ben. És filozófiai maszter végzettséget 1904-ben. Az antik nyelvek és az Újszövetség érdekelte Marburg és Göttingen egyetemén tanult tovább, ezt követően Princeton Seminary lektora lett 1906-ban. 1929 az intézet rektora lett, majd a Westminster Seminary-ba távozott Philadelphiába, ahol haláláig tanított. Pál vallásának vizsgálata (1921) és Krisztus szüzi születéséről írt könyv (1930) hívta fel a figyelmet szaktudására. Majd pedig a kereszténység és a liberalizmus kapcsolatát vizsgálta (1923). A fundamentalizmus és a modern tudományos analízis között vívódott egész életében. Az volt a véleménye, hogy a pusztai történeti gondolkodás nem képes megragadni azokat a folyamatokat amelyeket Jézus igehirdetése elindított. A kor amerikai biblikus teológiája művelői között a legjelentősebb kutató. Tanári katedráról nemzedékeket nevelt fel, akik tovább vitték gondolatait. **Művei:** *The Christian Faith in the Modern World* New York 1936. *The Christian View of Man* New York, 1937. *Christianity and Liberalism* New York, 1923. *The new Testament: An Introduction to Its Literature and History* Edinburgh, 1976. *The Origin of Paul's Religion* New York, 1921. *The Virgin Birth of Christ* New York, 1930.

Machen, John Gresham, 1881 – 1937. USA - Észak-amerikai presbiteriánus teológus. 1914-ben szentelték pappá, jöhet már 1906-tól egészen 1929 tanított a Princeton Theological Seminary-ben. A fundamentalisták és liberálisok közötti közdelem, megahátorzól alakja, 1929-ben megalapított a Westminster Theological Seminary 1930-1935 között egyháza külső misszióját irányította. A presbiteriánus egyháiban széleskörű elismertséget szerzett. Óvatos teológus és liberális politikus volt. **Művei:** *Board oWhat is faith?* Princeton 1925 *New Testament Greek for beginners* Princeton 1927. *The virgin birth of Christ* Princeton 1930. *The Christian faith in the modern world* Princeton 1936. *The Christian view of man* Princeton 1937. *God transcendent* Princeton 1949. *What is Christianity? and other addresses* Princeton 1951. *The New Testament : an introduction to its literature and history* Princeton 1976.

Machiavelli, Niccolò, 1469 Firenze – 1527 Firenze. Itália - Reneszánsz állam- és politikai teoretikus. Lorenzo Medici uralkodása alatt nőtt fel, jogász családból származott. Ifjúságáról csak annyit tudunk, hogy latin iskolába járt. 1494-ben Girolamo Savonarola egy keresztény-morális állam alapításával kísérletezett, ~ lett a kancellária titkára. Feladata a belpolitika, a város védelmének megszervezése volt, illetve diplomáciai küldetéseket kapott. Megszervezte a firenzei hadsereget. 1512-ben, a Mediciek Firenzébe való visszatérésekor börtönbe került, majd a visszaállt köztársaság intézményeibe már nem hívták vissza. A San Cassino melletti birtokára vonult vissza. Irodalmi tevékenysége politikai vezető szerepéhez kapcsolódik. Vidéki éve alatt írta meg legjelentősebb műveit. 1513-ban jelent meg *A fejedelem* c. műve és politikai működésének áttekintése *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* címmel. *A fejedelemben* a történelmet nem tartotta üdvtörténetnek, mint ezt korábbi mestere Savonarola sugallta, hanem az emberi erő és a szerencse összjátékának tekintette. Szerinte azok az emberek értékesek, akik nem vonulnak vissza, hanem vállalják az erkölcsi, politikai kockázatot, hogy aktívan részt vegyenek ebben a folyamatban. A vallást mint társadalomszervező erőt fogta fel. A Biblia modern politikai értelmezésének korai tanúja. **Művei:** MAZZONI, G. – CASELLA, M. (szerk.), *Tutte le opere storiche e letterarie*. 2 kötet. Florenza 1929; PANELLA, A. (szerk.), *Opere*. 2 kötet, Milano 1939; FLORA, F. – CORDIČ, C. (szerk.), *Tutte le opere*. 2 kötet. Milano 1949–; BONFANTINI, M. (szerk.) *Opere*, Milano – Neapoli 1954; FLOERKE, H. (szerk.), *Gesammelte Schriften*. 5 kötet. München 1925; GRÜZMACHER, W. (szerk.), *Der Fürst*. Berlin 1870; MERIAN-GENAST, E. (szerk.), *Der Fürst*. Berlin 1923; OPPELN-BRONIKOWSKI, F. v. (szerk.), *Discorsi, Politische Betrachtungen über die alte und die italienische Geschichte*. Berlin 1922, Köln-Opladen 1965; ZORN, R. (szerk.), *Discorsi, Gedanken über Politik und Staatsführung*. Stuttgart 1966; MÜNKLER, H. (szerk.), *Politische Schriften*. Frankfurt 1990.

Machinist, Peter B. 1965? ?, USA - Teológiát a Harvard Egyetemen 1991-től tanul előbb a teológiai fakultáson, majd a bölcész karon, később pedig keleti nyelveket kezdett tanulni. Közel kelet tanulmányokat folytatott Case Western Reserve University (1971-77), University of Arizona (1977-86), és University of Michigan (1986-90). Vendég előadó volt (1981) és Lady Davis vendég professzorként adta elő a zsidó történelmet (2003) a Hebrew University of Jerusalem-ben. Elsődleges érdeklődése a közel kelet kulturális és társadalom története, elsősorban a Héber Bibliával kapcsolatban, de kutatott a mezopotámiai kultúráról is. A hatalmi ideológiás és az egyes csoportok önértelmezése érdekli az antik történelemben. Foglalkozott mitológiával a próféciával és az asszír történelemmel. Publikációinak jó része Közép AsszírIA kormányzásával foglalkozik. **Művei:** "Assyria and Its Image in the First Isaiah," "Outsiders and Insiders: The Biblical View of Emergent Israel and Its Contexts," "Fate, Miqreh, and Reason: Reflections on Qohelet and Biblical Thought," "The Fall of Assyria in Comparative Ancient Perspective," "Biblical Traditions: The Philistines and Israelite History," "The Voice of the Historian in the Ancient Near Eastern and Mediterranean World," and "Hosea and the Ambiguity of Kingship in Ancient Israel." Among his current projects is a volume of commentary on the prophetic book of Nahum.

MacRoy Joseph 1861 Ballygawley – 1945 Armagh. Írország - Egzegéta, bíboros. Dublinban tanított a Maynooth College-ben, 1915-ben püspök lett, 1928-tól kollégáival adta ki az *Irish Theological Quartelyt*. **Művei:** *The Gospel of St. John*. Dublin 1894; *The Epistles of Saint Paul to the Corinthians*. Dublin 1915; *The NT and Disvorce*. Dublin 1934.

Magdalius, Jakob, 1470 Gouda – 1518 Köln, Németország - Humanista és egzegéta. 1495-ben héber és görög magiszter lett, 1503-ban a kölni teológián tűnt fel, költőként is említették. **Művei:** *Textus Dom. Passionis mit Polylogus compassionis B.M.V.* Köln 1499; *Compendiaum Bibliae* (257 vers, a Biblia jó részét magában foglalja) Köln 1500, Wittenberg 1617.

Magness, Jodi 1956. Philadelphia-, USA, PA - Tanulmányait a Héber Egyetemen kezdte, Jeruzsálemben és BA végzettséget szerzett 1977-ben. Philadelphia Egyetem PhD 1989. Tanított a Héber Egyetemen 1984-től Pensylvannia Egyetemen 1989-ben. Miami Egyetem 1988-89. Tufts Egyetem 1992-től. Brown University Szír-Palesztin archeológiai központ vezetője 1990-1992. Klasszikus közel kelet és archeológia professzora. Késői római kor ásatásait vezeti Jovata, Israel 2003-tól. Jézus sírjáról szóló vitában részt vesz és azt gondolja, ha Jézus szegény családból származott volna akkor Názáretbe temették volna el. Különösnek találja hogy Jézus galileai családtagjai nem használták a galileai nevet előnévéként. Ásatások szakértője Hurvet Uza Izrael 1983. Korintus Görögország 1983. Hananiya Israel 1986. Nahal Rephaim Izrael 1987,1988, 1989. szakterülete az archeológia. **Művei:** *Jerusalem Ceramic Chronoly circa 200-2800*. Sheffield, 1993. „The Late Roman and Byzantine Pottery from the City of the Archeological Evidence for the Sasanian Perisan Destruction of the Tyroponean Valley BASOR 287. (1992) *Debating Qumran: Collected Essays on Its Archaeology* Leuven: Peeters, 2004. *Jerusalem Ceramic Chronology circa 200-800 C.E.* Sheffield 1993

Mahler Ede 1857 Ciffer - 1945 Budapest, Magyarország - Orientalista, történész, régész. 1876-bécsi és budapesti egyetemen matematikát és csillagászatot tanult. 1880-tól magyar csillagászati intézmények képviselője. Kronológiai tanulmányokat folytat, és érdeklődni kezd az ókori népek uránt 1898 Magyar Nemzeti Múzeum érem és régiségosztályának munkatársa. Egyiptológia és assziológia magántanára a pesti egyetemen. 1905-től rendkívüli tanár 1914-1928 nyilvános rendes tanár 1909-től MTA levelező tagja 1912-ben az egyiptológiai intézet megalapítója. Magyarországon ő teremtette meg az assziológiai és egyiptológiai kutatásokat, melyet mindig összekapcsolt a csillagászzal. Dunapentelén ásatásokat végzett. **Művei:** *Babilon és Biblia Bp.*, 1903. 1906. *Ókori keleti népek művészetének története Bp* 1906. *Babylon és asszuria* 1906. *Ókori Egyiptom Bp* 1906. *Handbuch der Jüdischen Chronologie* Frankfurt 1916. Hildesheim 1967.

Maier Johann Judaisztika professzor Köln - *Geschichte der jüdischen Religion*. Herder, 1972.

Maier, John R. 1943 Charleston-, USA, WV - Philadelphia Egyetem MA 1966. Duquesne Egyetem PhD 1970. Tanított Duquesne Egyetem 1966-69. Vezeti a Larion

State Coll 1969-71. New York állami Egyetemén tanít 1971-től. Litterary Onomastics Studiumok tanára. Aleppo Egyetem 1979-80 között. Jordániában Amman Egyetem 1980. Sidi Moh. Ben Abdellah Egyetem, Fez 1989-90. Szakterülete a héber Biblia és Mezopotámiai tanulmányok. **Művei:** Mappings of the Biblical Terrain: The Bible as Texts Bucknell UP 1990. Myths of Enki, The Crafty God Oxford U.P. 1989. Gilgamesh, translated from Version of Sinleqi-unnimi. Knopf, 1984. The Biblia its Literary Millieu: Contemporary Essay. Eerdmans, 1980.

Maimonides, Mózes, névváltozata: **rabbi Mózes ben Maimon, Maimun, „Rambam”** 1135 Cordova – 1204 Fostat (Ó-Kairó). Spanyolország/Egyiptom - Rabbi, filozófus és orvos. Tudós családból származott. 1148-ban Cordovát az almohádok fanatikus iszlám csoportjai foglalták el, a lakosság elmenekült. ~ ezt követően Dél-Európában vándorolt, teológiát, filozófiát és természettudományt tanult. 1158-ban *A zsidó kalendárium meghatározása* címmel írt könyvet. 1160-ban Fezben az észak-afrikai moszlimoktól orvostudományt tanult. 1165-ben családjával a Szentföldre, majd Egyiptomba utazott. 1168-ban befejezte Misna-kommentárját, de főleg az orvostudományából élt (1185-ban Szaladin szultán orvosa volt). 1177-ben a fostati zsidó közösség rabbija lett, a zsidó joghoz számos megjegyzést írt és kiterjedt levelezést folytatott a témában. 1178-ban befejezte a *Misneh Toraht*, a zsidó törvény szisztematikus magyarázatát. 1190-ben legismertebb filozófiai művében, a *Tévelygők útmutatója* (héber: *Moreh Nevukhim*, arab: *Dalalat al-Ha'irin*) címűben tagadta a testi feltámadást. A középkor egyik legjelentősebb tanítójaként célja volt, hogy szintézisbe hozza a filozófiát, a vallást és a kinyilatkoztatás-hitet. A Tóra logikus parancsait akarta megmutatni, főleg Saadia és Ibn Daud és Arisztotelész filozófiája segítségével. Gondolkodásmódját néhány iszlám dogma, a kritikus gondolkodás és a zsidó hagyományok továbbvitele jellemezte. Misna-kommentárjában azt állította, hogy a szóbeli Tóra a Gemarában van rögzítve. Igyekezett mindent az alapelvekre visszavezetni – ez a legfontosabb négy hitszabály: a próféták tekintélye, Mózes rendkívüli szerepe, az isteni kinyilatkoztatás és a Tóra változatlansága. Misna-kommentárját arabul írta, csak a *Misneh Tora* íródott héberül. Az összeállított törvények a diaszpóra számára kézikönyvként funkcionáltak. Utolsó könyvében összevetette a messiás-kérdés megjelenését az iszlámban és a kereszténységben. ~ véleménye szerint a kinyilatkoztatást nem szó szerint kell venni a Tórából, hanem lelki értelemben kell keresni. Első könyvében a bibliai terminológiát magyarázta, az Istenre vonatkozó bibliai kijelentéseket allegorikusnak tartotta. Sajátos kozmológiát alkotott, egyik axiómája szerint a világ örök és nem teremtett, mert ha ez nem lett volna örökké, akkor a teremtés változást okozott volna Isten természetében. A Tóra teremtésről szóló tanítása allegorikus elképzelést tükröz. A középkori zsidó gondolkodók (a gersonidák és Chasdai Creskas), illetve a keresztény skolasztikusok (Albertus Magnus, Aquinói Tamás), később pedig Spinoza, Leibnitz, Moses Mendelssohn, Salomon Maimon vitték tovább tanítását. Nevezetjük őt a bibliai teológia rendhagyó művelőjének. **Művei:** COHEN, A. – HALKIN, S. B. (ford., szerk.), *Epistle to Yemen* (arab/héber/angol). New York 1952; CHAVEL, Ch. B. (ford.), *The Commandments, Sefer ha-Mitzvoth* (angol). 2 kötet. London ²1967; *The Code of Maimonides, Mishneh Torah* (angol). New Haven 1949–; MUNK, S. (ford. és szerk.), *Le Guide des Egarés (Dalalat al-Ha'irin)*, arab/francia). 3 kötet. Paris 1856–1866; *A Maimonides Reader*. New York 1972; Klein

M. (ford.), *A tévelygők útmutatója*. Pápa – Nagybecsekerek 1887. reprint kiadás: BABITS A. (szerk.) – HELLER Á. (utószó). Bp. 1995.

Makariosz, 300 Egyiptom – 390 k. Egyiptom - Szerzetes. Szent és csodatevő hírében állt, a szerzetesek története nem emlékezik meg irodalmi alkotásáról. A neki tulajdonított írott homíliák és levelek valószínűleg a mezopotámiai messzalianista eretnek körökből származnak. Ezek tanítása szerint a sátán erejét csak állandó imádkozással lehet megtörni. **Művei:** Migne PG 34.

Makkai Sándor, 1890 Nagyenyed – 1951 Budapest, Magyarország - Református teológus. Sepsiszentgyörgyön és Kolozsváron tanult teológiát. 1915-től lelkész Vajdakamaráson, 1917-ben tanári képesítést szerzett, gyakorlati teológiát tanított Sárospatakon, 1918-tól rendszeres teológiát Kolozsváron. 1926-ban püspök lett. **Műve:** *Jézus* (Bousset után) Kolozsvár 1911.

Maksay Albert, 1897 Sopron – 1971 Kolozsvár, Magyarország - Református teológiai tanár, lapszerkesztő, költő, műfordító. 1915-ben orvostant hallgatott a kolozsvári egyetemen. Világháborús katonai szolgálata után, 1922-ben szerzett teológiai szakképesítést a kolozsvári Református Teológiai Fakultáson. 1923–1925 között az Egyesült Államokban képezte tovább magát (Louisville-i Presbiteriánus Teológiai Szeminárium, chicagói McCormick Teológiai Szeminárium és bölcsészettudományi kar, ahol arab és egyiptomi tanulmányokat is folytatott, pittsburghi Western Theol. Seminary). 1925–1959 között ÚSz-t tanított a kolozsvári Református Teológiai Fakultáson. 1948-ban teológiai doktorátust szerzett. 1959-ben hatalmi nyomással kényszerítették nyugdíjba. 1929–1944 között szerkesztette a *Református Család* c. nőszövetségi lapot; a *Református Szemle*, *Az Út*, a *Pásztortűz* (1921–1944), az *Erdélyi Helikon* (1928–1944) c. folyóiratok munkatársa volt. **Művei:** *A lelki egyház képe az Újszövetségben*. In: *A Brassói Ref. Nagyhét Emlékkönyve*. Brassó 1928. 20–31; *Az exegézis problémái. Dolgozatok a református teologiai tudomány köréből*. Kolozsvár 1931; *A Szentírás eredeti nyelve a teologiai tudományban*. In: *Kecskeméthy emlékkönyv*. Kolozsvár 1934, 37–44; *Kőrösi Csoma Sándor tibettudományi munkássága nyelvészeti és vallástudományi szempontból*. Kolozsvár 1935; *Modernizmus és fundamentalizmus*. In: *Református Szemle* 1925. 236–239, 251–254; *A Zsidókhöz írt levél*. In: *Református Szemle* 1953. 3–7/234–241; 1955. 22–35, 191–196; 1956. 135–144, 280–288. 373–381; *A Qumranvölgy barlangjaiban talált régi héber kézirat-tekercek*. In: *Református Szemle* 1957. 244–251; *A Kánon kialakulása*. In: *Református Szemle* 1965. 315–226; *Pál apostol Rómabeliekhez írott levelének magyarázata*. In: *Református Szemle* 1990. 328–391 és *Szemle füzetek* 6. 1991; *A Római levél 12. és 13. részének etikai szemlélete*. In: *Református Szemle* 1991. 285–292; *Pál apostol írásos missziói munkásságának előzményei*. In: *Református Szemle* 1992. 35–38.

Malatesta, Edward J. 1935. Paterson, USA NJ - Gonzaga Egyetem MA 1955. Pont. Ist. Bibl. Roma SSL 1965. SSD 1974. Tanított Pont. Ist. Bibl. Róma. 1966-79. San Francisco Egyetemen 1984-től. **Művei:** *The True Meaning of the Lord of Heaven* 1985. *Interiority and Covenant*. Pont. Ist. Bil. 1978. *The Epistle of St. John*. Pont. Ist. Bibl. 1973. *St. John's Gospel* 1920-65. Pont Ist. Bibl 1967.

Maldonatus, Johannes, Franciá.-ban: **Jean Maldonati**, 1533 Casas de la Reina – 1583 Róma. Itália - Jezsuita egzegéta. A salamancai egyemen folytatott teológiai tanulmányokat. 1562-ben belépett a jezsuita rendbe. 1563-ban pappá szentelték. Párizsban, a Clermont Collegiumban tanított filozófiát és 1565-től teológiát. Skolasztikus érveléssel bizonyította, hogy a pozitív teológia, amennyiben a Szentírást használja forrásul és nem csak a filozófiát és a dogmatikai határozatokat, az még nem jelent feltétlenül protestáns hitre való áttérést. Mivel a Szentírásban ugyanaz a fogalom több értelemben is előfordul, a biblikus módszer alkalmazása ennek ellenére nem vezet szkepticizmushoz. 1570-ben arra kényszerítették, hogy 600 hallgató előtt tartson 2–3 órás előadásokat, amelyeknek óriási hatása volt, viszont nagy konkurenciát indított el a Sorbonne-on. Kritizálták tanítását a pápa tévedhetetlenségével kapcsolatban, az érsek visszavonta oktatási jogát. Vádolták a hagyományos dogmák megsértésével és a tisztítótűz tanának meghamisításával. 1576-ban a királyi és a pápai protekció ellenére a párizsi érsek kizárta az egyetemről. Részt vett a hugenottákkal folytatott vitában, nagy sikert aratott. 1576–1578 között kurzusaiból összeállította fő művét, az evangéliumokhoz írt kommentárját. A francia provincia vizitátora lett, újjászervezte a Pont Mousson-i jezsuita rendtartományt. Tagja lett az oktatási szabályzat megalkotását végző, valamint a LXX revíziójával foglalkozó bizottságnak. Biblia-kommentárján keresztül, amelynek legismertebb része a négy evangélium kommentárja volt, ~t a katolikus teológiai egzegézis megalapozójának tartják. A keleti nyelvekben való jártassága és történetteológiai ismeretei által a történeti értelem kutatását célozta meg. Kísérletet tett a kegyelemtan kifejtésére, valamint – Ágoston alapján – felhívta a figyelmet a Szentírás kinyilatkoztatott tekintélyére. **Művei:** *Commentarii in quatuor evangelistas*. 2 kötet. Pont-à-Mousson 1597; BAC. 3 kötet. Madrid 1954; *In Matthaeum*, in: Migne, *Cursus Script.*, 21, 341–1312; *Commentarii in quatuor prophetas...*, Paris 1610; *Expositio in Ps. 109*. Mayence 1611; *Opera varia theologica*. 3 kötet. Paris 1677.

Maloney, Linda 1939. Houston, USA TX - St. Louis Egyetem BA 1965. PhD 1968. MA 1983. Tübingen Egyetemen doktorált 1989. Tanított South Ill. Egyetem. 1968-69. Our lady of the Lake Coll. 1971-72. Texas Christian Egyetem 1972-73. Professzor Franciscan Theol School 1989-92. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** *All That God had Done With Them: The Narration of the Mighty Works of God in the Acts of the Apostles*. Lang, 1991.

Malvenda, Thomas, 1566 Játiva –1628 Valencia. Spanyolország - Domonkos, egyháztörténész és egzegéta. Szülővárosában a domonkosok által vezetett iskolában tanult, majd 1581-ben belépett a rendbe. 1586-tól logikát és filozófiát, 1590–1600 között teológiát tanult. 1601-ben a rend általános magisztere lett és Rómába került. Baronius bíborossal kiadták az egyházi évkönyvet, revideálta a liturgikus könyveket rendjében (Breviárium, Martirológium és Missale). 1605-ben kiadta az index-bizottság által átvizsgált ókeresztény egyházatyák műveit. 1627-ben adta ki a generálisa megbízásából írt új rendtörténetet *Annalium sacri ordinis praedicatorum centuria prima* címmel. 1608-ban visszatért Valenciába, 1610-ben meghívták a királyi udvarba Madridba, hogy újabb indexet állítson össze. 1612-ben ismét Valenciában élt, ekkor foglalkozott Szentírás-magyarázattal. 1615-ben az egész Bibliát latinra fordította és kommentálta. **Művei:** *De*

antichristo. 11 kötet. Roma 1604; *De antichristo*. 13 kötet. Valencia 1621; Lyon 1746; *De paradiso voluptatis*. Roma 1605; *Commentaria in sacram Scripturam una cum nova de verbo ad verbum ex hebraico translatione variisque lectionibus*. 5 kötet. Lyon 1650; az 1. kötetben Malvenda-bibliográfiával (FIGUERES, N.); FIGUERES, N. (szerk.), *Duodecim fragmenta ad sacram Scripturam pertinentia*. Valencia 1655.

Mangenot, Joseph Eugene, 1856 Gémonville – 1922 Moutron, Franciaország - Vacant és Duchesne tanítványa volt egzegéta, akit 1881-ben szenteltek pappá. Nancy papi szemiáriumában volt egzegézi-tanár 1883–1903 között, Az Institut Catholique tanára volt Párizsban 1903–1922 között. A. Vacant utóda és munkatársa, 1901–1922-ig, rektor 1903-tól és a Pápai Biblia Tanács konzulense. Számos publikációja született, általában apologetikus céllal írta őket. **Művei:** *L'autentivité mosaïque du Pentateuqus*. Paris 1907; *La résurrection de Jésus*. Paris 1910; *Les Evangelises synopt*. Paris 1911.

Manson, Steve N., 1957. Scarborough, Kanada ON - McMaster Egyetem BA 1980. MA 1981. St. Michael Egyetem Kanada PhD 1986. Tanított Memorial Egyetem Új Fundland 1987-89. York Egyetem Kanada 1989-től. Szakterülete Újszövetség, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** *Josephus and the New Testament*. Hendrickson, 1992. *Flavius Josephus on the Pharisees: A Composition-Critical Study*. *Studia Post-Biblica* 39 Brill, 1991. *An Early Christian Reader Canadian*. Schol, 1990.

Manson, Thomas Walter, 1893 Tynemouth-North Shields – 1958 Milnthorpe, Anglia. - Újsz-kutató, az angol presbiteriánus egyház tagja. Skót származású, apjától kapta az első oktatást magániskolában Tynemouth-ban. Ezt követően a Glasgow-i egyetemen tanult, tanulmányait azonban megszakította az első világháború. Ezt követően Cambridge-ben folytatta tanulmányait, ahol keleti nyelveket tanult és filozófiai, teológiai tanulmányokat folytatott nagy sikerrel. Szentelése után a presbiteriánus egyház papja lett Angliában (1925), egy évig plébános volt. Londonban a Berhnal Green zsidó missziós intézetben, majd Falston helységben (1926–1932) tevékenykedett. Akadémiai karrierje Oxfordban kezdődött a Mansfield College-ban ahol görögöt és egzegézi-tanított (1932-36). Innen Manchester egyetemére hívták és Bibliakritikát és egzegézi-tanított (1936–1958), és idővel a presbiteriánus egyház egyik legbefolyásosabb kutatója lett. Leghíresebb könyve, a *The Teaching of Jesus* (1931), még lelkesítő tevékenysége közben született Falstoneban, ebből a Jézus tanítása és személye iránti érdeklődés egyformán szembeötlő. Nemcsak formálisan elemezte Jézus tanítását, hanem igyekezett a legfontosabb fogalmakat is feltárni. A szinoptikusok teológiai fogalmát az Emberfia-fogalom eredetének vizsgálatán keresztül mutatta be, azt állítva, hogy a Jézus szájából elhangzó „Emberfia”-fogalom széles vitát váltott ki. *The Sayings of Jesus* (1949) című munkája erről a témáról szól. Egy másik könyvében, amelyet kollegáival (MAJOR, H. D. A. – WRIGHT, C. J.) együtt adott ki, *The Mission and Message of Jesus* (1937), megnyilvánul Manson kiváló arám és rabbinikus műveltsége, amikor Jézus szavainak jelentését értelmezi. Kiseb könyveiben, a *The Servant-Messiah* és *A Study of the Public Ministry of Jesus* (1953) címűekben szintén krisztológiai témát vizsgál, mégpedig úgy ahogyan Jézus messiás voltát az evangélium tárgyalja, elsőként a Jézus korában uralkodó messiás-nézeteket vizsgálva. De foglalkozott az újszövetségi levéltudományal is, különösen Pál érdekelte, feltárva azt a különbséget, amely a levél első olvasói és a

szerkesztők között volt. *Studies in the Gospels and Epistles* (1962) Éveken keresztül tanulmányozta Pál leveleinek stilisztikai és vallástörténeti hátterét. Érdeklődött továbbá az ÚSz-i és a LXX-szövegkritika iránt. Annak ellenére, hogy avatott szaktudós volt, tudott a nagyközönség számára is közérthetően írni (vö. cikkeit a *Companion to the Bible* című, 1939-ban kiadott kötetben, amely ötször jelent meg, vagy a *The Manchester Guardian*-ben megjelent recenzióit. Gyakorta írt a *The Times* irodalmi mellékletében valamint a *The Times*-ban is. 1941–1952 között dékán lett Manchester egyetemén és a teológiai fakultáson, majd az egyetem alkancellárjának választották (1945–1949). Számos tevékenysége mellett mindig talált alkalmat arra, hogy prédikáljon. Szívesen hívták vendéglőadóknak más egyetemekre is. Glasgow, Cambridge, Dublin, Durham, Pine Hill (Halifax, Nova Scotia) és Strassburg egyetemein adott elő, ezeknek többnyire díszdoktora is volt. A British Academy levelező tagja, a göttingeni tudományos akadémia tagja, az American Society of Biblical Literature tiszteletbeli tagja volt. Végül a újszövetség-kutatók nemzetközi társaságába is felvették (Studiorum Novi Testamenti Societas), nevéből elválaszthatatlan a 1937-es, Edinburgh-ben tartott konferencia, amelyen ő lett a 12. alapító tag és SNTS-elnök (1949–1950), egyben ő alapította a *New Testament Studies*-t (1953–1958), amely az SNTS folyóirata lett. Annak ellenére, hogy sokan liberális egzegétának tartották, azon fáradozott, hogy amit a német liberális egzegéták „elhibáztak” a Jézus-kutatásban, azt korrigálja. A radikális szkeptikusokkal szemben állította az evangélium optimizmusát, amely Jézus életéből fakad. Kitűnő nyelvi műveltsége lehetővé tette, hogy közvetlenül tanulmányozza nemcsak a héber, arám forrásokat, hanem a szír, kopt, etióp forrásokat is. Rabinikus műveltsége pedig segítette az ÚSz hátterének feltárásában. Mindig kitűnő kapcsolatot tartott fenn hallgatóival.

Művei: *The Teaching of Jesus. Studies of its Form and Content.* Cambridge 1931, ²1935, London – New York 1963; *The Message of the Epistles: The Sayings of Jesus. As arranged in the Gospels acc. to St. Matthew and St. Luke...* London 1949, ⁴1957; *The Beginning of the Gospel.* Oxford 1950; *Suggestions towards an Exegesis,* in: *Studia Paulina.* Haarlem 1953, 155–162; *The Servant-Messiah. A Study of the Public Ministry of Jesus.* Cambridge 1953, New York 1961, Grand Rapids 1977; *Jesus and the Non-Jews.* London 1955; *Ministry and Priesthood: Christ's and Ours.* London 1958; *Ethics and the Gospel.* London 1960, New York 1961; BLACK, M. – MANSON, T. W. – ROWLEY, H. H., *Studies in the Gospels and Epistles.* Manchester 1962; BLACK, M. (szerk.), *On Paul and John. Some Selected Theological Themes.* London – Naperville – Illinois 1963 (Studies in Biblical Theology 38); RENGSTORF, K. H. (szerk.)m *Das vierte Evangelium,* in: *Johannes und sein Evangelium.* (Wege der Forschung 82). Darmstadt 1973, 465–485 (BJRL 30, 1946/47, 312–329); *Cristo en la teologia de Pablo y Juan.* Madrid 1975; *I detti di Gesù nei Vangeli di Matteo e Luca.* Brescia 1980 (Biblioteca Teologica 17).

Mansoor, Menahem 1911. Port Said, Egyiptom - Trinity Coll Dublin MA 1941. PhD 1944. Tudományos Egyetemen tanított Héber és szemita nyelveket 1955-77 nyugdíjas 1982-től. Szakterülete héber Biblia, szemita nyelvek, szövegek és feliratok. **Művei:** *Guide to the Dead Sea Scrolls.* Brill/Eerdmans 1964. *The Book and the Pade.* Madison, 1975. *The Thanksgiving Hymns.* Brill/Eerdmans 1961. *Biblical Hebrew Step by Step* 1-2 k. Fulbright. Grant, 1953-54.

Mantskovics Bálint, ? – 1597. Magyarország - Könyvnyomtató Vizsolyban. Bornemisza Péter nyomdáját vezette, 1584-ben Galgócon működött, 1589-ben Vizsolyban nyomtatta a Károli Bibliát, amely 1590-ben jelent meg. **Műve:** *Index Bibliicus, az az: az egek Szent Iras Könyveinek Ketsere vezrélő, mutato, es indito Laistroma: Melly által kitsiny munkául az egész Bibliában be foglaltatott szent irásokat Caputon és Versenként az kiutáltképpen valo tudodra szükséges Tzickelekuel egybe nagy hamarságuál meg találhadd, az Abece betüinec rendi szerint. Visolban, Németből Magyarra fordítatott és nyomtattatott: Mantskouits Bálint által 1593.* Vizsoly 1600.

Ma'oz Zvi 'Uri 1949 Haifa, Izrael - Héber Egyetem BA 1979. MA 1986. PhD 1993. Tanított IES 1973-87. Dolgozott Isreal Antiq Auth. 1981-1987. Archeológiai Intézet 1988-91. Ásatásokat vezet Jeruzsálem Zsidó negyedében 1973-77. Golan zsinagógák feltárása 1977-83. Caesarea Philippi 1988- Tel-Quasile 1991-92. Caesare Marittima Heródes Palotája 1993-tól. **Művei:** „Synagogues in the Golan – An Introduction BA 151 1988. The Golan in Antiquity – An Historic-Geographical Survey Golan Res Inst. 1986. The Synagogues and Jewish Settlements in the Golan Israel Soc. For the Protection of Nature 1980

March, W. Eugene 1935. Dallas, USA TX - Austin Presbyterian Theol. Sem. BD 1960. Union Theol. Sem. PhD 1966. Tanított Austin Presbyn. Theol. Sem. 1966-82. Louisville Presbyterian. Theol. Sem. 1982- Szakterülete a héber Biblia. **Művei:** 'Micha' in Harper's Bible Commentary 1988. Text and Testament: Critical Essay on the Bible and Early Church Fathers. Trinity U.P., 1980.

Marcobius, Ambrosius, ? – 365. Itália - Életéről nincsenek megbízható adataink, 430 k. a Codex Theodosianus említette a Symmachus kör tagjaként. A Saturnus-ünnepről írt, az antik hagyományokhoz ragaszkodók társadalmát mutatta be, a császárkori szinkretikus vallásról adott képet. A középkorban kozmológiáját használták, de fennmaradt vázlatos szótára is a görög és a latin szavak különbségéről. **Művei:** Művei 2 kötetben: Velence 1472; a legrégebbi kiadója: WILLIS, J. (szerk.), *Bibliotheca Teubneriana*. 2 kötet. Leipzig 2¹⁹⁷⁰; MARINONE, N. (szerk.), *Saturnali di Macrobio Teodosio*. Turin 1967, 2¹⁹⁷⁷; BORNECQUE, H. – RICHARD, F. (szerk.), *Saturnales*. 2 kötet. Paris 1936–; REGALI, M. (szerk.), *Commento al somnium Scipionis*. Pisa 1983; KEIL, H. (szerk.), *Grammatici Latini V*. Leipzig 1868 (reprint: Hildesheim 1961); PASSALACQUA, M., *Tre testi grammatici bobbiesi*. Roma 1984; STAHL, W. H. (ford.), *M.: Commentary on the Dream of Scipio*. New York – London 1952; DAVIES, P. V. (ford.), *M., The Saturnalia*. New York – London 1969; NISARD, D. (ford.), *Macrobio, Commentaire sur le Songe de Scipion tiré de la République de Cicerón*. Milano 1979.

Marcucci, Corrado 1940 Bologna, Olaszország - Tanulmányait Aloisianum Olaszország Lic. Phil 1966. Padova Egyetemen matematikai doktorátust szerzett 1970. Phil Theol. Hochschule THD. 1980. Tanított Pont. Theol Fac of South Italy 1981-87. 1993-tól professzor. Újszövetségi egzegézis. Leopold Franzens Egyetem Ausztria 1987-93. Szakterülete Újszövetség. **Művei:** „La rivelanza sapienziale della Torah nel quarto libro dei Maccabei e negli scritti di Flavius Giuseppe. In Sapienza e Torah 1987. Parole di Gesù divorzio Aloisiana 16 Morcelliana 1982.

Mare, William H. 1918 Oregon, USA - Wheaton Coll. BA 1941. 1946 MA. Faith Theol. Sem BD 1945. Pannsylvania Egyetem PhD 1961. Tanított Faith Theol. Sem. 1946-53. Számos helyen tanít Ásatásoknál szekértő Raddana Izrael 1972. Heshbon, Jordánia 1974. 1976. Moab Jordánia 1979. Abila Decapolis 1980.-1992. Szakterülete Archeológia, Újszövetség **Művei:** The Archeology of the Jerusalem Area. Baker, 1986. Mastering New Testament Greek. Baker, 1979.

Margot, Jean-Claude 1924 Chateau-d'Oex -, Svájc - Faculte de Theologie de l'Eglise Libre Lausanne teológiai doktorátust szerzett 1978-ban. Svájc Valdi Egyháznál lelkész 1966-89. Svájci Biblia társulatnál dolgozik 1966-89. A Biblia fordítás elméletével foglalkozik. **Művei:** Traduire San Trahir: La Theorie de la Traduction et son Application aux Textes Biblique. L'Age d'Home 1979. 1990. Les Epitres de Pierre. Commentaire Labor et fides 1960.

Marguerat, Daniel L., 1943. Lausanne, Svájc - Lausanne Egyetemen tanított 1984-től Újszövetség teológiáját. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** L'homme qui venait de nazareth: Ce qu'on peut aujourd'hui savoir de Jesus. Moulin, 1993. la memoire et le temps: Melanges offerts a Pierre Nonnard Le Monde de la Bible 23 (labor et Fides 1991) Vivre avec la mort: Le defi du Nouveau Testament Moulin, 1990.

Marius, Victorinus Afer, Gaius, 337 ? – 361 ? Itália - Rétor, nyelvész, filozófus, teológus. Az újplatonikus írásokat fordította görögről latinra, illetve Arisztotelészt és Cicerót kommentálta. II. Constantinus idején élt. Időskori megtérését Augustinus említette (*Vallomások* 8,2–5), Jeromos pedig arról beszélt, hogy Areiosz ellen írt egy dialektikus művet. Jeromos elítélte, mert amikor ~ már a Galata-levelét olvasta, párhuzamosan még pogány olvasmányokkal is foglalkozott. ~ Pál-kommentárja a történetkritikai iskola előfutárának tekinthető, főleg a Galata-levélről írottak. **Művei:** MARIOTTI, I. (szerk.), *Marii Victorini ars grammatica, introduzione, testo critico e commento*. Florenza 1967; Leipzig 1863; LOCHER, A. (szerk.), *Marius Victorinus, Opera Theologica*. Leipzig 1976; CLARK, M. T. (ford.), *Marius Victorinus, Theological treatises on the Trinity*. Washington 1981; LOCHER, A. (szerk.), *Marius Victorinus, Commentarii in Apostolum*. Leipzig 1972; GORI, F. (szerk.), *Marius Victorinus, Commentarii in ep. Pauli ad Eph., ad Gal., ad Phil.* (Corona Patrum VIII) Torino 1981; GORI, F. (szerk.), *Marii Victorini opera Pars II: Opera exegetica*. CSEL 83, 2. Wien 1986.

Marjanen, Antti 1952 Helsinki, Finnország – Bapt. Theol. Sem. Svájc bölcész doktorátus 1977. Tanított Helsinki Egyetemen 1983-tól. Bibliai szövegmagyarázat tanára. Szakterülete az Újszövetség apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** Jeesuksen salaiset sanat Toumaan evankeliumi. Helsinki U.P. 1992. „Nag Hammadin kirjasto ja vehaiskristillisyyden tutkimus Taik 88 (1983).

Marjovszky Tibor 1953 Budapest -, Magyarország - Református lelkész rabbinikus irodalom specialistája. Teológiai tanulmányait Budapesti Református Teológián végezte 1975-76. Diplomát szerzett 1981-ben. Ószövetség és rabbinikus irodalmat tanít Debrecenben, 1981-82 Ösztöndíjat kapott Utrecht, 1980-ban házassásodott, két gyermek

apja. 1985-től Budapesti Károli Gáspár Református Egyetemen tanít. 1994-től Debrecen Református Teológián. Párhuzamosan tanít Budapest Baptista teológián is. Lelkész 1983-4 Diósvizsló, 1985-86 Hidas, 1986-Baja, PhD diploma "Az álom az ószövetségben és a ókori keleten Bp 1992. **Művei:** Zes onbekende brieven van Ödön Kovács aan Prof. Abraham Kuenen te Leiden (1870-91). Met als appendix een drietal andere brieven van Hongaren uit de collect Kuenen. (1997) (language: Dutch / Hungarian) Midrash Mishle. In: *Een Boek heeft een rug. FS for F. Postma, Boeken Centrum* (1997) They were still in the Middle of the Jordan. In: *Széfer József Essays in Honor of Dr. József Schweitzer*. (Budapest, 2002) Faith and History. A snapshot of a Dutch Theologian. In: *Doctrina et Pietas*. (Essays in Honour of József Barcza) (Ed. Dienes Dénes, Szabadi István) Debrecen-Sárospatak 2002. "So the two of them walked on together" *Vigilia* 1999/1. A Man had a Patron. In: *Essays in Honour of Dr. Sándor Szathmáry*. (Budapest, 1999.) "And God saw that it was good" – the Creation, the Role of the Sun – a few Examples from the Rabbinic Literature. In: *A Teremtett világ megőrzése*. Debrecen 2000.

Markion, 85 Sinope – 144 Róma? Itália - Apja Sinope püspöke volt, 139-ben a római keresztény közösség tagja lett. Sajátos reformjai nem találtak visszhangra, ezért külön egyházat alapított. Az egész római birodalomban akadtak közösségek, amelyek hozzá csatlakoztak, 155 k. a markioniták Rómában népes közösséget alkottak. Tanítását antitézisekben fogalmazta meg, amelyek töredékesen maradtak fenn. Ellentétbe állította az ÓSz-t az Úsz-gel, az ÓSz-t elvetette, mivel „idejétmúltak” és gonosznak tartotta, az ÓSz-i istent haragvó Istennek tartotta, a Demiurgosznak, míg az ÚSz istenét a szeretet Istenének. Tanítása szerint Jézust az Isten felvette istenségébe (doketizmus), ő szabadít meg a Demiurgosz hatalmától. A teremtő Isten megtagadása vezette a markionitákat világtagadó aszkézisre (többek között megvetették a házasság intézményét is). Azt hirdették, hogy az Úsz-i tanítást erőszakkal is át kell adni a zsidóknak, nézeteiket igyekeztek az egész egyházra rákényszeríteni. Az Úsz-t is „megtisztították” a zsidóságtól, csak a lerövidített Lk-evangéliumot és Pál nagy leveleit tartották meg. Az irányzat nem volt ugyan jellemzően gnosztikus, de ezoterikus és platonikus tanítást is integráltak tanaik közé. **Művei:** *Antitheses: Rekonstruktionen* in: HAHN, T., *Antitheses Marcionis gnostici*. Königsberg 1823; HARNACK, A. von, M., *Das Evangelium vom fremden Gott*. Leipzig²1924.

Marrow, Stanley B., 1931 Bagdad, Irak - Tanult Boston Coll MA 1955. Weaston Coll STL 1962. Pont Bibl Inst. Roma SSL 1964. Gregoriana Egyetem Róma STD 1966. Tanított Weaston School of Theology 1971-től. Szerkeszti a *Biblica* c. kiadvány 1968-71. valamint a *NT Abstracts* 1971-től. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** *Paul, his Letters and his Theology*. Paulist, 1986. *Basic Tools of Biblical Exegesis*. Bibl. Inst. 1978.

Marsh, John 1904 Brighton, Anglia - Tanulmányait Edinburgh Egyetemén kezdte (Skócia) MA 1928. Mansfield Coll. Oxford Bölcsész doktorátust szerzett 1931-ben Oktatott Edinburgh Egyetemén Skóciában 1926-28. Westhill Training Coll.-ban Anglia 1932-34. A Congragtionista egyház tagja. Mansfield Coll. Oxford 1938-48. Tutor és káplán 1953-70. Nothingham Egyetem vezetője 1949-53. Szakterülete a Héber Biblia, Újszövetség és Archeológia **Művei:** *Theology of the New Testament* (1955). *Amos and*

Micha. SCM 1959. Commentary St. John. Pelican, 1963. Jesus in His Lifetime. Sidwick and Jackson, 1981.

Marshall, I. Howard 1933-4. Carlisle, Anglia – Aberdeen Egyetem MA 1955, bölcész doktorátus 1959. PhD 1963. Cambridge Egyetem BA 1959. Tanított Aberdeen Egyetem 1964-től. Az Újszövetségi egzegézis tanára. Szakterülete Újszövetség. **Művei:** Philippians. Epworth, 1992. 1 Peter. InterVarsity 1991.

Marshall, Robert, J., 1918 Burlington, USA, IA - Tanult Wittenberg Egyetemén BA 1941. Chicago Luther Tehol. Sem. Teológiai MA 1944. Tanított Muhlenberg Coll 1947-53. Tanársegéd Chicago Luth. Tehol. Sem 1981-88. Professzor 1988-tól. Szakterülete a héber Biblia. **Művei:** The Mighty Acts of God. Augsburg/Fortress, 1964. 1990.

Martens, Elmer A., 1930 Main Ctr. Kanada, SK - Tanulmányait a Saskatchewan Egyetemen kezdte Kanadában és BA 1954. Manitoba Egyetemen folytatta Kanada BE 1956. Menonita Brethen Bibl. Sem BD 1958. Claremont Grad Schol PhD 1972. Közreműködött a New American Standard Biblia fordításában 1969-70. Menonita Brethen Bibl. Seminary-ban tanított 1970-től. a New King James Version kiadásával foglalkozik 1977-86 amelyet 1977-ben adnak ki. Szakterülete a Héber Biblia. **Művei:** The Flowering of Old Testament Theology. Eisenbrauns, 1992. Jeremiah, Belivers Church Bible Commentary Herald 1986. A Theology of the Old Testament. Baker, 1981.

Marti, Karl, 1855 Bubendorf – 1925 Bern. Svájc, - Pedagógiát, teológiát, filológiát, orientalisztikát, művészet- és kultúrtörténetet tanult, teológiát Baselben, szisztematikus teológiát Göttingenben, orientalisztikát Lipszében. Baselben művészet- és kultúrtörténetet Jacob Burckhardt (1818–1897) keze alatt tanult, a filozófiát Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844–1900) előadásában hallgatta. Ekkor volt Baselben Emil Kautzsch (1841–1910) Ószövetség-professzor, aki orientalistákkal együtt alapította a Német Palesztina-kutató Intézetet; Albert Socin (1844–1899) meghatározó hatással volt rá, mert a filozófia és a teológia kapcsolatában gondolkodott; egy szemesztert Göttingenben tanult, Albrecht Ritschnél (1822–1889) tanult szisztematikus teológiáját. Államvizsgája után 1877-ben még egy évet tanult orientalisztikát Friedrich Delitzsch (1850–1922) professzornál, majd Heinrich Leberecht Fleischer (1801–1888) tanítványa lett Lipszében. Ezt követően vidéken teljesített lelkészi szolgálatot: alig 23 évesen vette át Buus-Maisprach lelkészséget, és ott maradt hét évig. 1879-ben licenciátust szerzett, 1881-ben habilitált Baselben, ahol 1894-ben magántanár lett. Baselhez közelebbi lelkészséget vállalt, Muttenzet, ahonnan 10 év múlva hívták Bernbe tanítani, ahol a pietista Samuel Oetli Ószövetség-kutató helyébe lépett. Bernben ÓSz-t, majd 1901-től szemita filológiát tanított. A berni egyetem professzora, és több éven át az evangélikus teológiai fakultás dékánja volt (1896–1898; 1904–1906; 1914–1916; 1920–1922), 1911–1912-ben pedig az egyetem rektora. 1897–1903 között elkészítette az egész ÓSz kommentárját, munkatársa volt az Emil Kautzsch vezette ÓSz-fordító csoportnak és az angol Encyclopaedia Biblicának. **Művei:** bibliogárfiáját ld. BAUMGARTNER, W., *Verzeichnis der Schriften Karl Marti's*, in: Budde, K. (szerk.), *Vom Alten Testament, Karl Marti zum Siebzigsten Geburtstage gewidmet von Freunden, Fachgenossen und*

Schülern. BZAW 41 (1925) 323–331; kiegészítéseket ld. MARTI, M., *Nachtrag zu dem Verzeichnis der Schriften von Karl Marti*, in: ZAW 46 (1928) 80.

Martinez, Ernest R., 1931. Denver, USA CO, - Gonzaga Egyetem MA 1956. Santa Clara Egyetem MST 1963. Pont Bibl. Inst. Roma SSL. 1966. Gregoriana Egyetem Róma STD 1970. Tanított Loyola Egyetem 1969-70. A Jezsuiták Berkeley Theol. Scholl. tanára 1971-79. Emellett a Oakland California egyházmegyei szemináriumban is tanított. Gergoriána Egyetemen működött Rómában 1989-től Biblikus Intézet Róma 1970-től valamint 1979-81 között. Szakterülete a héber Biblia és az Újszövetség. **Művei:** Hebrew-Ugaritic Index with an Eblaite Index I-II.k. Bibl. Inst. 1967. 1981. The Gospel Accounts of the Death of Jesus. Gregoriana U.P., 1970.

Martini, Carlo Maria SJ, 1927 Turin –, Olaszország - Biblikus, érsek, bíboros. 1944-ben lépett a jezsuita rendbe. A filozófiát Milánóban végezte, a Galareat egyetemen, a teológiát Chieri teológiai fakultáson, 1952-ben szentelték pappá. 1958-ban írta disszertációját a római Gregoriana egyetemen a feltámadás történetiségének problémájáról. Egy évig tanított Chieri teológiai fakultásán, majd visszatért Rómába, az Institutum Biblicumon doktorált a Bodmer XIV kódex recenziójából a B kódex fényében. 1969-1978 között dékán volt az Institutum Biblicumon, 1978-tól a Gregoriana elnöke. Számos könyvet publikált, az Ökumenikus Tanács egyetlen katolikus tagja. Az Újszövetség újabb, revideált görög szövegének kiadását készítette elő. Lelkigyakorlatai egyéni hangot jelentenek a szentignáci kurzusokon. 1979-ben II. János Pál Milánó érsekévé nevezte ki, és személyesen szentelte fel 1980-ban. 1983-ban bíborossá kreálták, 2002-ben nyugdíjba vonult az érseksége éléről. Jeruzsálemben él, életét az imádságnak és a Biblia tanulmányozásának szenteli. Súlyos Parkinson-kórban szenved. 2005-ben részt vett a pápa választó konklávéban, ahol esélyesnek tartották, de a bíborosok Joseph Ratzingert választották meg, XVI. Benedek néven. **Művei:** *Vangelo in periferia*. Brescia 1991; *La Chiesa : Una, santa, cattolica, apostolica*. Milano 1994; *Amare ed educare: Meditazioni per le famiglie*. Milano 1988; *Guidami sulla via della vita: Meditazioni per ragazzi Leumann: Elle Di Ci*, 1988; *Gli esercizi ignaziani alla luce di S. Giovanni*. Roma 1980 *Vita di Mosé: vita di Gesù: esistenza pasquale*. Roma 1981; *"Mi fu rivolta la Parola"*. Roma 1983; *Tegyétek, amit ő mond! Élet az Evangélium öröméből*. Esztergom–Bp. 1991; *Perché Gesù parlava in parabole? Meditazioni*. Bologna 1985; *Gli esercizi ignaziani alla luce del Vangelo di San Matteo: collana spiritualità ignaziana*. Roma 1981; *La rivelazione attestata: la Bibbia fra testo e teologia; raccolta di studi in onore del cardinale arcivescovo di Milano per il suo 70. compleanno Angelini*. Milano 1998; *La Bibbia: Nuovo Testamento, Salmi e alcuni testi fondamentali dell'Antico Testamento*. Milano 1999; *Nuovissima versione della Bibbia* (társszerző: BERNINI, G.) Milano; *Il libro sacro: letture e interpretazioni ebraiche, cristiane e musulmane*. Milano 1980.

Martola, Nils O., 1943. Helsingfors, Svédország. – Abo Akadémia teológiai MA 1968. Licencia 1980. DD 1984. MA 1974. Tanított Abo Akadémia egzegetikai Intézetében 1975-77. Finn Akadémián 1985-1988. Szakterülete a héber Biblia és apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** Capture and Liberation: A Study in the Composition of the First book of Maccabees Acta Acad. Aboensis Humaniori 63/1 1984. „Det Heliga Krieket i Gamla Testamentet” in Fredsprechtiv i teologin (1984).

Marton Lajos, 1870 Lovasberény – ? Magyarország - A gimnáziumot Nagykőrösön, teológiát és filozófiát a budapesti református akadémián, az utrechti, marburgi és a budapesti egyetemeken végezte. Ez idő alatt beutazta Közép-Európát. Református gimnáziumi tanár, okleveles lelkész és teológiai akadémiai magántanár. 1895–1896-ban óraadóként újtestamentumi bibliKateológiát adott elő a budapesti református teológián.
Művei: *Ruth könyve*. Bp. 1896; *A római császárok cultusa és apotheosisa*. Bp?

Marxsen, Willi 1919 Kiel -1993 Münster, Németország - Evangélikus újszövetség kutató. Érettségi után besorozták katonának és résztvett a második világháborúban. Teológiát először 1945-ben kezdett tanulni Kiel-ben és 1948-ban fejezte be diplomával. 1949 -1953 között lelkészként működött St. Aegidien plébánán Lübeck-ben. Tanulmányi felügyelő lett az újonnan megnyílt lelkész szemináriumban 1953-1956. Ekkor habilitált Kiel-ben az újszövetségi tanszéken Evangelisten Markus-nál. Bethel-be hívták tanítani 1956-ban az egyházi főiskolára Bethel amelyet 1961-ben hagyott el azért hogy Münsterben tanítson az újszövetségi szakon egészen nyugdíjazásáig 1984-ig. Diszkdotorátust kapott Kiel 1963 University of Dubuque (Iowa/USA) 1987. Sokat foglalkozott Márk evangéliumával és a ősegyház teológiájával. Különösen izgatja Jézus szemtanúinak a szemlélete és a feltámadás témája. Igyekezett a történeti tudósítást elkülöníteni a kérügmától. **Művei:** *Die Einsetzungsberichte zum Abendmahl*, 1951; *Das Abendmahl als christologisches Problem*, 1963 (21965; engl. ÜS 1970); *Einleitung in das Neue Testament. Eine Einführung in ihre Probleme*, 1963 *Der Streit um die Bibel*, 1965, U. Wilckens, G. Dellling, H. G. Geyer, *Die Bedeutung der Auferstehungsbotschaft für den Glauben an Jesus Christus*, [=Schriftenreihe des Theol. Ausschusses der Evang. Kirche der Union], 1966; *Die Auferstehung Jesu von Nazareth*, 1968. *Die Auferstehung Jesu von Nazareth*, [=Gütersloher Taschenausgaben; 66], 1972; *Der zweite Thessalonicherbrief*, [=ZBKNT; 11,2], 1982; „Christliche” und christliche Ethik im Neuen Testament, 1989.

Marxsen, Willi, 1919 Kiel – 1993 Münster, Magyarország - Evangélikus ÚSz-kutató. A gimnázium elvégzése után katona lett a világháborúban. 1945-től teológiát tanult Kielben, 1949–1953 között lekipásztorként dolgozott Lübeckben, közben egyetemre járt. 1953–1956 között tanulmányi felügyelő volt Preetz Prediger szemináriumban, majd habilitált. 1956–1961-ben Bethelben egy egyházi főiskolán tanított, majd az ÚSz professzora lett a münsteri egyetem teológiai fakultásán. Elsősorban Mk evangéliumával és a kora keresztény teológiával foglalkozott, a vallástörténeti módszert alkalmazva. Különbséget tett a Jézus kérügmája és a krisztusi kérügma között. Konzervatív egzegéta volt, a történetkritikusok gyakran támadták. **Művei:** BOYCE, J. és mások (ford.), *Mark the Evangelist: Studies on the Redaction History of the Gospel*. Nashville 1969; *New Testament Foundations for Christian Ethics*. Minneapolis 1993; »Christliche« und christliche Ethik im Neuen Testament. Berlin 1989; *Das Neue Testament als Buch der Kirche*. Berlin 1968.

Masznyik Endre, 1857 Tiszaföldvár – 1927. Magyarország - Bölcsészdoktor, evangélikus teológiai tanár. A gimnáziumot Tiszaföldváron és Szarvason végezte, majd 1875–1879 között teológiát tanult a soproni és a pozsonyi akadémián. 1881-ben egy

hosszabb külföldi utazás után a selmecebányai evangélikus gimnáziumban tanított, 1882-ben bölcsészdoktori oklevelet szerzett, 1885-ben a pozsonyi teológiai akadémia tanára, majd 1895-ben igazgatója lett. A magyar protestáns irodalmi társaság egyik alapítója és választmányi tagja, a Luther-Társaság igazgatósági tagja, a pozsonyi esperesség jegyzője volt. **Munkái:** *Luther élete. A mivelt közönség és különösen az ifjúság számára.* Pozsony 1887; *Pál apostol élete.* Pozsony 1894; *Pál apostol levelei.* 3 kötet. Pozsony 1896; *A halotthamvasztásról. Egészségi, gazdasági és különösen zsidó és keresztyén vallási szempontból.* Pozsony 1899; *Pál apostol élete.* Pozsony 1896; *Pál apostol levelei.* Pozsony 1896–1900; *Voltak-e Jézusnak testvérei?* Bp. 1906; Szentírásfordítása: Bp. 1925.

Mathews, Shailer, 1863 Portland – 1941 Chicago, USA - Amerikai baptista liberális teológus. Történelmet, nemzeti ökológiát és teológiát tanult, majd 1887–1889 között a Colby College retorikaprofesszora, 1889–1994 között a történelem és a politikai ökológia tanára volt. 1890–1891-ben Berlinben történelmet és nemzeti ökológiát hallgatott. 1894–1897 között a Chicago Divinity School ÚSz-professzora, 1897–1905 között a szisztematikus teológia professzora, 1906–1933 között az összehasonlító történeti teológia tanára, 1908–1933 között a CDS dékánja volt. Bekapcsolódott az amerikai ökumenikus mozgalomba, 1912–1916 között a Federal Council of Churches in America elnöke. 1912–1934 között a felnőttképzéssel foglalkozó Chautauqua Institute igazgatója, 1903–1911 között a *The World To-Day* és 1913–1920 között a *Biblical World* c. lapok kiadója lett. Gondolkodását elsősorban az ún. „szociohistorizmus” határozta meg, ezzel a módszerrel elemezte a keresztény dogmatörténetet mint a különböző életformák következményét. A szociális evangéliumi mozgalom társszervezőjeként a mozgalmat teológiailag vizsgálta. Azon munkálkodott, hogy a dogmatikát a modern tudományos megismerési módszereivel vizsgálja és a teológiában is szigorú tudományos módszereket kövessenek – ezzel a modernizmus egyik képviselője lett. **Művei:** *The Social Teachings of Jesus.* Chicago 1897; *A History of New Testament Times in Palestine.* Chicago 1899; *The Messianic Hope in the New Testament.* Chicago 1905; *The Church and the Changing Order.* Chicago 1907; *The Social Gospel.* Chicago 1909; *The Gospel and the Modern Man.* Chicago 1910; *The Social Teaching of Jesus. An Essay in Christian Sociology.* Chicago 1910; *Jesus on Social Institutions.* Chicago 1928 (új kiadás: 1971); Bibliográfia: LINDSEY, W. L.: *Sh. M.: A Comprehensive Bibliography,* in: *American Journal of Theology and Philosophy* 6. 1985, 3–27.

Mátyás Ernő, 1888 Kristyor – 1950 Sárospatak, Magyarország - Református tanár. 1905-ben a gimnáziumot Szászvárosban végezte, 1911-ben a teológiát Kolozsváron. 1914-ben a Székelyföldön volt lelkész, 1929–1939 között zsinati tag. **Művei:** *Pál apostol mystikája.* Kolozsvár 1921; *János evangéliumánk főbb problémái.* Debrecen 1926; *Pál apostol viszonya a mysterium-vallásokhoz.* Debrecen 1931; *Pál apostol megtérése.* Debrecen 1934; *A szenvedés értelme Pál apstol igehirdetésében.* in: *Theol. Szemle* 1941; *Pál apostol antropológiája.* Bp. 1941.

Mauser, Ulrich W. 1926. Stuttgart, Németország. - Tübingen Egyetem ThD 1957. Tanított Louisville Presbyn. Tehol Sem. 1964-77. Biblia teológiát tanított Pittsburgh Theol. Sem. 1977-90. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** *The Gospel of Peace*

Westminster John Knox 1992. Gottesbild und Menschwerdung. Mohr, 1971. Der Junge Luther und die Haresie. Gutersloher, 1968. Christ in the Wilderness. SCM 1963.

Maximus Confessor, magyarul: **Hitvalló Maximusz**, 580 Heslin (Golán-fennsík) – 662 Lizika. Görögország - Előkelő bizánci család sarja, aki kolostorban nevelkedett és hatalmas műveltséget szerzett. 610–613 között Herakleiosz császár első titkára volt, 614-ben lemondott állásáról és Khüropolisz (ma Skutari) kolostorba vonult, ahol rövidesen apáttá választották. A 626-os perzsa támadás elől Krétára, majd Ciprusra menekült. 628-ban Szophroniosszal Alexandriába ment, majd Karthagó vidékén tartózkodott. 645-ben Pürrosz korábbi konstantinápolyi pátriárkát legyőzte a monoteletista vitában. 646–653 között Rómában volt, 649-ben részt vett az I. Márton pápa által összehívott lateráni zsinaton, ahol elítélte a monothelétákat, de az eretnekpártoló II. Constans császár 653-ban a pápával együtt láncra verve Konstantinápolyba vitte őt is. Mártont a Krím-félszigetre száműzte, ahol a pápa meghalt, Maximos hitvallót pedig 655-ben Trákiába. 622-ben egy konstantinápolyi zsinatra idézték, ahol elítélték és Lazikába száműzték, előbb azonban a nyelvét kitépték és a jobb kezét levágták. Még ebben az évben meghalt. Teológiai munkássága átfog a teremtéstől a megváltásig minden teológiai témát és harmonikusabb, mint Ágoston tanítása. Egzegetikai irányultsága természetesen dogmatikus. **Művei:** Migne: PG. 90–91. Magyarul fejezetek a szeretetről, ford. TEREBOSSY. Bp. 1944, in: ford. BAÁN I. (ford.), *Magyar-görög tanulmányok 25. Műsztagógia. Görög Atyák*, Bp. 1994. 267.

Mayes, Adrew D., 1943 Belfast, Észak-Írország. - Tanulmányait Dublin Trinity Coll BA 1964. Edinburgh Egyetem PhD 1969. Tanított Trinity Coll. Dublin 1967-79. 1979-92 Héber és a szemita nyelvek professzora szakterülete a héber Biblia. **Művei:** The Old Testament in Sociological Perspective. Pickering, 1989. The Story of Israel between Settlement and Exile. SCM 1983.

Maynard, Arthur H. 1915. Centerville, USA, MI - Boston Egyetem MA 1938. STB 1939. Dél California Egyetem PhD 1959. Methodista egyház tagja 1939-50 lelkész Willamette Egyetem 1950-52. Maiami Egyetem 1952-58. PACIFIC Egyetem 1958-85. **Művei.** The Endruing Word: A Study of the Old Testmaent in Historical Perspective 1964. Undestanding the Gospel of John. Mellen, 1992.

Mazar Amihai "Ami" 1942 Haifa, Izrael. - Héber Egyetem Jeruzsálem BA 1967. MA 1973. PhD 1977. Tanított Héber Egyetem archeológiai Intézetében 1968-tól Ásatások szakértője Tell Qasile 1972-74. Tel Batash Timmna 1977-89. Szakterülete az Archeológia. 1994-től Jeruzsálemben Hebrew University-n vezeti az archeológiai Intézetet, Eleazer Sukenik után. Ásatásokat vezet: Tel Qasile, Timnah (Tel Batash) 1977 – 1989, Bet She'an 1989 – 1996, Rehov (Tel Rehov) 1997-től. Nevét a Biblical Archaeology-ból általában mindenki ismeri számos egyetemen kedvelik világos fogalmazásaiért. Házasság három gyereke van és Jeruzsálemben él. **Művei:** Archaeology of the Land of the Bible, Kr.e. 10,000 – 586. Anchor Bible Reference Library, Doubleday, 1990. **Cikkek:** “The Excavations at Tel Beth-Shean”, Eretz-Israel 21 (1990), pp.197-211 (יבֵרית). “Temples of the Middle and Late Bronze Ages and the Iron Age”, in Kempinski,

A. & Reich, R. (eds), *The Architecture of Ancient Israel from the Prehistoric to the Persian Periods - in Memory of Immanuel (Munya) Dunayevsky*, Jerusalem: IES, 1992, pp.161-187. "The Excavations at Tel Beth-Shean in 1989-1990", in Biran, A. & Aviram, J. (eds), *Biblical Archaeology Today, 1990 - Proceedings of the Second International Congress on Biblical Archaeology*, Jerusalem, 1990, Jerusalem: IES, 1993, pp.606-619. "Beth Shean in the Iron Age: Preliminary Report and Conclusions of the 1990 - 1991 Excavations", *IEJ* 43.4 (1993), pp.201-229. [1994], "Four Thousand Years of History at Tel Beth-Shean", *Qadmoniot* 27.3-4 (1994), pp.66-83 (יברית). "Four Thousand Years of History at Tel Beth-Shean - An Account of the Renewed Excavations", *BA* 60.2 (1997), pp.62-76. "The Excavations at Tel Beth Shean during the Years 1989-94", in Silberman, N.A. & Small, D. (eds), *The Archaeology of Israel – Constructing the Past, Interpreting the Present*, [JSOT Supplement Series 237], Sheffield: Sheffield Academic Press, 1997, pp.144-164.

Mazar, Benjamin 1906 Ciechanowiec - 1995 Jeruzsálem, Lengyelország/Izrael - A zsidó bibliai archeológusok első nemzedékéhez tartozik, aki nemzeti elkötelezettségéből is kutattak. Tanulmányait Berlinben és Giessen német egyetemén végezte. Majd 23 évesen emigrált még akkor Britt fennhatóság alatt lévő Palesztinába, és 1943-ban csatlakozott a Jeruzsálemi Hebrew University-hez melyet akkor még Mount Scopus-nak hívtak és Jeruzsálem Jordanan királysághoz tartozó részéhez tartozott. 1948-ban átéli az Arab-Izraeli háborút. Eredetileg Jewish Palestine Exploration Society titkára volt, amelyet később Israel Exploration Society-nak neveztek. A bibliai történet és archeológia professzora a Héber Egyetemen Jeruzsálemben 1951- 1977. Az Intézet rektora 1952-ben, majd elnöke hét éven keresztül. több ásatást vezetett 1968-1978 között Jeruzsálemben Ophel-en és templom hegy északnyugati oldalán. A Jeruzsálem templom pontos helyének vitájába bekapcsolódik. Ezt a munkát 1967-ben a 6 napos háború szakította meg.
Művei:

McComiskey, Thomas E., 1928. Paterson, USA, NJ - Kings Coll BA 1953. Faith Theol Sem MDiv. 1956. Brandeis Egyetem MA 1963. PhD 1965. Tanított King's Coll. 1964-69. Trinity Evang. School 1969-90. Ószövetség és a szemita nyelvek tanára. Szakterülete a héber Biblia. **Művei:** *The Minor Prophets : An Exegetical and Expository Commentary* vol 1. Baker, 1992. *The Covenants of Promise: A Theology of the Old Testament.* Baker, 1985.

McDonald, James I.H. 1931. Stonehouse, Skócia - Tanult Glasgow Egyetem MA 1954. BD 1957. MTh 1969. Edinburgh Egyetem PhD 1974. A Skót egyház tagja. 1958-63. Tanított Moray House Coll. Edinburgh 1958-63. Lektor 1963-80. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** *Biblical Interpretation and Christian Ethics* Cambridge U.P. 1993. *The Resurrection: Narrative and Belief* SPCK, 1989. *Jesus and the Ethics of the Kingdom* SPCK 1987.

McDonald, Lee M., 1942 San Jose, USA, CA - Biola Egyetem BA 1964. Harvard Egyetem ThM 1985. Edinburgh Egyetem Skócia PhD 1976. Tanított Trinity Coll 1974-75. Amer. Baptist Sem 1975-80. Szakterülete az Újszövetség, apokfirok, post-biblikus tanulmányok. **Művei:** "Anti-Judaism in the Early Church Fathers" in *Faith and Polemic:*

Studies in Anti-Semitism in Early Christianity. Fortress, 1993. „Acts of the Apostles” in Encyc. of Early Christianity. Garland, 1990. Formation of the Christian Biblical Canon. Abingdon, 1989.

McEvenue, Sean, E., 1931. Toronto, Kanada, - St. Mary's Egyetem Kanada MA 1961. Pont Bibl. Inst. Roma SSL 1964. SSD 1971. Tanított Loyola Coll Kanada 1954-57. Regis Coll. Toronto Schol of Theol. 1965-72. Concordia Egyetem Dékánja 1972-től. Szakterülete a héber Biblia. **Művei:** Interpretation Theory and the Old Testament 1993. Interpreting the Pentateuch Collegeville 1990. The Narrative Style of the Priestly Writer. 1971.

McGovern, Patrick E., 1944. Corpus Christi, USA, TX - Cornell Egyetem BA 1966. Pennsylvania Egyetem PhD 1980. Az Egyetem múzeumában kerámia archeológiájával foglalkozik. Ásatások szakértője Jeruzsálem 1972. Sarepta Libanon 1977-től. Szakterülete az Archeológia. **Művei:** Cross-Craft and Cross Cultural Interaction in Ceramics Ceramics and Civ. IV. Amer. Ceramic Soc. 1989. The Late Bronze and Early Iron Ages of Central Transjordan. Mus. Mon 65(1986).

McKnight, Edgard V., 1931 Wilson, USA SC - Charleston Coll BS 1953. South Bapt. Theol Sem. MDiv 1956. PhD 1960. Tanított Chowan Coll 1960-63. Fordham Egyetemen káplán 1963-tól. South Bapt Tehol Sem. 1966-76. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** The Bible and Reader. Fortress, 1985. Meaning in Texts: The Historical Shaping of Mistorical hermeneutics. Fortress, 1978. What is Form Criticism? Fortress, 1969. Introduction to the New Testament. Ronald, 1969.

McLean, Bradley H., Toronto, Kanada, ON – Toronto Egyetem Trinity Coll MDiv 1983. MTh 1989. St. Michael's Coll. Kanada PhD 1989. Anglikán pap. Toronto 1985-87. Torontóban lelkész Trinity Coll tanított 1986-91. Lektor 1991-92. Manitoba Egyetem 1992 Dékán a teol. Fakultáson. Szakterülete Újszövetség. **Művei:** Citations and allusions'to Jewish Scripture in Early Christian and Jewish Writings Through 180. C.E. Mellen 1992. „A Christian Epitaph: The Cursa of Judas Iscariot” Orientalia Christiana Periodica 58 (1992).

McLeney, Neil J., 1927 Charlestown, USA, MA . – St. Paul Coll AB 1950. MA 1953. Caht Egyetem Amer STL 1954. Pont Inst. Roma SSB 1955. Tanított St. Paul's Coll 1956-71. Bibliai héber tanára. Amer. katolikus Egyetemén 1979-től. Professzor, Pont Inst. Roma 1982. Ásatások szakértője Tell Gezer 1973-74. Szakterülete Archeológia, Héber Biblia, Újszövetség, Apokrifok és Post-biblikus tanulmányok. **Művei:** The Growth of the Gospel. Paulist, 1979. „Orthodoxy in Judaism of the First Christian Century JSJ 9 (1978).

McNamara, Martin 1930 Lahinch, Írország.- Teológiai licenciátus Gregoriana, Róma 1954. Biblikus licenciátus Istituto Biblico Róma 1956. Ecole Biblique diploma 1958. Biblikus tudományok doktora 1965.. Ír nemzeti Egyetemen PhD 1976. filozófiai doktor Ír nemzeti Egyetemen 1976. Egzegézés tanára Dublin filozófiai fakultásán. Szakterülete a héber Biblia, Újszövetség, apokrifok és post-biblikus tanulmányok **Művei:** Commento ai

libri di Geremia e di Daniele nel NEW Catholici Commentary on Holy Scripture Collins, Edinbourg 1969. The New Testament and the Palestinian Targum to the Pentateuch Biclical Institute. Roma, 1966. Targum and Testament. Aramaic Paraphrases of the Hebrew Bible: a light on the New Testament. Erdemans Grand Rapids, 1972. The Apocrypha in the Irish Church. Dublin Inst. Stud. 1975. Targum and Testament (Irish Acad 1972). Psaltes Text and Psalter Study in the Early Irish Church. Dublin, 1973. The Intertestamental Period. Delaware, 1981. Judaism and the New Testament. Caroll University, 1980. Targum Neofiti 1. Genesis (The Aramaci Bible IA) Glazier/Liturgical 1992. Glossa in Psalmos: The Hiberno-Latin Gloss on the Psalm of Codex Palatinus latinus 68 (Bibliotheca Apostlica Vaticana 1986).

Medala, Stanislaw 1935 Szarwark, Lengyelország. – Pont Bibl Inst. Róma CD In SS 1963. Gregoriana Roma ThD 1964. Tanított Diocesan Sem Grozow Wielkololski 1964-71. Szentírás tanára. Gdansk 1971-75. Warsó Theol fakultásán 1982-től. Szakterülete Archeológia, Újszövetség aporifok és Post-biblikus tanulmányok. **Művei:** The Cristological and Ecclesiological Function of the Dialogues fo Jesus with the Fourth Gospel. Akademia Theol kath. 1984. „The Oldest Palestinian Targumim an their Value for the Study of Ancient Judaism” Przegląd Orientalistyczny 91 (1984).

Meeks, Wayne A., 1932 Aliceville Ala, USA - Tanulmányait az Ala Egyetemen kezdte és BS 1953. Austin Presbyterian Tehol Sem. BD 1956. Yale Egyetem MA 1963. PhD 1965. Tanított Dartmouth Coll 1964-65. Bloomington Egyetem 1966-69. Yale Egyetem 1969-73. Tanársegéd, 1973-tól professzorként tanított tovább. Szakterülete az Újszövetség **Művei:** The First Urban Christians: The Social World of the Apostles Paul. Yale U.P., 1983. The Writings of St. Paul. Norton, 1962

Megivern, James J., 1931 Johnson City, USA, NY. - Mary Immaculate Coll and Sem. BA Phil 1955. MA Theol 1959. Friburg Svájc STL 1960. ThD 1962. Gregoriana Pont Bibl. Inst SSL 1966. Tanított Mary Immaculate Coll and Sem. 1962-64. Biblikus nyelveket és irodalmat. St. John's Egyetem teológiai karán 1966-67. tanársegéd, 1967-70 között, professzor 1974-77 között. New Yorkban az Emory Egyetemen tanított 1977-től. Szakterülete Újszövetség, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** Bible Interpretation in Worship and Liturgy Consortium 1978.

Meier, John Paul 1942. Bronx, USA, NY - Teológiai tanulmányait St. Joseph's Seminary and College –ban kezdte (B.A., 1964), Rómában a Gregoriana Egyetemen folytatta (S.T.L, 1968), postgraduális képzésen Biblikus Intézetben tanult (SSD. 1976). Vendég előadó a Fordham Egyetemen 1980-89. Vendég előadó Amerikai Katolikus Egyetemen 1985-től. Újszövetség professzora. Kilenc könyvet és vagy 60 cikket írt, és kiadója volt a The Catholic Biblical Quarterly-nek és elnöke Catholic Biblical Association-nak. Tanított a University of Notre Dame újszövetségi tanszékén. Legnagyobb műve a Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus, A történeti Jézus kérdésével foglalkozik és igen jó fogadtatásra talált katolikus protestáns és zsidó körökben, sőt az agnosztikusok is tisztelettel fogadták. Az első kötet összefoglalja az eddigi kutatást, a második (1994) Jézus és Keresztelő János kérdésével foglalkozik, valamint üzenetével és az Isten országa kérdéssel, a harmadik kötet a szenvedés

történettel. (2001). Ebben részletesen tárgyalja Jézus perét, valamint a farizeusok, szadduceusok, esszénusok írástudók és zélóták csoportjait. Tanulmányának rövidített változata megtalálható a Jeromos kommentárban. **Művei:** "Jesus," in *Ld The New Jerome Biblical Commentary*, Prentice-Hall, 1990, *Jeromos Kommentár magyarul* 2000., *A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus*, Anchor Bible Reference Library, Doubleday, *The Roots of the Problem and the Person*, 1991, *Mentor, Message, and Miracles*, 1994., *Companions and Competitors*, 2001, ISBN 0-385-46993-4 „Jesus in Josephus” *CBQ* 52 (1990). *The Mission of Christ and His Church*. Glazier, 1990. *Antioch and Rome*. Paulist, 1979. *The Vision of Matthew*. Paulist, 1979.

Meinhold, Arndt 1941 Scheibenberg, Németország. – Evangélikus teológiát tanult 1960-1965 Lipcsében. 1966-67 fegyver nélküli katonai szolgálat DDR-hadseregében és politikai okok miatt el kell hagynia Greifswald Egyetemét. 1971 teológiai doktorátus Siegfried Wagner Greifswald. „Die Diasporanovelle – eine alttestamentliche Gattung“. 1990-ben habilitáció Lipcsében Bölcsességek könyvének kommentárja. Bibliai hébert tanított Naumburg egyházi főiskoláján. 1977-1993, Rektor 1982/83 és 1991/92. 1993-tól Ószövetség tanár Halle-Wittenbergben. Prodékán 2000–2001 –ben 2006-tól nyugdíjas. **Művei:** *Die Diasporanovelle: Eine alttestamentliche Gattung*. Greifswald 1971. *Das Buch Esther*. Zürcher Bibelkommentar Altes Testament, Band 13, Zürich:, 1983. *Die Sprüche*. Leipzig 1990. *Die Sprüche. Teil 1: Kapitel 1–15*. Zürcher Bibelkommentar Altes Testament, Zürich, 1991 (S. 1–261) *Die Sprüche. Teil 2: Kapitel 15–31*. Zürcher Bibelkommentar Altes Testament, Zürich, 1991. *Biblischer Kommentar. Altes Testament, Band: Neukirchener Verlag*, 2006. *Zur weisheitlichen Sicht des Menschen. Gesammelte Aufsätze*. Herausgegeben von Thomas Neumann und Johannes Thon (ABG 6), Leipzig 2002.

Meinhold, Johannes, 1861 Cammin – 1937 Bonn. Németország - A racionalizmusra hajló, lelkész hagyományokkal rendelkező családban az ötödik gyermek volt, apját Schleiermacher gondolkodása erősen befolyásolta. ~ a gimnáziumot Stettinben végezte, majd apja hatására teológiát tanult. 1879-ben Lipcsében tanult, majd Berlinben és Greifswaldban. Lipcsében kevésbé érdekelte a szigorú lutheránus dogmatika. Hébert tanult és olvasta a *Pirke Abot*ot is, sőt latinra fordította. Friedrich Delitzschnél tanult arab és szír nyelvet, etióp nyelvet pedig Kerhl oktatott neki. Berlinben Dillmant hallgatta és Jeremiás könyve szerkesztéséről írt szemináriumi dolgozatot. Tübingenben tökéletesítette arab tudását és visszatért Delitzschhez akkádót tanulni. Disszertációját Dániel könyve szerkesztéséről írta. (1884). Az egyetemi tanulmányai közben gyakorta végzett lelkipásztori szolgálatot és készítette fel a konfirmációra a hallgatókat. Greifswaldban is tanított, foglalkozott a zsoltárokkal, a *Teremtés* könyvével (1885), valamint Ószövetségi bevezetővel. 1903-tól rektor volt. A Dániel-könyv szakértőjének számított, de kiadott rövid ó- és újszövetségi kommentársorozatot is (1889). Egyre többet foglalkozott Wellhausen írásaival és gyakorta kritizálta is azokat; főleg Wellhausen módszerét kifogásolta. Úgy tűnik, egyetértett Smed azon nézetével, hogy a jahvista forrást két részre kell osztani. Követte Gunkel és Gressmann műfaj történeti munkáit, bár nem sokat értett meg belőlük. Sokat foglalkozott a szövetséggláda kérdésével, ő kezdte hangoztatni, hogy a láda nem egyszerűen tároló hely, hanem Jáhve mennyei trónját szimbolizálja, ezt a nézetet valószínűleg tőle vett át Budde. A zsidó szombatra vonatkozó téziseivel kevesebb

szerencsése volt. Sokat foglalkozott az izraelita vallás fejlődésével, a bölcsességi irodalommal. A megváltó fogalom körül nagy vitákat provokált, és ez vezette őt arra is, hogy jobban megvizsgálja a Deutero-Izajás szenvedő szolgáról szóló énekeit, Jób könyvét, és a 73. zsoltárt. Számára Jób könyve és mondanivalója a szív dolga és nem a teologizáló értelemé. Ezzel függött össze előadás-sorozata Pál megigazulás-tanáról. 1896-ban kezdett foglalkozni Jézus és az Ószövetség kapcsolatával. Úgy gondolta, hogy a primitív mózesi hagyományok a profétizmusban fejlődtek tovább és Jézus Krisztusban teljesedtek be. Vallotta a szó szerinti sugalmazás elméletét. Véleménye szerint Jézus úgy olvasta az Ószövetséget, mint kortársai, de ennek keretében a saját világgépét közölte. Ma már teológiája ilyen vonatkozásban elavultnak tűnik. **Művei:** *Einführung in das Alte Testament: Geschichte, Literatur und Religion Israels*. Giessen 1926; *Die Propheten in Israel von Moses bis auf Jesus*. Langensalza 1909; *Die Heimat im Wechsel des Jahres : Erl. zu "Meinholds Bildern für d. Anschauungsunterricht"*. Dresden 1903.

Meiser, Martin 1957 Bamberg-, Németország - Evangélikus teológiát tanul 1977-1983 Neuendettelsau, Hamburg, Tübingen és München. 1983-1991 egyházi lelkészi szolgálatban Evang.-Luth. Kirche in Bayern. 1991-2001 Tudományos munkatárs a teológiai fakultáson Friedrich-Alexander-Universität Erlangen (Dr. Merk-nél). 1992 diploma. 1996 habilitáció. 1997 magántanár, mellette tevékeny 2000/2001 Neuendettelsau-ban (Prof. Dr. Stegemann). 2001-2006 tudományos asszisztens Mainzban. (Prof. Dr. May). 2003-ban kinevezést kap teológiai takultásra Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg. 2004-től bibliai teológiát tanít Augsburgban (Lehrstuhlinhaberin: Prof. Dr. Petra von Gemünden). 2005-07 Münsterben tanít (Westfalen): Lehrstuhl Prof. Dr. Taeger **Művei:** *Az újabb Jézus-kutatás irányzatai (Tendenzen der neueren Jesusforschung, übersetzt ins Ungarische durch Ildikó Xeravits)*, *Studia Biblica Athanasiana* 2, 1999. *Die Reaktion des Volkes auf Jesus. Eine redaktionskritische Untersuchung zu den synoptischen Evangelien*, BZNW 96, Berlin, New York 1998. *Das Christentum und die Herausforderungen der griechisch-römischen Antike*, in: R. Gebauer, M. Meiser (Hg.), *Die bleibende Gegenwart des Evangeliums*. FS O. Merk, MThSt 76, Marburg 2003, 213-234. *Judas Iskariot. Einer von uns*, BG 10, Leipzig 2004. *Neuzeitliche Mythosdiskussion und altkirchliche Schriftauslegung*, NTS 52, 2006, 145-165. *Der Galaterbrief (Novum Testamentum Patristicum: Kommentar zum Neuen Testament aus den Schriften der Kirchenväter, Göttingen 2007, ca. 410 Seiten)*.

Meisner, Balthasar, 1587 Drezda – 1626. Németország - Evangélikus teológus. A legjelentősebb (evangélikus) egyetemeken tanult: Wittenbergben, Giessenben, Strassburgban, Tübingenben. A drezdai udvarban volt prédikátor, majd 1611-től Wittenbergben az etika professzora, 1613-tól a teológiai fakultáson tanított. Fő műve, a háromkötetes *Philosophia sobria* az egyes lutheránus, kálvinista tanokat és pápai tanításokat elemzi filozófiai szempontból. Munkájával a teológiai fogalmak filozófiai megalapozására törekedett, először kapcsolta össze az antropológiát és a krisztológiát. Kijelentette, hogy egy teológiai érvnek az ereje nemcsak abban áll, hogy követi a szillogizmus szabályát, hanem jelentőségét az adja meg, hogy a reflexió aktuális legyen. **Művei:** *Philosophia sobria, hoc est, pia consideratio quaestionum Philosophicarum in controversiis Theologicis... occurrentium*. Gießen 1611, ⁷1655; *Secunda pars Philosophiae sobriae*. Wittenberg 1613, ¹⁰1655; *Dissertatio de summo bono*. Wittenberg

1614; *Dissertatio de legibus*. Wittenberg 1616; *Anthropologias Sacrae, in qua status naturae humanae, et eo spectantes articuli exponuntur, decas I-III*. Mömpelgard 1619; *Brevis consideratio Theologiae photiniana*. Wittenberg 1619; *Quaestiones vexatae, I. An semper syllogistice de rebus Theologicis disputandum sit?* Wittenberg 1620 (?); *Brevis admonitio de Cornelii Martini... maledicentia*. Wittenberg 1621; *Tertia pars Philosophiae sobriae*. Wittenberg 1623, ⁴1655; *De praestantia et dignitate Christiani... oratio*. Leipzig 1693.

Melanchton, Philip, eredeti családneve: **Schwarzerd**, 1497 Bretten – 1560 Wittenberg, Németország - Reformátor, Luther munkatársa. 1509-ben a heidelbergi egyetemen tanult, 1512-ben Tübingenben ösztöndíjat kapott. 1518-ben a wittenbergi egyetem görög- és hébertanára lett, de már bemutatkozó beszédében tanulmányi reformot sürgetett. Luther mellé állt, barátságot kötöttek. 1518–1521 között ~ egyre inkább a reformteológia felé fordult. 1521-ben *Loci communes* c. könyvével megalkotta az első dogmatikát, amely a Római levél előadásából született. 1521–1522-ben, Luther wartburgi fogsága idején ~ azon dolgozott, hogy a teológiát és a pedagógiát összekösse, első tanulmányi programja: *Ratio discendi*. 1522–1525 között elkészültek valláspedagógiai írásai és katekizmusai. 1529-ben az iskolákban új szabályozást vezetett be, a fejedelem parancsára megjelent a birodalom városaiban a vallási megbeszéléseken, fontos evangélikus vallási iratok szerzője lett (például az ausburgi v. ágostai hitvallásnak). Reformátorként is humanista maradt; az egyházi, az iskolai és a főiskolai szervezetével nagy hatást ér el. **Művei:** *Corpus Reformatorum* 1–28. Halle – Braunschweig 1834–1860; New York – London – Frankfurt a.M. 1963; *Supplementa Melanchthoniana* I.1 – VI.1. Leipzig 1912–1926; Frankfurt a.M. 1968; *Melanchthons Werke in Auswahl* I–VII.2. Gütersloh 1951–1978; *M.s. Briefwechsel, Kritische und kommentierte Gesamtausgabe, Regesten und Texte*. Stuttgart – Bad Cannstatt 1977–.

Meliteniotész, Theodorosz, 1310? Konstantinápoly? – 1393 Konstantinápoly. Görögország - Pátriárkai tisztviselő, császári hivatalnok. Életéről alig tudunk valamit, a források csak nevét és tisztségét említik. Teológiát, matematikát és asztrológiát tanult. 1360-ban pappá szentelték, a császári palota archidiakónusa lett. Az ortodox egyház misztikus reformjához csatlakozott, a heszükhiánusok és Palamasz Gergely fanatikus követője lett, majd később elfordult ettől az irányzattól. Allegorikus egzegézist művelte. **Művei:** *Astronomikh Tribiblos, ein die Lehre des Ptolemaios und die persische und arabische Astronomie voraussetzendes astronomisches Werk* (1368), töredékes közlésben: Migne, PG 149, 988–1001; *In dem Gedicht schildert der Dichter mit allegorisch-didaktischer Tendenz den Wundergarten und den Palast der Sophrosyne (Enthaltsamkeit), die ihn in der Gestalt einer Frau führt*. 4.) M. levele Philadelphia metropolitájához, Makarioszhoz, 1360-ból in: WALTHER, R. (szerk.), JÖB 23 [1974] 225–226.

Meliton, Sardesi, A 2. század vége, Sardes püspöke (a Jel 3,1–6 említi ezt a közösséget). Görögország - Marcus Aurelius császár korának legtermékenyebb keresztény szerzője, legalább 20 művet írt, amelyekből sok elveszett, Jeromos már csak hetet ismert belőlük. 169–176 között írt apológiájából csak pár sor maradt meg. Húsvéti homíliáját 1940-ben találták meg, ebben elemezte a Kivonulás könyve 12. fejezetét tipologikus módszerrel. Ő

volt az, aki Krisztus kivégzőit istengyilkossággal vádolta, erre hivatkoztak a középkori antiszemitizmus teológiai megalapozói. Kiállt amellett, hogy a húsvétot mindig niszán 14. napján kell ünnepelni. János evangéliuma szenvedéstörténetének kronológiáját tartotta történetileg leginkább megbízhatónak. Alexandriai Kelemen feltehetően vele vitatkozott a húsvétról. **Művei:** OTTO, I. C. T., *Corpus Apologetarum Christianorum* IX. Jena 1872, 374–378, 497–512; PITRA, J. B., *Analecta sacra* IV, Paris 1883, 199–, 433; BUDGE, W., *Coptic homilies in the dialect of upper Egypt*. London 1910, 115–132, 258–275, 407–424; GOODSPEED, E., *Die ältesten Apologeten*. Göttingen 1914 (utánnomás: 1984), BONNER, C., *The homily on the passion by M. bishop of Sardis and some fragments of the apocryphal Ezekiel*. Studies and Documents 12. London – Philadelphia 1940; KENYON, F., *The Chester Beatty biblical papyri* 8. London 1941; LOHSE, B., *Die Passa-Homilie des Bischofs M. v. S. Textus Minores XXIV*. Leiden 1958; HALL, S. G., *Melito of Sardis, On Pascha and Fragments*. Oxford 1979; LEMARIÉ, J., *Un sermon occidental pseudo-augustinien témoin du traité sur la Pâque de M. de S. Vetera Christianorum XVII*. 1980. 301–311; GOEHRING J. E., *The Crosby-Schryen MS 193 in the Schryen collection*. CSCO 521 Sub 85. Louvain 1990; LUCCHESI, E., *Deux nouveaux témoins coptes de M.d.S. Analecta Bollandiana CII*. 1986, 383–393.

Melius Juhász Péter, 1536 Horhi – 1572 Debrecen, Magyarország - Reformátor, püspök, a magyar kálvinizmus megszilárdítója. Tanulmányait valószínűleg Tolnán végezte, ahol lutheránus, majd református szellemben nevelték. 1556-tól a wittenbergi egyetemre járt, 1558-ban debreceni lelkész lett. 1558-tól a tordai országgyűlésen a túlsúlyában levő lutheránus rendek csak a katolikus és lutheránus vallásnak biztosítottak szabadságot. ~ állt a vezető nélkül maradt kálvinizmus élére, 1559-ben Nagyváradon értekezletet tartott, melyen megjelent Dávid Ferenc (akkor) lutheránus lelkész is, itt közösen írásba foglalták az első kálvini hitiratot az úrvacsoráról (*Orthodoxia Sententia de coena Domini*). 1561-ben ~ megszerkesztette az első hazai reformátous hitvallást *Confessio Debrecinensis* címmel. 1561-ben tanári munkája mellett püspökké választották. Eger és környéke elfogadta a debreceni hitvallást, ~t a fejedelem nagy adományban részesítette, a debreceni nyomdát megjavították, terjedni kezdett a református hit. János Zsigmond fejedelem közben az unitárius egyház pártfogója lett. 1570-ben a Szentháromság-tan megfogalmazása miatt zsinatot tartottak Csengeren, majd 1571-ben ~ utolsó zsinata Nyírbátorban szintén az unitáriusok tételeit cáfolta. **Művei:** *A Chrisztus Közbe Iarasaról Valo Praedicacioc...* Debrecen 1561; *A Szent Pal apostal levelenec mellyet a Colossabelieknek írt predicacio szerent valo magyarázattya*. Debrecen 1561; *Magiar Praedikatioc, Kippostillanac nevenec, a Prophetac es Apostoloc irassabol, a regi Doctoroknac, Origines, Chrisostomus, Theophilactus, S. Ambrus, S. Hieronymus, S. Agaston, es a mastani bölcz Doctoroc magaiarazassoc szerint*. Debrecen. 1563; *Valogatot praedikatioc a prohetac es apostoloc irassabol, mind egész esztendő által valo fő innepekre, es minden felč szükséges dolgokrol es artikuloskrol í regi es mastani Doctoroknac magyarazassoc szerint. Vgian ezen Praedicatioc vegebe, í keresztelesnec, Vr vaczoraia osztogatosonac, eskutesnec es egyeb egy hazi rend tartasnac igaz moggya, praedikatioc szerint* Debrecen 1563; *A Szent Iob könyvenek a Sido nielvből, es a bölcz Magyarazók fordításából, igazán valo fordítása Magiar nielure...* Várad 1565; *Új Testamentom*. Szeged. 1567; *Az Szent Ianosnac tött ielenesnec igaz es iras szerint valo*

magyarazasa predikatioe szerint, í iambor bölcz es tudos emberek irasabol szereztetet...
Varad 1568; *Disputatio in causa SS. Trinitatis*. Claudiopoli, 1568, 21570.

Mendelhall, George E. 1916 Muscatine-, USA IA - Midland Coll BA 1936. Luthe Theol Sem BD 1938. Johns Hopkins Egyetem PhD 1947. Tanított Hama Div School. 1947-51. Michigan Egyetem 1951-86. Yarmouk Egyetem archeológiai Intézete 1987-92. Amerikai Egyetem Oriental intézetében részmunkaidős. Jeruzsálem 1955-66. Amerikai Egyetem igazgatója Beirutban 1971. Ásatások szakértője Jerikó, 1965. Umm er-Rujam Jordánia 1966. Tell Hadidi Szíria 1974. Szakterülete héber Biblia szemita nyelvek, feliratok és szövegek. **Művei:** *The Syllabic Inscriptions from Byblos* Amerikai Egyetem kiadványa. Beirut, 1984. *The Tenth Generation – The Origins of the Biblical Tradition*. Johns Hopkins U.P., 1973.

Mendelson, Alan 1939 Washington, USA DC - Brandeis Egyetem MA 1965. Chicago Egyetem PhD 1971. Tanított McMaster Egyetem 1976-tól. Szerkeszti a *Studia Philonica* évkönyvet. Szakterülete apokrifok, post-biblikus tanulmányok. **Művei:** *Secular Education in Philo of Alexandria* Hebrew Union Coll. Mon. Ser. 1982. *Jewish and Christian Self-Definiton Judaism from the Maccabees to the Mind-Third Century* 1981. *Philo's Jewish Identity* Brown Judaic Stud 1988.

Mendelssohn, Moses, eredetileg: **Moses Dessau**, 1729 Dessau – 1786 Berlin, Németország - Gyermekkorától tanulta a Bibliát, a Talmudot és Moses Maimonidest. 1743-ban Berlinben tanult, megismerkedett Lessinggel, barátok lettek. Fellépett a zsidók üldözése ellen. 1775-ben Svájcból ki akarták telepíteni a zsidókat, 1777-ben Drezdában tört ki zsidóüldözés. ~ célja a zsidók jogegyenlőségének biztosítása és a zsidó kultúra és civilizáció megtartása volt. Arra törekedett, hogy a zsidókat a német kultúrában járatossá tegye, és elszigetelődésüket feloldja, ezért esztétikai és bibliai vonatkozású műveit tudatosan németül írta, vagy ha héberül akkor is német betűkkel. Német és angol recepciója viszonylag gyorsan megtörtént, főleg fia Sámuel angol fordításai révén 1795-ben megjelentek angolul. Holland (1769), francia 1772 -1772/3), Olasz (1773), Dán (1779), orosz (1779), és Héber (1787) fordításban is megjelentek művei Magyarul először Waldapfer J. fordított szemelvényeket Bp 1929-ben. Munkásságának csak egyészére a Biblia magyarázat. **Művei:** *Gesammelte Schriften* Hanover 1843-1845 *Elbogen, Mittwoch-Bamberger féle kiadás* Hanover 1929-1938 . *Jubiläumsausgabe*. Hanover 1986 *Filozófiai írásai angloul* Cambridge 1997. **Irodalom:** Herman Walter, *Moses Mendelssohn, Critic and Philosopher* .New York: 1930. Simon Rawidowicz: *Moses Mendelssohn, the German and Jewish Philosopher* London 1936. Alexander Altmann's *Moses Mendelssohn: A Biographical Study* University of Alabama Press, 1973 Allan Arkush: *Moses Mendelssohn and the Enlightenment* NY, 1994. David Sorkin: *Moses Mendelssohn and the Religious Enlightenment* Los Angeles, 1996.

Menyhárt János, 1823 Szatmárnémeti – 1900 Debrecen. Magyarország - 1840-tól Debrecenben, 1849–1853 között Göttingenben tanult teológiát. Hazatérve lelkészként működött. **Művei:** *Jézus Krisztus élete*. Debrecen 1858; *Júda ország romlása és a babyloni fogság*; Debrecen 1859; *Szentírásmagyarázási kézikönyv. A Titmotheushoz és a*

Titushoz írt levelek. Debrecen 1861; *Apostoli levelek fordítása.* Debrecen 1886 – ezt a fordítást 1878-ban kiadott ÚSz-ben felhasználták.

Mercer, Calvin R. Jr. 1953 Kinston, USA NC - NC Egyetem BA 1975. Southeast Bapt. Theol Sem ThM 1979. MDiv 1977. PhD 1983. Szt. Adreus Egyetemen tanított 1984-86. Az antik archívum kezelője volt. 1986-tól. Ásatások szakértője Tell Hesban Jordánia 1974. Tell al-Umeiri, Jordánai 1984. Tell Jalul, Jordánia 1992. Szakterülete az archeológia és a Héber Biblia. **Művei:** „Heshbon: A Lost City of the Bible „, Arch. In the Bibl. World Fall 1991. „The Tell el Umeiri Inscription AUSS 29/3 1991.

Merk, Augustin SJ, 1869 Achern – 1945 Róma. Olaszország - 1888-ban belépett a jezsuita rendbe. Filozófiát és patrisztikus tanulmányokat Münchenben folytatott 1907–1928 között, egzegéizist Valkneburgban, teológiát Aachenben és Freiburgban tanult. 1928-tól a Bibliikus Intézet tanára volt Rómában. 1928–1945 között a Pápai Bibliikus Bizottság tagja volt. Fő műve a Von Soden-ÚSz görög szövegének kritikai áttekintése, a görög–latin Újszövetség kritikai szövege (Róma 1933). Hihetetlen precizításra tett szert a kódexek vizsgálatában. A Commissio Biblicának is munkatársa volt 1927–1940 között. XII. Piusz pápa tanácsadója volt. Új zsoltárfordításokat is készített és adott ki. **Művei:** *Introductionis in s. scripturae libros compendium. édition nova. cursus scripturae sacrae.* Paris 1927; *Manuel d'introduction à toutes les saintes écritures.* Társszerző: CORNELY, R., Paris 1930. Ld. még *Compedium Introductionis.* Társszerző: CORNELY, R. Paris 1940.

Merk, Otto 1933? Németország – Teológiai doktorátust 1966-ban Marburgban szerzett. 1970-ben habilitált bibliai teológiából. Johann Philipp Gabler és Georg Lorenz Bauer újszövetségi módszertanát vizsgálta. 1972-ben ugyanoda nevezték ki professzornak 1974-ben Erlangenben hívták Újszövetségi tanszékre és ott dolgozott 2002 –ig nyugdíjazásáig. Az Újszövetségi kutatás történettel Pál leveleivel azok között is a Tesszalóniki levéllel foglalkozott. W.G. Kümmellel együtt adta ki az Újszövetség teológiáját és gondozta a Meyer- kommentárt. **Művei:**

Meshorer, Yaakov 1935. Jeruzsálem, Izrael - Héber Egyetem Jeruzsálem PhD. Dolgozott Irael Múzeum numizmatikai részlegén 1969-től. Az Intézet gondnoka lesz 1976-82. főgondnok 1990-től. **Művei:** *The Coinage of Samaria in the 4th Century BCE* 1991. *The Cinage of Aelia Capitolia* 1989. *Citiy Coins of Eretz-Israel and the Decaplis* 1985. *Ancient Jewish Coinga, 2. kötet Amphora,* 1982. *Sylogue Nummorum Graecorum of the America Numismatic Society part 6. Palestine-Arabia* 1981. *Nabatean Coins Qedem 3* (1975).

Methodiosz vagy **Methód,** 815 vagy 820 Tesszalónika –885 Staré, Görögország - A szlávok tanítója. Eredeti neve Mihály vagy Mánuel volt, a ~ nevet szerzetesként vette fel. A 6. sz.-ban a Peloponnészosz-félsziget elszlávosodott, Tesszalónika szláv menedékhely lett, a területen görög-szláv keveréknyelvet beszéltek. Mindkét szláv apostol, Kürillosz (Cirill) és ~ is erről a területről származott. 843–856 között jogi végzettsége folytán a bizánci császári udvarban kapott állást, majd egy félig szláv terület vezetője lett. 856-ban feladta állását és elvonult egy Prusa melletti kolostorba (Bithüniában, innen alapították az

első athoszi kolostort is a 10. században). 860-ban elkísérte testvérét, Konsztantinoszt egy küldetésébe Chagan császárhoz, akinek udvarában teológiai beszélgetések, hitviták folytak a zsidókkal és a moszlimokkal. A vita után elhagyták a bizánci császárt, majd ~t kinevezték egy kolostor élére apátnak. Missziós területének egy része a pápa joghatósága alá tartozott, emiatt misszióját egyházpolitikai vita kísérte Illyricumban. A képromboló mozgalom kezdetekor a császár Illyricumot végleg elvette a pápától és Bulgáriához csatolta. 862-ben a császár Borisz fejedelmet támogatta, aki népével együtt kereszténnyé lett és bizánci misszionáriusokat kért. Hamarosan önálló egyházat és önálló patriarchátust szerveztek a bolgárok és szövetséget kötöttek a frankokkal. 862–863-ban Pannonia (mai Dunántúl) területén is térített. A terület missziós felügyeleti joga tisztázatlan volt, emiatt vitába keveredett a passzai érsekkel. Nem annyira hitvallási kérdésről, hanem joghatósági konfliktusról volt szó, ennek kapcsán a bajorok szláv missziójának és Method missziójának határait rendezték. Ekkor kezdett ~ bibliai és liturgikus szövegeket szláv nyelvre fordítani, és ehhez megalkotta a szláv ábécét, II. Adorján pápa is támogatta a szláv liturgikus nyelv bevezetését. Konsztantinosz szerzetes lett és a Kürillosz nevet vette fel, 869-ban Rómában halt meg. ~t a pápa pappá szentelte, és megbízólevéllel küldte vissza a Balkánra, de politikai küzdelmek miatt csak Szlavóniában és a Balaton környékén misszionált, majd visszatért Rómába. A pápa püspökké szentelte Sirmium széktemplommal), emiatt a salzburgi érsekséggel került szembe, mivel ekkor már az ő misszionáriusai tevékenykedtek Pannóniában. 870-ben a német püspökök letartóztatták, a regensburgi szinódus elé idézték, majd internálták. 873-ban VIII. János pápa kérésére szabadon bocsátották, de nem fogadták el a szláv liturgiát. 881-ben Bizáncba utazott, a fordítást testvéreire hagyta. Tanítványai a délszláv térségben erős keresztény szláv kultúrát építettek fel. **Irodalom:** SCHÜTZ, J., *Die Lehrer der Slawen Kyrill und Method: die Lebensbeschreibungen zweier Missionare*. S[ankt] Ottilien 1985; BUJNOCH, J., *Zwischen Rom und Byzanz: Leben und Wirken der Slavenapostel Kyrillos und Methodios nach den Pannonischen Legenden und der Klemensvita Bericht von der Taufe Rußlands nach der Laurentiuschronik*. Graz²1972.

Mettinger, Tryggve N.D. 1940 Helsingborg, Svédország – Tanulmányait Lund Egyetem MA 1963. ThD 1971. Tanít a Lund Egyetemen 1971-78 között. Tanársegéd, 1978-tól. Professzor Princeton Theol. Sem vendég tanár 1978-ban. Szakterülete a Héber Biblia szemita nyelv szövegek és feliratok. **Művei:** In the Meaning and Message of Everlasting Nemes. Fortress, 1988. A Farewel to the Servant Songs. Almqvist 1983. King and Messiah ConBot 8 Almqvist 1976.

Metzger, Bruce 1914 Middletown – 2007 Princeton, USA, NJ - Teológiai tanulmányait Lebanon Valley College-ban kezdte és BA 1935-ben. Prersbiterianus egyház papja. MA 1940, 1944 PhD. Biblia kiadással foglalkozott 1938-ban és az American Bible Society vezetőségi tagja lett. Princeton Seminary-ban 1944-1954 tanított. Mind az Újszövetségi görög mint az Ószövetségi héber Bibliáról számos cikket írt. A Standert Verson létrehozásában kulcsszerepe van. Kommentárjaiban a történet és irodalomkritikai elvek alapján a Bibliai könyvek létrejöttének folyamatát mutatja be, valamint a kánontörténetet. Két tudományos társaság SNTS és BL alapítója 1971-ben. Ő alapította meg az amerikai patrisztikus társaságot is. A Brit Akadémia tagja. Foglalkozott Hermas Pasztor c. művével és Kelemen leveleivel, mint kinyilatkoztatott de nem kánoni iratokkal. Számos

kommentárt írt. **Művei:** The Text Of The New Testament: Its Transmission, Corruption, And Restoration (2005, with Bart D. Ehrman) New Testament: Its Background, Growth and Content (2003) The Oxford Essential Guide to Ideas and Issues of the Bible (2002 with Michael D. Coogan) The Oxford Guide to People & Places of the Bible (2001 with Michael D. Coogan) Greek New Testament (2000 with by B. Aland) Breaking the Code: Understanding the Book of Revelation : Leader's Guide (1999) Revelation 6-16 (Word Biblical Commentary 52b) (1998, with David E. Aune) Reminiscences of an Octogenarian (1997) ISBN 1-56563-264-8 The Canon of the New Testament: Its Origin, Development, and Significance (1997) Textual Commentary on the Greek New Testament (1994) The Oxford Companion to the Bible (1993) The Reader's Bible (1983) Lexical Aids for Students of New Testament Greek (1969) List of Words occurring Frequently in the Coptic New Testament (Sahidic Dialect) (1961) Introduction to the Apocrypha (1957) The Oxford Concise Concordance to the Revised Standard Version of the Holy Bible (együtt Isobel M. Metzger)

Meyer, Ben F., 1927. Chicago USA IL – Tanulmányait a Conzaga Egyetem BA 1950. MA 1951. Pont. Ist. Bibl SSL 1961. Gregoriana Egyetem Róma STD 19655. Tanított Alma Coll. 1963-68. Grad. Theol Union 1966-68. McMaster Egyetem 1969-től. Az Újszövetség tanára. **Művei:** Christus Faber: The Master Builder and the House of God Princeton theol Mon. Ser. 29 Picwick, 1992. Critical Realism and the New Testament Princeton Theol. Mon. Ser. 17 Picwick 1989. The Early Chrisitans: Their World Mission and Self-Deiscuvery. Lazier, 1986.

Meyer, Heinrich August Wilhelm, 1800 Gotha – 1873 Hannover, Németország - A gimnáziumot Gothában végezte, 1818-ban Jénában kezdte teológiai tanulmányait, és filológiát, filozófiát, történelmet is tanult. 1821-ben teológiai vizsgát tett, házitanító lett Göttingenben. 1822-ben lelkész Osthauseben, mellette filológiai és teológiai tanulmányokat folytatott, 1830-ban a hannoveri egyházközségben vállalt munkát. 1832–1836 között megszületett a szinoptikusok és János, valamint az Apostolok Cselekedetei és a Római levél kommentárja. 1837–1841 között szuperintendens volt Hoyában, 1841-től lelképásztor Hannoverben. Nyugalomba vonulása után az ÚSz-i egzegézissel foglalkozott. ~ alapította a *Kritisch-exegetische Kommentar über das Neue Testament* című sorozatot. **Művei:** *Das NT Griechisch nach den besten Hülfsmitteln krit. revidirt mit einer neuen...* Göttingen 1829; *Libri symbolici ecclesiae Lutheranae ad editiones principes et ecclesiae auctoritate comprobata recensuit praecipuam lectionum diversitatem notavit Christiani II. ordinumque evangelicorum praefationes, articulos Saxonum visitatorios et confutationem Augustanae confessionis pontificiam adjecit.* Göttingen 1830; *Critical and exegetical commentary of the New Testament.* Edinburgh 1873–1885.

Meyer, Johann Friedrich (Álnevei: Jaschem; IMO; `Bibel-Meyer'), 1772 Frankfurt am Main, - 1849 Frankfurt am Main, Németország - Jogász és Biblia fordító és teozófus. Kereskedő polgári családból származott szülei evangélikus hitre tértek. Göttingenben érettségizett 1789-ben és jogot klasszika filológiát tanult érdeklődni kezdett Christian Gottlieb Heyne munkássága iránt, de apja akaratának megfelelően jogi diplomát szerzett 1792-ben. Teológiai tanulmányait és klasszika filológiai tanulmányait Göttingenben

1793-ban fejezte be és Lipcsébe ment folytatni filológiai képzését és természettudományi előadásokat is hallgatott. Ekkor kezdett az irodalom iránt érdeklődni. Megházasodik 1795-ben 1800-ban jelenik meg Tobisa c. eposza. A helyi zavargások miatt 1801-ben visszatért Frankfurt-ba 1803-1804 az ottani színháznál dolgozik, majd a városi bíróságon 1807-ben. Városi karriert futott be. 1837-ben a város képviselője lett a Bundestagban. Ellenzékbe került amikor a városban a zsidók ellenes törvényt akartak megszavaztatni 1801, mely jogi karrierjének a végét jelentette. Ekkor fordult vallási irányba. Mint evangélikus újra érdeklődni kezdett a Biblia iránt, 1806/07 –ben hébert tanult és arámot és ezegetikai stúdiumokat folytatott. Új Biblia fordítást akart készíteni, mely a Luther Bibliánál jobban követi a héber szöveget. Közel került a neológ zsidókhoz és Jézus evangéliumát pusztán egy racionalista magra szűkítette le. 'Lichtbote' (1806), és gyűjteményt készített a krisztológiaiilag problémásnak látott helyekről 'Bibeldeutungen' (1812) Izrael történetének megírásában kezdett 'Geschichte des Volkes Israel' (1815). 1816-ban megalapította a Frankfurter Biblia társulatot és elnöke is lett és a társulat fő feladata, hogy az ő fordítását terjesszék, ezzel a fordítással 1819-re készült el, 1823-ban újabb kiadás készült. A fordítás miatt elveszítette Erlangenben szerzett doktori címét. A teológia és a természettudomány határterületeivel kezdett foglalkozni. 1803-tól gondolkodása teozófikus és hermetikus formákat vesz fel. 1810-ben jelenik meg 'Hades' c irata amelyben Johann Heinrich Jung-Stilling-el 'Theorie der Geisterkunde' címmel a szellem világgal való kapcsolatfelvétellel foglakozik. Emmanuel Swedenborg igen erőteljesen érdekelte. A Biblia fordítása után fordult a kabbalista rendszerek kutatása felé, mely az eszkatológikus prófécia, alkimia, asztrológia és magnetizmus kutatásba torkolt. 1818-tól számtalan Biblia magyarázatot írt 'Blättern für höhere Wahrheit' címen. 1827-ben belépett a szabadkőműves páholyba. Minden ezoterikus érdeklődése ellenére megőrizta a Biblia iránti érdeklődését, különösen János jelenések könyvének a megfejtésével foglalkozott 'Schlüssel zur Offenbarung St. Johannis' (1833) valamint utolsó publikációja a prófétai szavakkal foglalkozott 'Blicke in den Spiegel des prophetischen Worts' (1847). **Művei:** Übersetzung und Anmerkungen, in: Cicero, Von der Natur der Götter, Frankfurt am Main 1806; - Der Lichtbote. Eine Monatsschrift. 12 Hefte in 2 Bänden, Frankfurt am Main 1806; - Übersetzung: Cicero, Von der Weissagung; Vom Schicksal, in: Sammlung der neuesten Übersetzungen der römischen Prosaiker, Frankfurt am Main 1807; Bibeldeutungen, Frankfurt am Main 1812; Geschichte des Volkes Israel, in: F.Ch. Schlosser, Weltgeschichte in zusammenhängender Erzählung. Band 1, Frankfurt am Main 1815, 25-44; - Das Rechts- und Gemeinde-Verhältniß zur Judenschaft zu Frankfurt, geschichtlich und rechtlich dargestellt, Frankfurt am Main 1817; - Die Weissagungen und Verheißungen der Kirche Jesu Christi auf die letzten Zeiten der Heyden. Nach dem Werk des P. Lambert auszugsweise für Christen aller Confessionen bearbeitet und mit Zusätzen und Anmerkungen begleitet von Jaschem, sonst IMO genannt, Nürnberg 1818 [dass. 1842]; - Blätter für höhere Wahrheit. Aus Beyträgen von Gelehrten, älteren und neueren Handschriften und seltenen Büchern mit besonderer Rücksicht auf Magnetismus. 12 Sammlungen, Frankfurt am Main; Berlin; Kempten 1818-1832; Die Heilige Schrift in richtiger Übersetzung mit kurzen Anmerkungen, Frankfurt am Main 1819 [nur NT; dass. mit AT und NT Frankfurt am Main 1823; Halle 1842; Halle 1850; Frankfurt am Main 1855] Blätter für höhere Wahrheit. Auswahl in zwei Bänden, Stuttgart 1853.

Meyer, Marvin W., 1948 Grand Rapids, USA MI – Calvin Coll AB 1970. Claremont Grad School. PhD 1979. Tanított Barnard Coll 1978-79. tanársegéd. California Egyem Santa Barbara 1987-80 professzor Claremont Grad. School. Ókersztény tanszékének professzora. 198-83. Még számos intézetben tanított. Ásatások szakértője Hebron Jordánia 1971. Nag Hammadi / TaW Qibi 1976-78. Szakterülete archeológia, Újszövetség, apokrifok Post-biblikus tanulmányok. **Művei:** The Gospel of Thomas: The Hidden Sayings of Jesus. Harper Collins, 1992. The Ancient Mysteries: A Sourcebook. Harper Collins 1987. The letter of Peter to Philip: Text Translation and Commentary Scholars, 1981.

Meyers, Carol L., 1942 Wilkes-Barre, USA, PA - Wesleyan Coll AB. Biblia történet 1964. Brandeis Egyetem MA 1966. PhD Közel-kelet és judaisztika tudományból 1975. Tanított Duke Egyetem. 1977-84. 1992-től főszerkesztője a Ency. of Near Eastern Archeology ASOR Oxford UP 1978.- 1982-92 JSOTSup –ban jelent meg disszertációja. Ásatásoknál szakértő Tell Gezer Izrael 1964-67. Khirbet Shema Izrael 1970-71. Meiron Izrael 1971. A Sefhoris projekt igazgatója 1984-től. Szakterülete a héber Biblia és Archeológia. **Művei:** Discovering Eve: Ancient israelite Women in Context Oxford UP 1988. Excavation at Ancient Meiron, Upper Galilee, Israel 1971-72. 1974-75. 1977. ASOR 1981.

Meyers, Eric M. 1940. Norwich, USA CT - Tanulmányait Brandeis Egyetem MA 1964. Harvard Egyetem PhD 1969. Oktatott Duke Egyetem 1969- vallástudomány tanára. 1973-tól Albright Archeológiai Intézet igazgatója Jeruzsálemben 1975-76. Vezető szerkesztője a BASOR 1978- tól. Ásatások szakértője Khirbet-Shema 1969-72. Meiron 1971-től. Ásatások vezetője En-Nabratein 1980-81. Szakterülete az archeológia. **Művei:** Excavation at Gush Halav ASOR 1991. Archeology the Rabbis, and the New Testament. Abingdon, 1981.. The Excavation at ancient Meiron ASOR 1981.

Michaelis, Johann David, 1717 Halle – 1791 Göttingen, Németország - Protestáns teológus és orientalista. Halléban tanult, majd 1741–1742-ben Hollandiába és Angliába utazott, ahol orientaliztikát és héber poetikát hallgatott. Halléba visszatérve tanítani kezdett, 1746-ban Göttingenben professzor, 1751-ben a tudományos társaság titkára és 1753–1770 között a szász tudósok körének jegyzője lett. A földrajzi, történeti, filológiai és régészeti ismereteket bevonta a bibliai egzegézis területére, ezzel a figyelmet az eredeti hallgatókra, illetve a megcélzott olvasókra irányította. A „mózesi törvényről” igazolta, hogy semmilyen összefüggése nincs a keresztény törvényekkel, inkább a korai izraelita nép életével állt kapcsolatban, és arra szolgált, hogy kiváltsa a nomád szokásjogot, amelyet az istenek félelme vezetett. A szinoptikus-kérdés megoldásaként egyetlen közös alapiratot tételezett fel, melyre az evangéliumok építettek. Ezek részint az evangéliumokat, részint az ApCselet ihlették és ~ szerint Jakab, Júdás és a Zsidó levél ezeknek másféle fordításai. **Művei:** *De punctuorum hebraicorum antiquitate, sub examen vocans argumenta adversariorum contra punctorum antiquitatem.* Halle – Magdeburg 1739, németül: *Anfangsgründe der hebr. Accentuation.* Halle 1741; *Hebr. Grammatik, nebst einem Anh. v. gründl. Erkenntniß ders.* Halle 1745, ²1753, ³1778; *Commentatio de mente et ratione legis mosaicae usuram prohibentis.* Erfurt 1746; *Oratio de ea*

Germaniae dialecto, qua in sacris faciundis atque in scribendis libris utimur. Göttingen 1750; *Paraphrase u. Anm. über die Briefe Pauli an die Galater, Epheser, Philipper, Colosser, Thessalonicher, Timotheus, Titus, Philemon.* Frankfurt – Leipzig 1750, Bremen 1769; *Commentatio de pretiis rerum apud Hebraeos ante exilium babilonicum.* Göttingen 1753; *Paralipomena contra polygamiam, et oratio de felicibus connubiis aliarum scientiarum cum philologia orientali.* Göttingen 1757, Bremen 1758; *Commentationes tres.* Göttingen 1759; *Commentationes societate Göttingena per annos 1758-62 oblatae.* 2 kötet. Göttingen – Bremen 1759, 1763; *Erkl. des Briefes an die Hebräer,* 2 rész. Frankfurt/M. 1762–1764, ²1780–1786; *Chrestomatia syriaca ed. tertia. Glosarium chrestomathiae syriaca J.D.M. accomod. annotationibusque historicis, criticis, philologicis auctum a Johann Christian C. Doepke,* London 1829; SMITH, A. (ford.), *Commentaries on the Law of Moses.* 4 kötet. London 1814; *Grammatica chaldaica.* Göttingen 1771; *Neue orient. u. exeget. Bibl. Fortgesetzt v. Thomas Christian Tychsen,* 9 rész (= 3 kötet). Göttingen 1786–1793; *Etwas v. der ältesten Gesch. der Pferde u. der Pferdezucht in Palästina, sonderl. in Aegypten u. Arabien.* Frankfurt/M. 1776; *Erkl. der Maccabäer.* Frankfurt 1777; *Arab. Grammatik u. Chrestomathie, nebst Abh. v. arab. Geschmacke, sonderl. in der hist. u. poet. Schreibart.* 2 rész. Göttingen 1781; *Arab. Grammatik u. Chrestomathie.* Göttingen ³1817; *Grammatica syriaca.* Halle 1784; *Suppl. ad Lexicon hebraicum.* 6 kötet. Göttingen 1784–1792; SCHLEUSSNER, J. F., *Observationes philologicae et criticae in Jeremiae vaticinia et Threnos.* Göttingen 1793; *Introductory Lectures to the Sacred Books of the New Testament.* London 1780; MARSH, H. (ford.), *Introduction to the New Testament.* London 1823; BUHLE, J. G. (szerk.), *Literar. Briefwechsel.* 3 kötet. Leipzig 1794–1796.

Michaelis, Wilhelm 1896 Darmstadt - 1965 Bern, Svájc - Evangélikus teológus. Érettségi után 1914-1920 katonai szolgálatban volt. Teológiát Berlin-ben tanult 1921-ben avatták lelkésszé Petershagen-ben működött. Licenciáját 1921-ben, habilitációját 1923-ban tette le magántanár lett Berlinben az Újszövetség tanszéken. 1930-tól Wilhelm Hadorn utóda Bern-ben az Újszövetség tanszéken 1934-1936; 1942-1944; 1954-1956 és 1960-1962 Dékán volt. Adolf Deißmann tanítványának tartotta magát foglalkozott Pál leveleinek kronológijával és az újszövetségi iratok formatörténetével. Filippi levél kommentárját készítette el 1946 –ban majd újszövetségi bevezetőnek szentelte az életét. Erősen befolyásolták Bernben a nemzeti szocialisták 1933-1935 ez néhány írásán meglátszik, nem mondott ellen az ária törvénynek. Újszövetségi kutatásai és Újszövetségi fordítása és apokrifok kommentárjai sok kritikát váltottak ki. Művei: *Die Gefangenschaft des Paulus in Ephesus und das Itinerar des Timotheus* (Nt.Forsch. I,3), Gütersloh 1925; *Täufer, Jesus, Urgemeinde* (Nt.Forsch. II, 3), Gütersloh 1928, *Christus wohne in euren Herzen,* Bern 1930; *Das Joh. Ev. und die Hellenisierung des Christentums,* KRS 86, 1930, 257-264; *Pastoralbriefe und Gefangenschaftsbriefe* (Nt.Forsch. I,6), Gütersloh 1930; *Einleitung in das Neue Testament,* Bern 1946. *Übersetzungen, Konkordanzen und konkordante Übersetzungen des NT,* Basel 1947; *Das Thomasevangelium* (Calwer Hefte 34), Stuttgart 1960.

Michalowski, Piotr, 1948. -?? Lengyelország- Varsó Egyetem MA 1968. Yale Egyetem MHil 1972. PhD 1976. tanított Yale Egyetem Közel kelti Intézetében Harvard Egyetem 1974-75. California Egyetem 1975-79. Sumérológia tanára. Pannsylvania

Egyetem 1979-81. Sumer kutató program vezetője. Michigen Egyetem 1981- A közel-keleti nyelvek tanára. Mezopotámia tanulmányok **Művei:** The Lamentation Over the Destruction of Sumer and Ur. Mesopotamia Civ. 1. Eisenbrauns 1989. The tablets of Ebla: Concordance and Bibliography. Eisenbrauns, 1984.

Michel, Otto 1903 Wuppertal- 1993 Tübingen, Németország - Teológus exegéta Újszövetség szakértő és antik zsidóság szakértő. Evangélikus teológiát kezd tanulni Tübingenben 1922-től Adolf Schlattertól USz szövegmagyarázatot Karl Heim-től szisztematikus teológiát tanult. Halle-ban 1962-ban folytatta tanulmányait Julius Schniewind hatott rá leginkább. Itt találkozott Ernst von Dobschütz –el is aki ekkor tette közzé „Paulus und seine Bibel” 1928-tól ami licenciátusát írta. 1927-től tanulmányi felügyelő Tholuck-Konviktusban. 1929-ben szerezte meg habilitációját és magántanár lett Halle egyetemén. Albrecht Alt maga mellé vette 1930-ban és archeológiai tanulmányokat folytatott Jeruzsálemben és Hebronban. Halle-ban az egyházi vita kellős közepébe csöppent (Diffamierungskampagne) melyet Günther Dehn ellen folytattak. Miután 1933-ban megtiltották neki, hogy templomban igehirdetést tartson csatlakozott a hitvalló egyházhoz 1933-1935 és Lüdenscheid-ben lett lelkész. Dobschütz halála után Halle-ban átvette a újszövetségi szemináriumot és megerősödött a helyzete, amikor Halle vezetését átvette a hitvalló egyház. 1940-ben Tübingen-ben fellépett Gerhard Kittel (1943-ig); akinek a meghívása mögött a nácik álltak. Miután Kittel visszatért Michel-t besorozták a katonának és csak a háború után tért vissza Tübingenbe, ahol 1946-ban tanszéket kapott. A. Schlatter hívta meg és itt működött nyugdíjazásáig 1972-ig. Léterehozta 1955- 1957 között az Institutum Judaicum-ot, melynek 1957-től igazgatója is lett és feladatául választotta nem csak a zsidóság kutatását, hanem a zsidó-keresztény dialógus művelését is. Ezt a tevékenységét viszont a zsidókra irányuló térítésnek értelmezték 1961-től tudott csak ilyen szemináriumokat tartani. Nevéhez fűződik a hitvalló egyház számára 1969-ben alapított Albrecht-Bengel-Haus Tübingenben. Nyugdíjban is folytatta kutató tevékenységét, megkísérelte visszafordítani az evangéliumokat arámra Franz Delitzsch kutatásait felhasználva. Szkeptikus volt a történet kritikai kutatás azon kísérletével szemben, hogy Jézus eredeti szavait megtalálják. A „Heilsgeschichte” az üdvtörténet szó volt számára a legfontosabb fogalom amellyel elkülönítette a történetet Jézus igehirdetésétől. Főleg, Pál, János és Lukács teológiájával és a Zsidó levéllel foglalkozott, de érdekelte a zsidó apokaliptika és a kereszténység gnosztikus forrásai is. Különös érdeklődéssel fordult Josephus Flavius tanulmányok felé és erre biztatta kollégáit is. Igen kritikus politikai véleményeket fogalmazott meg a 60-as 70 es évek politikájával szemben, közeledett a karizmatikus mozgalomhoz, de tudományos érdeklődése ettől visszatartotta. **Művei:** Das Zeugnis des Neuen Testaments von der Gemeinde, [FRLANT; 57], 1941; Martin Bubers Weg zu den Heiligen Quellen. In: Martin Buber. Reden und Aufsätze zum 80. Geburtstag, 1958, 35-37; Flavius Josephus, De bello judaico. Der Jüdische Krieg. Zweisprachige Ausgabe der sieben Bücher. Hrsg. von O. M. u. O. Bauernfeind, Bd. I, 1962²; Flavius Josephus, De bello judaico. Der Jüdische Krieg. Zweisprachige Ausgabe der sieben Bücher. Hrsg. von O. M. u. O. Bauernfeind, Bd. II,1, 1963; Flavius Josephus, De bello judaico. Der Jüdische Krieg. zweisprachige Ausgabe der sieben Bücher. Hrsg. von O. M. u. O. Bauernfeind, Bd. II,2, 1969; Flavius Josephus, De bello judaico. Der Jüdische Krieg. zweisprachige

Ausgabe der sieben Bücher. Hrsg. von O. M. u. O. Bauernfeind, Bd. III, 1969; Heilsgeschichtliche Konzeption und eschatologische Transzendierung. In: Jüdisches Volk - gelobtes Land. Die biblischen Landverheißungen als Problem des jüdischen Selbstverständnisses und der christlichen Theologie. Hrsg. von W. P. Eckert u.a., 1970, 305-311. Weltgeschichte und Heilsgeschichte bei Martin Kähler und Julius Schniewind. In: Glaube und Geschichte. Heilsgeschichte als Thema der Theologie. Hrsg. von H. Stadelmann, 1986, 240-266; Anpassung oder Widerstand. Eine Autobiographie, 1989;

Migne, Jacques-Paul, 1800 St. Flour – 1875 Párizs, Németország - A 19. sz. legnagyobb francia könyvkiadója. 1824-ben pappá szentelték Orléans-ban, 1833-tól újságíró Párizsban, 1836-ban megnyitotta a nyomdát, betűöntő üzemet, könyvkötészetet és könyvkereskedést magába foglaló vállalatát. Teológiai sorozatokat nyomtatott, két fő kiadványa a *Patrologia Latina* (222 kötet, Tertullianus-tól III. Ince pápáig) és a *Patrologie Graeco-Latina* (168 kötet; Római Kelemtől a firenzei zsinatig – 1439). Ő adta ki a görög és latin atyák egezetikai műveit is. **Művei:** kiadói munkássága: *Theologiae cursus completus*. 28 kötet. Paris 1839–1845; *Scripturae sanctae cursus completus*. 28 kötet. Paris 1840–1845; *Collection intégrale et universelle des orateurs sacrés*. 99 kötet. Paris 1844–1866; *Encyclopédie théologique*. 52 kötet. Paris 1844–1852; *Patrologiae cursus completus. Series latina* [PL ill. MPL]. 217 kötet és 4 pótkötet. Paris 1844–1855; *Nouvelle encyclopédie théologique*. 53 kötet. Paris 1851–1859; *Troisième et dernière encyclopédie théologique*. 66 kötet. Paris 1855–1866; *Patrologiae cursus completus. Series greca* [PG ill. MPG]. 161 kötet. Paris 1857–1866 [újranyomás: Athen 1987–].

Michael, Kerullarios, I. 1005? – 1059 Madütosz, Görögország - Konstantinápolyi pátriárka. Gondos nevelést kapott, politikai pályára szánták. 1040-ben részt vett egy császárelenes összeesküvésben, amelyet lelepleztek, ~t a szerzetesi ruha védte meg, belépett egy kolostorba. 1042-ben visszatért Konstantinápolyba, IX. Konsztantinosz Monomakhosz császár tanácsadója, majd 1043-ban pátriárka lett. Aktív részese volt a politikának, miközben Róma és Bizánc kapcsolata mélypontra jutott. 1054-ben a római küldött, Humbert bíboros legitimitását ~ megkérdőjelezte amiatt, hogy a megbízását adó IX. Leó pápa időközben meghalt. 1054. július 16-án a bíboros és a pátriárka közötti viszály eredményeként Humbert bíboros a Hagia Sophia oltárára egy ~t kiközösítő bullát helyezett el, mire ~ azonnal zsinatot hívatott össze a pápai legátus ellen, amely kimondta a Róma és Bizánc közötti szakadást. A két egyház között számos megoldatlan dogmatikai és liturgikus feszültség volt már korábban is, ez csak betetőzött ebben a vitában. 1057-ben I. Iszák Komnenosz trónra lépésével ~ elvesztette birodalmi támogatását, 1058-ban letartóztatták és száműzték. **Művei:** *Panoplia: A. Michel, Humbert und Kerullarios. Quellen und Studien zum Schisma des XI. Jahrhunderts*. II. Paderborn 1930. 208–280; Migne, PG 120, 781–796; 815–820.

Kerullariosz Michael Id Michael Kerullariosz

Mikes Kelemen (zágoni), 1690 Zágon – 1761 Rodostó, Magyarország - II. Rákóczi Ferenc titkára. A jezsuitáknál tanult Kolozsváron. 1707-ben már II. Rákóczi Ferenc

apródja lett, 1711-ben elkísérte urát a száműzetésbe Lengyelo.-ba, Franciao.-ba, 1717-ben a szultán meghívására Töröko.-ba utaztak. Párizsban megismerkedett a francia kultúrával és irodalommal. 1720-ban Rodostót jelölték ki végleges szálláshelyükként. 1735-ben, Rákóczi halála után nem kapott kegyelmet, nem térhetett haza. Könyvet írt, francia vallási és szépirodalmi műveket fordított és dolgozott át, többek között Jézus életét is. 1758-ban egyedül maradt Rodostóban. **Művei:** *Törökországi levelek, melyekben a II. Rákóczi Ferencz fejedelemmel bújdosó magyarok története* más egyéb emlékezetes dolgokkal együtt barátságosan eléadatnak... Szombathely 1794; *Az ifiaknak kalauzza az Isten uttyában. Az Sz. Írásból és az sz. Atyákból szedegetett keresztényi oktatások öt szakaszra osztva. Ut detur parvulis astutia: adolescenti scientia et intellectus. prov. 1.* Rodosto 1724; *Aepistolaknak és az evangeliumoknak esztendő által való vasárnapokra és legfővel ünnepekre rendeltetett, kérdésekkel és feleletekkel való magyarázattya.* Rodosto 1741; *A Krisztus Jézus életének históriája.* Rodosto 1748; *A valóságos keresztényeknek tüköre. Pater juste, mundus te non cognovit. Joan. 17. 15.* Rodosto 1749; *Az izraeliták szokásáról. A keresztényeknek szokásiról; Az idő jól eltöltésének módja, minden féle rendben II. Mohamed cz. Irene-drámájának forrása .* Rodosto 1750, Bp. 1898. (Régi M. Könyvtár XIV. Bevezetés).

Milik Jozef. T. 1922 – 2006 ? Lengyelország – Lublin katolikus egytemen 1944-ben kezd talnuni számos antik nyelvet, Hébert, görögöt, arámot és szirt és ósláv egyháztörténettel is foglalkozott. pappá szentelték lengyel 1946-ban Varsóban. Egyedülálló nyelv tehetség, aki folyékonyan beszélt számos modern nyelven pl. lengyelül, oroszul, olaszul, franciául, angolul és számos antik nyelven. Rómában a Biblikus intézetben tanult 1940-es években arabot, ugarit, akkád és sumér, valamint hettita nyelvet. 1950-ben licentiázott. Jeruzsálemben dolgozott 1951-től különböző töredékeken dolgozik. Ő publikálta elsőnek a qumráni fölfedezések történetét 1955-ben. A felfedezések hitében megrengették és 1969-ben elhagyta a papságot. Igen sok qumráni szöveget publikált, az első kutató csoport tagja, és 40 évig foglalkozott a szövegek publikálásával. **Művei:** *The Book of Enoch: Aramic Fragments of Qumran Cave 4.* Calderon, 1976. *Tehn Year of Discovery int he Wildereness of Judea Stud.* In *Bibl. Tehol.* 26. SCM 1959.

Millard, Alan Ralph 1937. Harrow, Anglia - Tanult Oxford BA 1959. London Egyetem bölcsész diplomát szerzett 1967. Dolgozott Britisch Muzeumban 1961-63. Tyndale könyvtárban 1963-70. Liverpool Egyetem könyvtárában 1970. Ranking Porfesszor héber és szemita nyelvek specialistája. Tanár a Héber Egyetemen Jeruzsálemben 1983-84. Ásatások szakértője: Tell Rifl'at Szíria 1960. Petra, Jordánia 1960. Nimrud, Irak 1961-től. Feliratok szakértőjének aszisztense Tell nebi Mend Szíria 1975. 1977. 1979. Szakterülete archeológia, héber Biblia, mezopotámia tanulmányok, szemita nyelvek. **Művei:** *Discoveries from the Time of Jesus.* Lion, 1990. *Treasures from Bible Time.* Lion, 1985. *The Bible B.C. What Can Archeology Prove.* Intervarsity, 1977. *Altra-Hasis: The Babylonian Story of the Flood.* Calderon, 1969.

Millard, Matthias 1964 Hagen, Németország - Evangélikus teológiát tanult 1983-1985 Wuppertal, 1985-1988 Heidelberg, 1 teolgiai vizsta Westfalen (1988). Judaisztikát tanult 1985-1990 Heidelberg, és Magiszteri végzettséget szerzett (1990). Teológiai doktori

képzés 1988-1990 Heidelberg (R. Rendtorff), Dr. theol. Heidelberg (1992) Tudományos asszisztens 1990-1997 Bethel (F. Crüsemann). 1997 gyülekezeti lelkész Westfalen. Habiliációra készül 1998-2000 Bécs, a katolikus teológiai fakultáson 2000-2002 Salzburg Bírák könyvével foglalkozik. G. Bodendorfer, 2000 tanít Bethel főiskolán "Richter Simson und seine Tora" 2000/01 Greifswald, Magántanár 2000 Ószövetség tanszéken Bethel főiskoláján a Bírák könyvét adja elő. 2001 Dortmund Ószövetségi tanszék. 2002 Freiburg Judaisztikát és hebraisztikát tanít. 2004 Bielenfeld Egyetem. **Művei:** Die Komposition des Psalters. Ein formgeschichtlicher Ansatz, theologische Dissertation Universität Heidelberg 1992.

Miller, Eddie L., 1937. Los Angeles, USA CA - California Egyetem BA 1959. MA 1960. PhD 1965. Bazel Egyetem Svájc teológiai doktorátus 1981. Tanított Californiában Luth. Coll. 1962-64. között. Vezeti a St. Olfa Coll. 1964-66. Colo Egyetem 1966-prof. 1967- szerkeszti Theol. Forum c. lapot. Szakterülete Újszövetség. **Művei:** Salvation Histori in the Prologue of John. Brill, 1989.

Miller, J. Maxwell 1937 Kosciusko, USA, MS - Emory Egyetem PhD 1964. Felekezetek közötti teológiai kutató központban dolgozik 1962-63 között. Emory Egyetem tanára 1967-től. Ásatások szakértője Al –Kerak Jordánia 1978-83. Szakterülete archeológia, héber Biblia. **Művei:** Archeological Survey of the El-Kerek Plateau. Ed. ASOR 1991. A History of Ancient Israel and Judah. SCM/Westminster 1986. Introducing the Holy Land. Mercer U.P. 1982. Israelite and Judean History SCM Westminster 1977.

Miller, Patrick D., 1935 Atlanta, USA, Georgia- Tanulmányait Davidson Coll BA 1952. Union Theol Sem BD 1959. Harvard Egyetem PhD 1963. Szerkeszti az Interpretation c sorozatot 1966-80 között kommentár sorozatot az Union Theol. Sem. kiadásában 1966-84. 1980-83. Szerkeszti a Theol. Today c sorozatot Princeton Theol kiadása. 1984-től. Harvardon Ószövetséget tanít 1985-86 között. Szakterülete a héber Biblia, szemita nyelvek, szövegek és feliratok. **Művei:** Deuteronomium Interpretation Commentar. John Knox, 1990. Interpreting the Psalms. Fortress, 1986. Sin and Judgement in the Prohets SBL Mons. Ser. Scholarsd, 1982. The Divine Wariror in Early Israel HSM 5 Harvard U.P. 1973.

Miller, Stuart S. 1953. Newmark, USA NJ - Tanulmányai New York Egyetem 1975. PhD 1980. Tanított New York Egyetem 1979-81. Notre Dame Egyetem előadója 1981-82 Héber és Judaisztika tudományokkal foglalkozik 1982-től. Ásatások szakértője Sefhoris projektben 1992. Szakterülete a Héber és szemita nyelvek, szövegek és feliratok, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** „Intercity Relations in Roman Palestine: The Case of Ephosis and Tiberias AJS Rev. 12. 1987. In The Margins of the Yerushalmi Scholars, 1983. Studies in the History and Traditions of Sefhoris. Brill, 1984

Milton, John, 1608 London – 1674 London? Anglia - Az angol reneszánsz utolsó jelentős költője, a 17. sz.-i egyház- és teológiatörténet kiemelkedő személyisége. 1625-ben a cambridge-i Christ's College-ben tanult, 1632-ben művészeti diplomát szerzett. 1638–1639-ben beutazta Franciaországot és Itáliát, 1639-ben hazatérve politikai cikkeket

írt. 1649-ben a parlament élére kerül, a külkapcsolatokért volt felelős. Politikai célja volt, hogy a protestáns országokat egy blokkba tömörítse a katolikus Habsburg-ház ellen. 1652-ben megvakult, az összes későbbi művét diktálta. 1660-ban a monarchia restaurációja idején politikai írásait nyilvánosan elégették, börtönbe került. Szabadulása után teljesen visszavonult a nyilvánosságtól, teljesen az irodalmi tevékenységnek szentelte életét. 1658–1663 között megírta *Elveszett paradicsom* c. eposzát, amely a legjelentősebb angol vallási költemény volt. Krisztológiája közel állt az ariánus elképzelésekhez, emberképe a puritanizmusban öltött testet. Teológiatörténeti jelentősége, hogy a keresztény radikalizmust egyesítette a humanisztikus esztétikával. A Biblia irodalmi hatástörténetének egyik jelentős képviselője, amennyiben írásaiban a bibliai szereplőket „átköltötte”. **Irodalom:** BUSH, D., *Milton Poetical Works*. London 1966; FLETCHER, H. F., *Contributions to a Milton Bibliography 1800–1930 being a List of Addenda to Steven's Reference Guide to Milton*. Urbana, Illinois 1931; WATSON, G. (szerk.), *The New Cambridge Bibliography of English Literature*. I. 600–1600. Cambridge 1974. 1237–1296. 1909. 2317–, 2341–.

Mirecki, Paul A., 1950. Chicago-, USA, IL - Gordon-Conwell Sem MDiv 1980. Harvard ThD 1986. Michigan Egyetem 1986-88. Albion Coll 1988-89. Kansas Egyetem 1989-től. Újszövetség professzora. Szakterülete Újszövetség egyiptológia, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** „The Coptic Wizard’s Hoard” in *Coptic Texts of Ritual Power* Harper Collins 1993. „Coptic Manichean Psalm 278 and Gospel of Thomas 37” in *Manichaeica Selecta* 1991.

Misztótfalusi Kiss Miklós, ld. Tótfalusi Kiss Miklós.

Mócsy Imre SJ, 1907 Kalocsa – 1980 Budapest, Magyarország - Kalocsán érettségizett a jezsuita gimnáziumban. 1925-ben belépett a Jézus Társaságába. A noviciátust Érden végezte 1925–1927 között, 1927–1930 között Szegeden, a rendi főiskolán tanult filozófiát. 1930-ban jelent meg Budapesten első publikációja, ekkor Weiser Frigyes SJ *Alfréd titka* című művét dolgozta át. 1933–1939 között Innsbruckban teológiát hallgatott és doktorált. Közben kétszer is a Biblikus Intézet ösztöndíjasa volt. 1933-ban jelent meg első kötete, a *Szokratés Loyolai Szent Ignác lelkéből*, a kötet második kiadása 1940-ben látott napvilágot. 1938-ban Innsbruckból visszatérve a diszpozíciója Budapestre szült, innen járt oktatni Szegedre. Rómában 1939–1942 között tanult, a Pápai Biblikus Intézetben kandidátusi tudományos fokozatot szerzett. Szegeden a biblikumon kívül 1942–1944 között ószövetségi görög és héber nyelvet is oktatott. 1944-ben a Pápai Gergely Egyetem meghívta a teológiai fakultás éppen megüresedett újszövetségi tanszékére, tanári állását itt 1947-ig töltötte be. Közben 1946-ban megvédte doktori disszertációját a római Biblikus Intézetben. A *Duplex acceptio S. Ioannis Chrysostoni et Theoria Antiochenát* két kötetben adták ki Rómában 1945-ben. 1947–1949 között Szegeden volt a biblikus tudományok tanára. 1948-tól Czapik Gyula érsek szóvivője volt Rómában, 1949-ben hazatért, letartóztatták, majd internálták Kistarcsára, ahol építkezésnél vízholdó volt, később szőnyegszövő. 1953-ban izgatás címén kilenc és fél év börtönre ítélték. A Markó utcában és Vácott volt börtönben. 1954-ben feltételesen szabadult, 1955-ben az Állatorvosi Főiskolán lett könyvtáros, majd MÁV-raktáros, 1958-

ban a Szépművészeti Múzeum dokumentációs központjában kutató. 1964-től ismét fizikai munkás volt a MÁVnál, az északi elosztó raktárban dolgozott. 1965-ben letartóztatják összeesküvésben való részvételért, négy év börtönt kapott, 1968-ban szabadult, a MÁV oltószerraktárában dolgozott, 1970-ben nyugdíjba vonult. A továbbiakban lelkigyakorlatokat tartott. Legendás volt bibliai műveltségéről és derűjéről. A lelkigyakorlatokon a Biblia spirituális értelmezését művelte. **Művei:** *De gratiarum actione in epistolis paulinis.* Róma 1941; *Problema imperativi ethici in iustificatione paulina.* Róma 1947. *De unione „mystica” cum Christo.* Róma 1947; *Szent Péter élete (Vázlatok)* Szeged 1942; *Mi a Biblia?* Budapest 1961, ²1998; *A keresztség misztériuma és az evangéliumi tanácsok. A mulandóság és az örök élet. Magnum mysterium et ineffabile sacramentum. Ecce nova facio. Az evangélium kritikája* (1959) In: *Az evangéliumok hitelessége.* Bp. 2001; *Élet és örökélet a Bibliában és Mi a Biblia?* 1998; *Ante orationem praepara animam tuam.* Bp. 1962; *Szent Pál élete és levelei.* Bp. 1963; *Mária és az Egyház.* Bp. 1963; *Bibliai protológia. Teremtéstörténet és az ősszüllők története.* Bp. 1963; *Énekek éneke.* Bp. 1963; *Bibliai őstörténet, Gen 4–11.* (1964) név nélkül: *Ádámtól Krisztusig* I. kötet. Bp. 1980; *Nyitott szívvel.* Bp. 1980. Életéről írt BODOLAY Gy. SJ: *P. Mócsy, a „szent” és a „huligán”.* Hamilton 1981.

Modaldi, Luigi 1915 Carpasio-, Olaszország -Teológiai doktorátust Angelicum Egyetemen szerzett Rómában 1954-ben. Biblikus doktorátust Pápai Biblikus Intézetben 1956. Héber és szemita nyelveket tanít Pavia egyetemén. **Művei:** *Dio e Amore roma* 1954. *espiazione sacrificale e riti espiatori nell’ambiente biblico e nell’Antico tesmtaneto roma,* 1956. *I Manoscritti di Qumrán* Torino 1971. *Il Maestro di Giustizia* Fossano 1971. *Apocrifi del Nuovo Testamento* 2 kötet Torino 1971. *Detti segreti di Gesu* Milano 1975. *Testi gnostici* Torino 1981.

Módis László 1903 Szatmárnémeti–1972 Debrecen, Magyarország – Elemi iskoláit többek között Szegeden is végezte. Teológiát Debrecenben tanult 1924 és 1928 között, Debrecenben lett segédlelkész 1927-1929-ig. Bécsi Egyetem Bölcsész tudományi Karán 1929-1930-ig sémi nyelvészetet tanult. Majd Vésztőn lett segédlelkész, (1930–1931) majd egy éven át Budapesten szolgált hitoktató segédlelkészként (1931–1932). Eközben folytatta Budapesten sémi tanulmányait és ókortörténeti filológiát tanult. Debrecenben szerzett doktorátus 1932-ben Ószövetségre szakosodott. Debrecenben segédlelkész 1932-1935-ig, majd vallástanár 1935-től 1945-ig. Losonci Református Teológiai oktatója 1929-1935-ig. Közoktatásügyi Minisztériumban miniszteri tanácsos 1945-1950-ig és egyidejűleg Budapesten a Csillaghegyi gyülekezet segédlelkésze. A Debreceni Egyetem Könyvtár igazgató helyettese, 1951-1959-ig, 1959-től haláláig a Református Kollégium Nagykönyvtárának igazgatója. Debreceni Református Teológiai Akadémia Ószövetségi Tanszékének tanszékvezetője 1959-1969-ig nyugdíjazásáig. Zsoltár magyarázatai 1969-ben készül el és a Jubileumi kommentárban jelenik meg. Kommentálta még Ezekiel, Zakariás és Malakiás könyveit. A Malakiás könyvéhez magyarázata 1998-as kiadásában is megjelenhetett. **Művei:** Zakariás próféta könyve, *Theologiai Szemle* VII–VIII. évf. 1931–1932, 308–362. 387–404. 1. (különnyomat *Teológiai tanulmányok* 19, Debrecen, 1932.) Rövid bibliai héber nyelvtan, *Theologiai tanulmányok* 31, Debrecen, 1933. *Bibliographie der ungarischen Literatur des Heidelberger Katechismus 1563–1963,* in: Tibor Bartha (et. al., ed.), *Der Heidelberger Katechismus in Ungarn,* Budapest, 1967. Az

Ószövetség nyelve, gondolkozása és irodalomtörténeti vonatkozásai, in: Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata, I. kötet, Budapest, 1978. A zsoltárok könyvének magyarázata, in: Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata, II. kötet, Budapest, 1978. Ezékiel próféta könyvének magyarázata, in: Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata, II. kötet, Budapest, 1978. Zakariás és Malakiás próféta könyvének magyarázata, in: Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata, II. kötet, Budapest, 1978.

Moessner, David P., 1949 Lincoln, USA, NE - Princeton Egyetem AB 1971. MDiv 1975. Oxford Egyetem BA 1976. Basel (Svájc) teol doktorátus. Tanított La. State Egyetem. 1982.83. Yale Egyetem 1983-84. Columbia Theol. Sem. 1984.- Emory Egyetem 1985- Genf 1990. szakterülete a Héber Biblia Újszövetés. **Művei:** Lord of the Banquet: The Literary and Theological Singificance of the Lukan Travel Narrative. Fortress, 1989.

Moffat, Robert, 1795 Ormiston – 1883 Leigh, Anglia - Brit misszionárius. Kolostori képzés után 1816-ban belépett a londoni missziós társaságba. 1816-tól Namíbiában dolgozott, 1818-tól a zulu vidéket misszionálta, 1822-ben Botswanában alapított állomásokat. Először Dél-Afrikában fordította le a Bibliát egy afrikai nyelvre, kinyomtatták – ebből tanította olvasni Kurumanban, a képzési centrumban a helyieket. 1857-ben (utoljára) Botswanában alapított missziót, 1870-ben hazatért Nagy-Britanniába. A legjelentősebb és legbefolyásosabb misszionáriusok közé tartozik, tevékenységét politikai naivitás kísérte, munkájával az angol gyarmatosítást készítette elő. **Művei:** *Lihela tsa tuto le puloko tsa Yesu Kereste*. Kuruman 1831; *Likaelo tsa ri tlauchoenng mo Bibelieng*. Kuruman 1833; *Kholagano enca ea Yesu Keresete*. London 1840; *Africa: or, gossplight shining in the midst of heathen darkness. A sermon on Isaiah IK.2*. London 1840; *Rivers of water in a dry place. An Account of the introduction of Christianity into southern Africa, and of Mr. M.'s missionary labours...* London 1863.

Moffatt, James, 1870 Glasgow – 1944 New York, Anglia - Glasgow-ban kezdte teológiai tanulmányait 1890-ben, lelkész lett 1896-ban az egyesült szabad skót egyház gyülekezetében Dundonaldben. Lelkész volt Londonban 1907–1911 között, diplomát szerzett 1911-ben. Egzegézi- és ÚSz-doktora 1911-ben az oxfordi Mansfield College-ben, Visszatért Glasgow-ba 1915-ben. A New York-i Union Theological Seminary-ban tanított 1927-től. Az Úsz-i bevezetés-tudományt művelte, sokat foglalkozott kronológiával. Kutatásai egzegetikai részletkérdésektől a bibliafordításokig terjedtek. ~ véleménye szerint a lukácsi két műből nyelvi alapon igazolni lehet, hogy Lukács orvos volt. Az efezusi levél hitelességét irodalmi alapon kétségbe vonta. Meglehetősen szélsőséges véleménye szerint a zsidó levelet pogány szerző írta olyan pogányoknak, akiket féltett, hogy „visszaesnek” a zsidóságba. **Művei:** *The Second Things of Life (Little Books on Rel.)*. London 1895, 1910; *The Historical New Testament. A new transl.* London 1901; *The First and Second Epistles of Paul the Apostle to the Thessalonians (The Expositor's Greek Testament 4)*. London 1910; *Paul & Paulinisme (Modern Religious Problems)*. London 1910; *The Expositor's Dictionary of Poetical Quotations*. London 1913; *The New Testament. A new transl.* London 1913, 1914, 1922, 1938, 1950, 1953; *The Bible in Scots Literature*. London 1924; *The Old Testament. A new transl.*

London 1924; *The General Epistles. James, Peter and Judas* (MNTC). London 1928,
1963; *The Book of Psalms. A new transl.* London 1936.

Mohamed („a Felmagasztalt”), **Ab’ul Kászim Muhamad ibn ’Abd Alláh**, 571 Mekka – 632 Medina. ? Vallásalapító, a Korán szerzője. Koreisz törzs tagja volt. Pásztor és kereskedő volt, üzleti útjain sok vallással kapcsolatos ismeretet sajátított el, a 6. században ugyanis éppen ekkor lendült fel a kereskedelmi élet. Megfordult Jemenben, Egyiptomban, Abesszíniában, Bizáncban és Perzsiában, ezeknek az országoknak a vallási és társadalmi kultúrája alakította szemléletét. Ismeretséget kötött az Arábiában élő zsidókkal is. A Bibliát nem olvasta, de zsidóktól és keresztényektől sok történetet hallott belőle. Első felesége Khadidzsa volt, 40 éves özvegy, akinek megtetszett a szolgálatában álló 25 éves fiú. Miután összeházasodtak, két fiuk és két lányuk született, Mohamed a felesége örökségével viszonylag független kereskedővé vált. Életéről 40 éves kora előtt alig tudunk valamit, ekkor látomási voltak, a benne megszólaló hangok arra indították, hogy népét a pogányságból kivezesse (610–611). Ezeket a látomásokat legtöbbször a Mekka körüli barlangokban élte át. Meggyőződésévé vált, hogy Isten őt választotta ki, hogy mint Mózes a zsidóknak, Jézus a keresztényeknek, ő az araboknak a prófétája legyen. A sugallatokat rímes prózában írta le. A felesége lett az első tanítványa, rabszolgák hallgatták gyakori szóáradatát, amelyet eleinte a rossz szellem megnyilvánulásának tartottak. Kifakadt a bálványimádás és a törzsi széthúzás ellen, és következetesen egy-isten-hitet hirdetett. A koreisz törzs kiközösítéssel és halállal fenyegette. A szegények viszont tömegesen csatlakoztak hozzá. Ezért kénytelen volt Mekkától északra, Jaszrib városába menekülni. Itt megértően fogadták és döntőbíróként alkalmazták. A Medinában élő zsidóknak sem volt ellenükre az egy Isten hirdetése. Társulva a mekkai és a medinai hívek szoros testvéri szociális közösséget hoztak létre. Mohamed egy datolyacsűrben gyűjtötte össze imára a híveket, amelyet ütemes mozdulatokkal kísérték. Itt vált Mohamed vallási és világi vezetővé. Az eddig rövid szúrákat az itt keletkezett hosszabb prózai beszédei váltották fel. A mekkaiak támadásai pedig politikust faragtak belőle. Elítélte a Kába-kő mekkai tiszteletét. Felvették a Mária-tiszteletet tanaik közé (19. szúra), és az imában Jeruzsálem felé fordultak. Kis számú közössége a karavánok megtámadásából tartotta fenn magát. Az ima által fegyelmezett hívei kitűnő harcosoknak bizonyultak. A híveiül szegődött fogoly beduinokat szabadsággal ajándékozta meg, és a közösség segítette őket. Ellenségei megostromolták Medinát, amit azonban sáncokkal védtek meg 627-ben. Győzelme teremtette meg a törzsek feletti közösségi érzést az arabokban. Megváltoztatta az ima irányát, elfordultak Jeruzsálemtől és Mekka, a Kába-kő felé fordultak, ettől kezdve Mohamed a Kába-kő tiszteletét beiktatta a vallásába. Feljegyzéseit felesége őrizte meg. A győzelem után 628-ban formális szerződést kötött a mekkaiakkal 10 évre, mely egyben fegyverszünet is volt, ennek következtében a zsidóság ellene fordult. Elrendelte, hogy minden moszlim zarándokoljon Mekkába. Békés és harcos eszközökkel egyaránt terjesztette vallását. 629-ben a szír keresztények rosszul bántak követével, ezért kíméletlen bosszút állt a keresztényeken. A Holt-tenger melletti csatában viszont vereséget szenvedett. 630-ban a mekkaiak megszegték a fegyverszünetet, Mohamed megtorló hadjáratot vezetett ellenük és megszerezte a Kába-követ. Az iszlám fővárosa ettől kezdve Mekka lett és a törzsek hódoltak Mohamed előtt. 632-ben kedvelt felesége, Aisa szobájában halt meg (a szoba köré később mecset épült). Halála után vállcsontokra, pálmalevelekre, szöttesekre írva maradt egy szúra-anyag Hafzsa (Mohamed felesége) szobájában. Látomásainak és

beszédeinek gyűjteményét később állították össze az *Al-Qur'an* (Korán) címen – jelentése jelentése recitáció vagy kinyilatkoztatás –, melyet nevezhetünk a „moszlim Bibliának” is. Beszédeit és látomásait szúrákba rendezték és a legrövidebbtől indulva hosszúsági sorrendbe szerkesztették. Alapvetően két jól elkülöníthető műfaj található a könyvben. A mekkai szúrák az arab társadalmi és gazdasági rend megbontását szolgálják, látomások, intelmek, legendák, eskük, szegényeknek szóló vigasztalások találhatók bennük. A Medinai-szúrák Jaszri 622-től kezdődnek, ezek inkább elbeszélő jellegű szövegek, törvényszerű rendelkezések, jogi döntések. A szúrák rendezését Zaid ibn Szábit, a próféta fogadott fia vezetésével egy bizottság állította össze. 114 szúra van: 1. A megnyitó, 2. A tehén, 4. A nők, 5. Az asztal, 9. A megbánás, 10. Jónás, 12. József, 14. Ábrahám, 18. A barlang, 19. Mária, 21. A próféták, 30. A bizánciak, 40. A hívő. A hegy, 60. A próbáknak alávetett nő, 62. A péntek, 65. A válás, 71. Noé, 75. A feltámadás, 109. A hitetlenek, 114. Az emberek. Az elkészült szöveget négy példányban másolták és a birodalom négy tartományába küldték szét. Oszmán 656-ban új bizottságot hozott létre a Korán szövegének egységesítésére. A 10. sz.-ban 7 tekintélyes Korán-olvasó véleményezése alapján rögzítették a szöveget. Ma kérdésnek tartják, hogy minden mondat Mohamedtől származik-e. 12 fejezet gyanús kháridzsita puritánoknak szóló rész, az Oszmán bizottságára való utalások is kimaradtak, valamint az Ali örökségére vonatkozó részeket is törölték belőle. A Biblia és a Korán kapcsolatának kutatása viszonylag újkeletű, az apokrifok kutatása kapcsán terelődött rá a figyelem. A zsidóságban, a kereszténységben és a iszlám vallásban is egyformán nagy szerepet játszanak az „írások”. A Korán a zsidóságra és a kereszténységre egyaránt utal, de nem áll közvetlen szövegek kapcsolatban a Bibliával, közvetítő „láncszemnek” a folklórt kell tartanunk. Az Ószövetség nélkül mégis nehéz lenne megértenünk a Koránt. Ábrahám, Mózes, a próféták, az egyiptomi szolgaság, mind sajátos összefüggésben fordul elő a Korában. Jézus tetteit is gyakorta emlegeti. Ennek ellenére a Korán nem a zsidók és a keresztények Bibliájára tett reflexió, hanem annak kinyilatkoztatását a maga kinyilatkoztatás-élményeivel vegyíti. A Korán értelmezése nyitott kérdés, központi tekintély nem szabályozza a szöveg értelmezését, ezért párhuzamosan többféle értelmezési irányzat alakult ki a militarista és a misztikus irányzat két szélsősége között. A középkor szemléletében a Korán az „ellenséges vallási kultúra” könyve volt. A könyvet az ellenségkép miatt egyetlen keresztény sem tanulmányozta tárgyilagosan. Ez a munka a keresztény–moszlim munkacsoportokban folyik. **A Korán fordításai:** *Latin* fordítás – Petrus Venerabilis cluny apát készítette a 12. sz.-ban, 1543-ban Melanchton bevezetésével jelent meg. Maracci 1698-ban *angolra* fordította. *Magyar* fordítás: BUZIDAY – SZEDLMAJER – GEDEON. Bp. 1831; SZOKOLAY. Bp. 1854; SZOMOGYI. Bp. 1947; SIMON R. Bp. 1987. **Irodalom:** GOLDZIEHER I.: *Die Richtungen der islamischen Koranauslegung*. Leiden 1920, 1970; TOR, A., *Der Ursprung des Islams und das Christentum*. Uppsala 1926; BSTEH, A. (szerk.), *Der Islam als Anfänge an christliche Theologie und Philosophie*. Mödling 1994; KAUTZSCH, E., *Die Apokryphen und Pseudepgraphen des AT*. Tübingen 1900, 1962; NAGEL, T., *Geschichte der islamischen Theologie*. München 1994; NÖLDEKE, Th. – SCHWALLY F., *Geschichte des Qorans*. Leipzig 1909–1919, átdolgozott kiadás: 1938; RAEDER, S., *Der Islam und das Christentum*. Neukirchen 2001; SPEYER, H., *Die biblischen Erzählungen im Qoran*. Gräfenhainichen 1931; THYEN, J. D., *Bibel und Koran. Eine Synopse gemeinsamer Überlieferung*. Köln 1993; GNILKA, J., *Bibel und Koran*. Freiburg – Basel – Wien 2004.

Molinos, Miguel, 1628 Muniesa – 1696 Róma, Spanyolország - Valenciában tanult a jezsuitáknál 1646-ig, diakónus lett 1651-ben, pappá szentelték 1652-ben. A portugáliai Coimbra egyetemen tanított teológiát, de volt közben plébános is. Rengeteget írt és lelki levelezést folytatott, tanácsokat adott, sokat tudott kora lelki mozgalmairól. A „Krisztus iskolája” közösség tagja volt 1662-től. Rómába ment Jeronimo Simone Rojos érsek boldoggá avatása ügyében 1663-ban. Áttelepült Rómába 1669-ben vagy 1670-ben, belépett a „Krisztus iskolája” római szervezetébe 1671-ben, annak vezetője lett. Megjelent 1675-ben Spanyolo.-ban, majd Rómában nagy hatást kiváltó *Guia espiritual* (Lelki útmutató) c. műve. Barátja, San Juan de Santa Maria kérésére írta le először tapasztalatait, amelyeket a lelki vezetés terén szerzett, és amelyeket a lelkigondozóknak ajánlani tudott. ~ Odescalchi bíboros, a későbbi XI. Ince pápa lelki tanácsadója lett. A jezsuiták megtámadták könyvét, és 1685-ben összehívták az inkvizíciós tanácsot. 1687-ben az inkvizíció elrendelte, hogy köriratot tegyenek közzé ~ tévtanítása ellen. XI. Ince kiállt mellette, de megfenyegették, így végül életfogytiglani börtönre ítélte ~t. A *Lelki útmutató* olvasását betiltották, ~t nyilvános bocsánatkérésre kényszerítették. XI. Ince *Caelistis Pastor* bullájában elítélte ~ 68 tanítását. Az írással az volt a probléma, hogy a gondolatoktól megszabadító egyszerű szemlélődés módszerét ajánlotta az Istennel való egyesülés útjaként, az emberek számára a lelki üdvösséget a bensőben kerestette, ezzel relativizálta a szemükben a külső egyházi rítusokat. Ezáltal az embereket mintegy arra biztatta, hogy mint egyedi szemlélődők, vonják ki magukat az egyház befolyása alól. Az egzisztenciális és spirituális bibliaértelmezés sajátos képviselője. **Művei:** *La guia espiritual, que desambaraza al alma, y la conduce por el interior camino, para alcanzar la perfecta contemplación, y el rico tesoro de la interior paz.* Madrid 1675; előbb olaszul, majd számos más nyelven is megjelent; latinul Rómában 1687-ben, franciául és angolul Rómában 1685-ben, 1699-ben; ARNOLD, G. (szerk.), *Geistlicher Wegweiser, die Seele von den sinnlichen Dingen abzuziehen, und durch den innerlichen Weg zur völligen Beschauung und innern Ruhe zu führen.* Frankfurt. 1712; *Wegweisers* címen: Frankfurt 1732; További kiadások: Barcelona 1906, Madrid 1935, Madrid 1955, Madrid 1976, Madrid 1977; *La devoción de la buena muerte* Juan Bautista név alatt, Catala Valencia 1662; *Tratado de la Comunió cotidiana.* Valencia 1687; *Die Verteidigung der Kontemplation.* Frankfurt 1680; *Geistigen Wegweisers* . Graz 1699.

Molnár Albert (Szenczi), 1574 Szenc – 1634. Magyarország - Protestáns vallási író, zsoldárfordító és nyelvész. Tanult Szencen, Győrben és Göncön, a magyar bibliafordítás kiadója Károli Gáspár mellett. 1588-ban Debrecenbe, majd 1590-ben Wittenbergben, 1592-ben Heidelbergben tanult. 1593–1595 között Strassburgban volt bölcsészhallgató. 1596-ban Genfben, Strassburgban folytatta tanulmányait. 1596 kiállt Kálvin mellett, ezért száműzték. Svájcban, Olaszo.-ban utazott, majd 1597–1599 között a heidelbergi egyetemen tanult teológiát. 1599-ben hazatért, 1600–1607 között öregdiákként folytatott teológiai és filológiai tanulmányokat a herborni, heidelbergi, altdorfi és marburgi akadémiákon. 1608-ban Károli Gáspár Bibliáját adta ki olcsóbb és kevésbé hibás formában. IV. Frigyes rajnai és Móríc hesseni választófejedelemek – nemzetközi protestáns érdekből – felkarolták a lelkes magyar írót. Zsoldárokat írt és összefoglalta latin nyelven a magyar nyelvtant. 1613-ban hazatért, Rohoncon lett lelkipásztor. 1615-ben Bethlen Gábor fejedelem meghívta a gyulafehérvári főiskola tanárának, de ~ inkább

visszatért Németországba, ahol az oppenheimi iskola tanára, majd rektora lett. A harmincéves háború során kifosztották és megkínózták, ezért 1624-ben Bethlen Gábor újabb meghívására végleg Magyaro.-ra költözött. 1625-től Kassán, 1629-től Kolozsváron élt. **Művei:** *'Apojtegmata tvn epta Sojvn. totidem heptastichis distributa...* Heidelberg 1599. (Egy leveles nyomtatvány, a m. tudom. akadémia gyűjteményében. *Lusus poetici.* Hanau ²1614.); *Elementa grammaticae Latinae...* Nürnberg 1604; *Dictionarium Latinovngaricvm...* Noribergae 1604; *Dictionarivm Vngarico-Latinvm...* Noribergae 1604; *Psalterium Ungaricum. Szent David Királynac es Prophetanac Szaz ötven soltari az Franciai nótdáknac és verseknec módgyokra most úyonnan Magyar versekre fordítattac es rendeltettec...* Herbornában 1607; *Szent Biblia Az az: Istenec O és Uy Testamentomanac Prophetac es Apostoloc által megiratott szent könyvei. Magyar nyelvre fordítatott egészen...* *Caroli Gaspar Előljárobeshédével...* Hanoviában 1608, Oppenheim 1610; *Szent Davidnac Soltari...* Hanau 1608, Oppenheim 1612; *Lexicon Latino-graeco-hungaricum...* Hanoviae 1604, 1611, Heidelberg 1621, Frankfurt 1645, Nürnberg 1708; *Dictiones Ungaricae...* Hanoviae 1611; *Postilla Scultetica: Az egesz esztendő altal valo vasarnapokra es fő innepekre rendeltetet euangeliomi textusocnac magyarazattya...* Oppenheim 1617; DÉZSI L. (szerk.), *Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és irományai.* Bp. 1898.

Molnár János, 1955 Zsibó –, Magyarország - Református lelkipásztor, ószövetség-teológus, lapszerkesztő. Lelkészi oklevelet (1979) és doktori címet (1990) a kolozsvári Protestáns Teológián szerzett. Segédlelkészként a Várad-velencei gyülekezetben szolgált 1980–1983 között, majd Apátkeresztúron (Királyhágómelléki Református Egyházkerület) volt helyettes lelkész 1983–1986 között. Oktatói tevékenységét 1986-ban kezdte a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben, 1994-től professzori minőségben adja elő az ószövetségi szaktárgyakat. 1998-ban és 2002-ben kutatói ösztöndíjjal képezte tovább magát (Zürichi és Lipcsei Egyetemen). 1998-tól óraadó professzori minőségben tanított a Babeş-Bolyai Tudományegyetem keretében létrehozott Református Tanárképző Karon is; 2000-től ugyanennek a karnak rendes professzora és dékánja. 1990–1996 között az Erdélyi Református Egyházkerület *Üzenet* c. gyülekezeti lapjának volt főszerkesztője. 1993–2000 között szerkesztette az évente kiadott *Erdélyi Református Naptárt*. Zsobok rövid monográfiáját két füzetben is megjelentette (*Falu a gödörben.* 1992; *Torony Erdély kapujában.* 1996). 1996-ban Wesselényi Miklós-émlékkötetet szerkesztett Kolozsvár, 2001-től pedig a *Studia Universiatis Babeş-Bolyai. Theologia Reformata Transylvaniensis* c. folyóirat szerkesztője. **Művei:** *Ószövetségi kortörténet.* Kolozsvár 1993; *Sofóniás próféta könyvének és Malakiás próféta könyvének magyarázata.* Kolozsvár 1996; *Zakariás próféta könyvének magyarázata.* Kolozsvár 1998; *Az ószövetségi királyság kortörténeti és irodalomelméleti kérdései.* Kolozsvár 1998; *Héber nyelvtan.* Kolozsvár 1999; *A szerelem országútján. Az Énekek Éneke magyarázata.* Kolozsvár 2003.

Moloney, Francis J., 1940. Melbourne, Ausztrália - Salézi Egyetem Róma STL 1970. Pont. Bibl. Inst. Róma DSSL 1972. Oxford DPhi. 1975. Tanított Saléziánusok Egyetemén Rómában 1975-76. Újszövetség tanára. Cath. Tehol. Coll Ausztrália 1977-82. Gregoriana Egyetem Yarra 1983- Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** *A Body Broken for a Broken People: Eucharist in the New Testament.* Collins, 1990. „Johannine

Theology” in New Jerom Biblical Commentary. Pertince Hall 1989. (Magyarul Jeromos Kommentár 2000) The Johannine Son of Man Libera Ateneo Salesiano 1978.

Moltmann, Jürgen, 1926 Hamburg –?, Németország- Életének meghatározó élménye, hogy katonai szolgálatra viszik 1945-ben, Belgiumban angol fogságba kerül, majd Skóciába és Angliában élt és a fogolytáborban mély megtérésen esik keresztül és a „remény teológiája” itt kezd formálódni benne. Angliában alalmanként 1948-ban Németországba visszatérve Göttigeni egyetemen tanult teológiát, egyik meghatározó professzora Karl Barth. Bonhoeffer írásait olvassa többek között a fogságból írt leveleket amelyek mély dilemmát indítanak el benne. 1952-ben teológiai doktor, 1953–1958 között lelkipásztor volt a német evangélikus egyházban. Wuppertalban dogmatörténetet és szisztematikus teológiát, 1958–1963 között szisztematikus teológiát tanított Bonnban, 1963–1967 között Tübingenben. Korai trilógiájól a remény, a kereszt és az egyházban működő Szentlélekről szólt. 1978-tól dolgozik szisztematikus teológiai összefoglalóján. 1980-ban jelenik meg a Szentháromság és Isten országa kötete. 1985-ben teremtésről írott munkája. 1985-ben Krisztológiája Jézus Krisztus útja címmel. 1991-ben a Szentlélektől írott munkája. **Művei:** *Theology of Hope* New York. 1967. *The Crucified God*. New York 1974. *The Church in the Power of the Spirit: A Contribution to Messianic Ecclesiology*. New York 1977. *Experiences of God*. Philadelphia 1980.. *The Trinity and the Kingdom: The Doctrine of God*. San Francisco 1981. *God in Creation: An Ecological Doctrine of Creation*. New York 1985. *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*. New York: 1990. *The Spirit of Life: A Universal Affirmation*. Minneapolis 1992. *Jesus Christ for Today's World*. Minneapolis: 1994. *The Coming of God: Christian Eschatology*. Minneapolis 1996. *How I Have Changed: Reflections on Thirty Years of Theology*. Harrisburg: 1997. *The Source of Life*. Minneapolis 1997. Metz, Johann-Baptist és Jürgen Moltman. *Faith and the Future*. Maryknoll: 1995.

Montagini, Felice 1923 Ciliverghe (Brescia)-, Olaszország - Biblikus licenciátust Rómában szerzett Istituto Biblico 1949-ben Teológiai doktorátust Pontificio Ateneo-ban Róma 1971-ben. A Gerhard Kittel által szerkesztett ThW z. NT német teológiai szótár olasz fordítását gondozta (Grande Lessico del N.T. Brescia 1966-) **Művei:** *Il libro di Isaia 1-39* Brescia 1966. *la Bibbia oggi*. Brescia, 1966. *Linee di antropologia teologica* Assisi, 1975. *rom 5,12-14 alla luce del dialogo rabbinico* Brescia 1971. *la prospettiva storica della lettera ai romani* Brescia 198.

Montefiore, Claude Joseph Goldsmid (1858 - 1938) Anglia - Nathaniel Montefiore fia és Sir Moses Montefiore unokája. Balliol College, Oxford-ban kezdte tanulmányait, ahol klasszika filológiát tanult, majd Benjamin Jowett és T. H. Green hatása alá került. Berlinben teológiát tanult de a modernista reformokkal nem tudott azonosulni, ezért a spiritualitás felé fordult. "Aspects of Judaism" (London, 1894) munkája nagyon nagy feltűnést keltett 1886-ban kezdte tartani előadásait zsidó vallástörténetből melyből született könyve "The Origin of Religion as Illustrated by the Ancient Hebrews". 1896-ban publikálta első kötetét a "Bible for Home Reading," (Biblia otthoni olvasásra) amelyben a Bibliát morális kommentárokkal látta el, ugyanakkor igen kritikus olvasatot valósított meg. 1888-ban alapította a "Jewish Quarterly Review" folyóiratot, mely mind a mai napig a legjobb zsidó tudományos lap. Ennek ellenére hihetetlen energiával

tanulmányozta a kereszténységet. Jézusról és Pálról számos tanulmányt írt, amely ellentétes fogadtatást nyert zsidók és keresztények között. Eközben két kötetes szinoptikus evangélium kommentárt is írt, és a zsidók elképzelését Jézusról is megírta 1935-ben valamint Pál és a judaizmus kapcsolatát 1914-ben. Számos tudományos társaság tagja. **Művei:** The Hibbert Lectures; On the Origin and Growth of Religion as Illustrated by the Religion of the Ancient Hebrews (London: Williams & Norgate, 1893). The Bible for Home Reading (London: Macmillan, 1899). Some Elements in the Religious Teaching of Jesus (London: Macmillan, 1910). Outlines of Liberal Judaism (London: Macmillan, 1912). Judaism and St. Paul; Two Essays (London: Max Goschen Ltd, 1914). Liberal Judaism and Hellenism and Other Essays (London: Macmillan, 1918). The Old Testament and After (London: Macmillan, 1923). The Synoptic Gospels, 2nd edn, 2 vols (London: Macmillan, 1927). Studies in Memory of Israel Abrahams (New York: Jewish Institute of Religion, 1927). Rabbinic Literature and Gospel Teachings (London: Macmillan, 1930). The Synoptic Gospels (New York: K.T.A.V. Publishing House, 1968), A Rabbinic Anthology (London: Macmillan, 1938).

Montefiore, Hugh W., 1920 London, Anglia - Tanulmányai ?? tanított Westcott Hause 1951-54. Káplám Caius Coll 1954-63. Cambridge egyem dékánja 1956-59. Újshövetséget tanít 1959-63. 1963-70 Birminghamben lelkész 1978-87. Püspök. Szakterülee az Újszövetség. **Művei:** Comm. On Epistle to the Hebrews. Black 1964. Josephus and the NT . Monbray, 1962.

Moo, Douglas, J., 1950 La Porte, USA IN - DePauw Egyetem BA 1972. Trinity Evang Coll MDiv 1975. Szt. Andrews Egyetem PhD 1980. Tanított Trinity Evang School. 1977-től. Szerkeszti a Trinity Journal teológiai könyvszemlét 1980-87. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** Introduction to the New Testament. Zondervan, 1991. Romans 1-8 Wycliffe Exegetical Comm. Moondy, 1991. The Epistles of James Tyndale NT Comm. IVP/Eerdmans, 1985.

Moore, Carey, A. 1930 Baltimore, USA MD - Gettysburg Coll BA 1952. Luth. Tehol. Sem. BD 1956. John Hopkins Egyetem PhD 1965. Tanított Gettysburg Coll 1959-Marshal Luth. Theol. Sem. 1965-71. Ásatások szakértője Gezer 1966-68, 1973. Tel-Dan 1974. Szakterülete Héber Biblia, Apokrifok és Post-biblikus tanulmányok. **Művei:** „Susanna: A Case of Sexual Harassment in Ancient Babylon BR 1992. „Judith” AB Doubleday 1982. Studies in the Book of Esther Ktav, 1982.

Moore, George Foot, 1851 West Chester – 1931 Cambridge, USA -. Amerikai egzegéta és judaisztikával foglalkozó vallástörténész. A West Chester Academy, a Yale College és a Union Theological Seminary hallgatója volt. 1878-ban a presbiteriánus egyház lelkésze lett, 1883-tól Zanesville-ben (Ohio) működött. Az ÓSz professzora az Andover Theological Seminaryn, majd 1899–1901 között ennek elnöke lett. 1902-től a Harvard University vallástörténeti fakultásán tanított. 1885-ben és 1909–1910-ben professzor volt a berlini egyetemen, kapcsolatot tartott fenn német kutatókkal. Kommentárt írt a Bírák könyvéhez a Németo.-ban kifejlesztett történetkritikai módszerrel, és az *Encyclopaedia Biblica* számára is írt cikkeket. A korai zsidóságról előítéletmentes képet festett *Judaism*

in the First Centuries of the Christian Era című művében. **Művei:** *A Critical and Exegetical Commentary on Judges*. New York – Edinburgh 1895; *The Book of Judges. Critical edition... exhibiting the composite structure of the book*. Leipzig 1900; *The Literature of the Old Testament*. New York 1913, Oxford 1948; *History of Religions*. 2 kötet. New York – Edinburgh 1913–1920, utányomás: 1976; *The Birth and Growth of Religion*. London – New York 1923; *Judaism in the First Centuries of the Christian Era: The Age of the Tannaim*. 3 kötet. Cambridge 1927–1930; *The Passing of the Essenes*. New York 1930–.

Moore, Stephen D., 1954 Limerick, Írország. - Galway Coll. Írország BA 1975. Dublin Egyetem BA 1982. PhD Újszöv. 1986. Tanított Trinity Coll Dublin 1982-86. Wichita Állami Egyetem 1991-től. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** *Mark and Method*. Fortress, 1992. *Mark and Luke in Post structuralist Perspectives: Jesus Begins to Write*. Yale UP., 1992. *Literary Criticism and the Gospels: The Theoretical Chalange*. Yale UP. 1989.

More, Thomas, Sir latinosan: **Thomas Morus**, 1478 London – 1535 London. Anglia - Államférfi és humanista. Iskoláit Oxfordban, Londonban és Cambridge-ben végezte, 1496-ban a Lincoln's Inn jogi iskolába járt. 1498-ban megismerkedett és barátságot kötött Erasmussal. 1501-ban ügyvéd, 1503-ban parlamenti képviselő lett. VIII. Henrik uralkodása alatt nagy karriert futott be. 1518-ban a titkos tanács tagja, 1523-ban az alsóház szövívője, 1529-ben lordkancellár. Diplomataként járt V. Károly spanyol és I. Ferenc francia királyok udvarában is. Álnéven írt egy iratot Luther ellen, amely szerint a hit önmagában nem elegendő az üdvösséghez. Tyndale biblia-fordítását elvetette, az írás szabad egyéni értelmezése ellen volt. A pápa meggyőződéses követőjeként nem támogatta Henrik államegyházi terveit. 1532-ben lemondott hivataláról, 1534-ben kiállt a pápa fősege és az angol egyház feletti hatalma mellett. Henrik (felbontottnak nevezett) házasságát érvényesnek tartotta, ezért letartóztatták, a Towerbe zárták, majd lefejezték. A börtönben kezdte írni filozófiai elmélkedéseit, (amit két magyar nemes szájába adott, akik a mohácsi vész előestéjén elmélkednek). Halála egész Európában felháborodást keltett, számos irodalmi alkotás született életéről. 1886-ban boldoggá, 1935-ben szenté avatták. Fő műve az *Utópia*, amely korabeli előzményekre és viszonyokra reflektált, illetve igyekezett alternatív állami modellt is felállítani. **Művei:** *De optimo rei publicae statu deque nova insula Utopia*. 1516–1518; *Thomae Mori Opera omnia latina*, Frankfurt a. M. 1689, utánnymás: Frankfurt a. M. 1963; *Opera omnia*. Basel 1557; *The English Works of Sir M.*, 2 kötet. London – New York 1931; Günther, H. (szerk.), *Utopia*. Frankfurt a.M. 1992; KARDOS T. (ford.), MOÓR Gy. (bevezető), *Utópia*. Bp.1998; GERGELY ZS. – SZŐCS G. (ford., szerk.), *Erősítő párbeszéd balsors idején*. Bp. – Kolozsvár 2004.

Morgan, Donn F., 1943 Syracuse, USA, NY - Oberlin Coll. AB 1965. Yale Egyetem BD 1968. Claremont Grad School MA 1972, PhD 1974. Szakterülete a héber Biblia. **Művei:** *Between Text and Community- The „Writings” in Canonical Context*. Augsburg/ Fortress, 1990. *Wisdom in Old Testament Tradition*. John Knox, 1980.

Morgan, Shelomo 1926. Petach-Tiqvah, Izrael – Héber Egyetem Jeruzsálem MA 1949. PhD 1955. Cambridge MA 1975. bölcsész doktorátus 1991. Tanított héber Egyetem 1950-től. Tel-Aviv Egyetem 1957-77 Héber és szemita nyelvek tanára Ben-Ziv Intézetben 1971-74 között. Főszerkesztője a Eda Velashon 1-16 kötet 1977-93. **Művei:** The Hebrew Language Tradition of the Yemenite Jews Hebrew Lang Acad. 1963. The Vocalization System of Arabic, Hebrew and Ramaic Mouton 1962.

Morinus, Johannes franciául: **Morin, Jean**, 1591 Blois – 1659 Párizs, Franciaország - Oratoriánus szerzetes teológus. A La Rochelle kollégiumban tanult, majd filozófát, matematikát, jogtudományt, teológiát és keleti nyelveket tanult Leidenben. 1618-ban belépett az oratoriánusok közé, tovább tanult Orléans-ban, Angersben és Lyonban. 1628–1639 között Rómában élt, a keleti és a nyugati egyház közeledésén dolgozott. Párizsba visszatérve teológiai és történeti tanulmányokat folytatott. Jelentős volt a szamaritánus Pentateuchusról írott könyve. **Művei:** *Exercitationes ecclesiasticarum libri duo: de patriarcharum et primatum origine et antiqua censurarum in clericos praxi.* Paris 1626; *Biblia septuaginta interpretum graeco-latina cum praefatione et prolegomenis.* 3 kötet. Paris 1628; *Exercitationes ecclesiasticae in utrumque samaritanorum Pentateuchum de illorum religione et moribus, de antiquis hebraeorum litteris et siclis, cabbalisticis Scripturae Sanctae interpretationibus, ejusque obscuris locis samaritano codice illustratis, variis masorae et judaicorum bibliorum corruptelis.* Paris 1631; *Exercitationes biblicae de hebraei graecique textus sinceritate de germana LXX interpretum translatione dignoscenda, illiusque cum Vulgata conciliatione.* Paris 1633, 1659, 1669; *Diatribes elencticae de sinceritate hebraei graecique textus dignoscenda, adversus insanas quorundam haeticorum calumnias; accedunt appendix in qua nonnulla divinitatis et incarnationis Jesu Christi illustrissima testimonia in hebraeo textu nunc corrupta, Talmudis et Rabinorum antiquorum autoritate restituntur et animadversiones in censuram exercitationum ad Pentateuchum Samaritanum.* Paris 1639; *Pentateuchus samaritanus.* In: LE JAY, G.-M. *Polyglotte.* V. kötet. Paris 1645; *Pentateuchus hebraeosamaritanus.* In: LE JAY, G.-M. *Polyglotte.* V. kötet. Paris 1645, Rom 1751; *Opuscula hebraeo-samaritica: Grammatica samaritana; Adnotationes in translationem Pentateuchi hebraei samaritacae; De samariticis legis sectionibus; Quae veterum grammaticorum de punctorum autoribus sententia; Variarum lectionum ex antiquis textus hebraeo-samaritani codicibus collectae; Lexicon samaritanum omnes dictiones difficiles explicans.* Paris 1657.

Morphy-O'Connor, Jerome J. 1935. Cork, Írország – Tanult Fribourg Egyetem Sávjc 1961. teológiai doktorátus 1962. Ecole Biblique, Jeruzsálem diploma 1967. Biblikus Intézet Róma LSS 1965. Tanított Ecole Biblique, Jeruzsálem 1967-72 között. Újszövetség professzora Notre Dame Egyetem 1984-től. Az NST kiadója 1986-88. Szerkeszti a Pacifica 1987-től. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** The Holy Land. An Archeological Guide from Earliest Time to 17000. Oxford UP. 1992. The Theology of the Second Letter to the Corinthians. Cambridge UP. 1991. The Ecole Biblique and the New Testament: A Century of Scholarship 1890-1990 NTOA 13. Fribourg UP, 1990. Pál története (Ford. Liska Endre) Bp., Európa 2007.

Morris, Leon L., 1914. Lithgow, Ausztrália NSE - Sydney Egyetem NSc 1934. Australian Coll of Theol. ThL 1937. London Egyetem BD 1943. MTh 1946. Cambridge Egyetem PhD 1952. Melbourne Egyetem MSC. Tanított Minnida Misson Ausztrália 1950-45. Papszentelése 1945. Ridley Coll. Melbourne 1946-59. Intézet vezetője 1964-79. Tyndale Hause Anglia vezetője 1964-79-től. Szakterülete Újszövetség. **Művei:** An Introduction to the New testament. Zondervan, 1992. The Epistle to the Romans. Eerdmans, 1988. New Testament Theology. Zondervan, 1986. The Apostolic Preaching of Cross. Tyndale, 1965.

Most, William G., 1914. Dubuque, USA IA - Columbia Coll BA 1936. Amerikai Katolikus Egyetem MA 1940. PhD 1946. Loras Coll klasszikus irodalmat tanított 1940-89. Notre Dame Inst. 1989-től. Újszövetség tanár. Szakterülete Újszövetség, apokrifok, és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** The Consciuousness of Christ. Christendom, 1990. Free From All Error. Prow, 1985. 1990. Covenant and Redemtion. Alba, 1977. New Answer to Old Questions. St. Paul 1971

Moule, Charles, F.D. 1908 Hanckhow (Sanghai mellett Kína), - 2007 Dorset, Anglia – Anglikán lelkész, kínai misszionárius gyermeke, 25 évig tanított Cambridgeben, ahol BA 1931. Emmanuel College, MA 19334. Ridley hall Cambridge lelkész avatás. 1933. Tanított Rideley hall 1936-44. Clare Coll Cambridge vezetője. 1944-51. Dékán Szt. Márk templomban Cambridge 1944-51. Szt. Andrew Egyetem díszdoktora 1958. Nagy hatással volt tanítványain keresztül az anglikán püspökökre. Szakterülete az Újszövetség, apokrifok és angol biblia fordítás revíziója. **Művei:** Essays in New Testament Interpretation Cambridge UP. 1982. The Origin of Christology Cambridge UP. 1977. The Birth of the New Testament Aands Balck 1962. An Idiom Book of New Testament Greek Cambridge UP. 1953. 1959.

Mowinckel, Sigmund Olaf Plytt, 1884 Kjerringöy – 1965 Oslo, Norvégia - ÓSz-kutató. 1911–1912-ben Németo.-ban és Dániában járt, majd Oslóban tanított, 1917-ben docens, 1922-ben tanár lett. H. Gunkel vallástörténeti iskoláját követte. A vallás és a kultusz kapcsolatát, illetve ennek Izrael ünnepein megnyilvánuló valláslélektani hatását kutatta. Véleménye szerint a zsidó kultusz legfontosabb szertartása volt Jáhve trónfoglalásának ünnepe. Ez lett volna az ószövetség legnagyobb integráló ünnepe, amelyről legtöbbet a Zsoltárok könyvében és a prófétáknál olvashatunk. Az eszkatológia, az apokaliptika és a történelem összefüggésében úttörő kutatásokat folytatott. A lelki irodalomról és a korai történelemről is számos előadása született. Ezdrás és Nehemiás korának szakértője volt, ezen a területen sok vitát kavarázó megállapítást tett az uppsalai iskola képviselőjeként. A Pentateuchus forrásairól szóló megállapításai nagy figyelmet keltettek. Részt vett a norvég Ószövetség-fordításban és az Oxford-mozgalomban is. **Művei:** *Zur Komposition des Buches Jeremia*. Kristiania 1914; *Psalmenstudien*. 6 kötet. Kristiania 1921–1924; *The Two Sources of the Predeuteronomic Primeval History (JE) in Gen. 1-11*. Oslo 1937; *The Old Testament as Word of God*. New York 1959, Oxford 1960, 1967; *Die Erkenntnis Gottes bei den alttestamentlichen Profeten*. Oslo 1941 (NTT 42 [1941] Tillaegsh. nr. 2); *Zur Frage nach dokumentarischen Quellen in Josua 13-19*. Oslo 1946; *Prophecy and Tradition. The Prophetic Books in the Light of the Study of the growth and history of the tradition*. Oslo 1946; *Religion und Kultus*. Göttingen 1953; *The Messiah Concept in the*

Old Testament and Later Judaism. Oxford 1956, Nashville – New York 1956, 1959; *The Psalms in Israel's Worship*. 2 kötet. Oxford 1962, 1967; *Studien zu dem Buche Ezra-Nehemia*. I. *Die nachchronische (sic!) Redaktion des Buches. Die Listen*. II. *Die Nehemia-Denkschrift*. Oslo 1964; *Tetrateuch-Pentateuch-Hexateuch. Die Berichte über die Landnahme in den drei altisraelitischen Geschichtswerken*. Berlin 1964; *Erwägungen zur Pentateuchquellenfrage*. Oslo 1982; *Studien zu dem Buche Ezra-Nehemia*. III. *Die Ezrageschichte und das Gesetz Moses*. Oslo 1965.

Moxnes, Halvor 1944. Stokke, Norvégia - Oslo Egyetem, ThD 1978. Tanított Oslo Egyetem 1978- Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** *The Economy of the Kingdom. Social Conflict and Economic Relations in Luke's Gospel*. Fortress, 1989.

Möhler, Johann Adam, 1796 Igersheim – 1838 München, Németország - Egyháztörténet-professzor. 1808–1813 között Mergentheim gimnáziumába járt, 1813-ban előbb Ellwangenben tanult filozófiát, majd Münchenben a katolikus teológiai fakultáson. Tübingenben tartott előadásokat az egyetemen, 1818-ban papi szemináriumba lépett, 1819-ben pappá szentelték. Plébános és lelki gondozó lett Riedlingenben, majd a tübingeni gimnáziumban tanított. 1822-ben ún. „tudományos utazást” tett Würzburg, Bamberg, Coburg, Jena, Lipcse, Halle, Göttingen, Braunschweig, Berlin, Breslau, Prága, Bécs, Landshut, München és Augsburg városokban. 1823-ban a történelemtudományi tanszék vezetője lett Tübingenben, egyháztörténetet és jogot tanított. 1825-ben tankönyvet írt *Die Einheit der Kirche oder das Princip des Katholicismus* címmel, amellyel viták középpontjába került. 1826-ban egyháztörténetet és morálteológiát tanított Freiburgban, majd ismét Tübingenbe került. 1832-ben megjelent fő műve, a *Szimbolika*. Művei egzegézisztörténeti forrásoknak tekinthetők. **Művei:** *Selbständige Schriften: Die Einheit in der Kirche, oder das Princip des Catholicismus, dargestellt im Geiste der Kirchenväter der drei ersten Jahrhunderte*. Tübingen 1825; RIEGER, R. (szerk.), *Vorlesung zum Römerbrief*. München 1990; *Hieronymus und Augustinus im Streit über Gal 2, 14*, in: ThQ 6 (1824), 195–219; *Fragmente aus und über Pseudo-Isidor*, in: ThQ 11 (1829), 477–520 und ThQ 14 (1832), 3–52.

Muilenburgh, James 1896 Oregon City -1974 Claremont, USA California – Hope College-ban Michiganben szerzett diplomát 1920-ban. Nebraska Egyetemen kezdett tanítani 1920-1923. Yale Egyetemen szerzett PhD fokozatot 1926-ban. Barnabás levél és a Didaché elemzésével. Mt Holyoke Collegeban lett tanár 1926-1932 között. Marburgba kapott kutatót évet 1929-1930-ban Karl Budde tanítványa volt, majd Herman Gunlel-t hallgatta és hatása alá került. Visszatérve Mt. Holyoke Muilenburba évekig tanított tovább 1932-1936. Szemita nyelvet és irodalmat tanított Pacific School of Religion 1936-tól. Innen hívták 1945-ben New Yorkba Union Seminary-be tanítani. 1963-ba vonult nyugdíjba és Californiában San Francisco Seminary-ban tanított Ószövetséget San Anselmoban 1969.-ig, majd a Graduate Theological Union-ban 1972-ig. Dolgozott a Rivised Satandart Version Biblia fordításában mely 1952-ben jelent meg. 1953-54-ben Jeruzsálemben és Khirbet Mefjir-ben valamint Gilgalban vett részt ásatásokban. A Brit Ószövetségi társaság tagjává választották és számos egyetemtől kapott díszdoktori címet. SBL tag volt. Izrael történetének részletei érdekelték (1885), valamint a zsidó vallástörténet (1927). De foglalkozott bibliai hermeneutikával is. Főleg a retorika kritika

érdekelte. **Művei:** From Criticism and Beyond JBL 88 (1989) The Way of Israel New York, 1961.

Mulholland, M. Robert Jr., 1936 Rutland-, USAVT - US Tengerészeti Akadémia., BS 1958. Wesley Theol Sem. MA 1965. Harvard ThD 1977. Methodista lelkész 1977-79. Asbury Theol Sem. 1979- spirituális. 1983- professzor. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** Revelation. Zondervan, 1990.

Mullen, Everett T.J. 1948 Lincolnton, USA, NC - Tanulmányai Davidson Coll AB 1970. Harvard Egyetem PhD 1976. Tanított Harvard Teológiai Falultásán 1976-77. Indiana/ Purdue Egyetem vezetője 1978-tól. Szakterülete a héber Biblia, szemita nyelvek, szövegek és feliratok. **Művei:** Narrative History and Ethnic Boundaries: The Deuteronomistic Historian and the Creation of Israelite National Identity. Scholars, 1993. The Assembly of the Gods: The Divine Concil in Canaanite and Early Hebrew Literature. Scholars, 1980.

Munoz Leon, Domingo 1930 Chiclana de Segura, Spanyolország - Pápai Egyetem Coillas Teol. Lic. 1954. Ulpian Etzion of Jeruzsálemben modern héber nyelvet tanult 1963. Róma Pont. Bibl. Inst. Róma. Bibl. doktorátust szerzett 1968. Complutensian Egyetem Madrid bibliai filológiából licentiázik 1978-ban, doktorál 1984-ben. Tanít Granada Teológiai fakultásán 1968-74. Madrig Egyetemen 1974-tól. EstBibl. főszerkesztője. 1975-86. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** Deras: Los caminos y sentidos de la Palabra Divina en la Escritura CSIC 1987. Parabla y gloria: Excursus en la Biblia y en la Literatura Intertestamentaria CISC 1983. Gloria de la Shekina en los Targumim de Pentateuco 1977.

Muntag Andor 1923 ? – 2000 Budapest, Magyarország - Egyetemi tanulmányait 1943–1947 között végezte a pécsi egyetem soproni Evangélikus Hittudományi Karán. Lelkészsé avatása után Szegeden, Rákoskeresztúron, majd Zuglóban végzett segédlelkészi szolgálatot. 1957–1973 között a monori evangélikus gyülekezet lelkésze. 1948-tól részt vett a Magyar Protestáns Bibliafordító Bizottság munkájában, komoly szerepet vállalva az 1975-ben megjelent, majd 1990-ben revideált új fordítású Biblia létrejöttében, illetve fordítóként közreműködött az 1996-ban megjelentetett *Deuterokanonikus bibliai könyvek* című kiadvány előkészítésében. 1973-ban kapott megbízást az Evangélikus Teológiai Akadémia Ószövetségi Tanszékén helyettesítésre, egy évvel később a tanszék vezetésére. 1974-ben Ámosz próféta szolgálatának történelmi jelentősége című értekezésével doktori fokozatot szerzett a Debreceni Református Teológiai Akadémián. Vendégelőadásokat tartott a pozsonyi, a helsinki, a bécsi teológiai fakultásokon. Könyv alakban megjelent *Ámosz* (1978) és *Jób* (1982) c. könyveihez írt magyarázata, ezen kívül az őstörténet, a Zsoltárok és Jónás könyve, valamint a lutheri teológia kutatása területén jelentek meg tanulmányai. Az Evangélikus Hittudományi Egyetemen haláláig tanított. Az ószövetségi tanszék vezetése mellett ismételtén dékán, majd rektorhelyettes volt. Szervezte és vezette a Levelező Hittantanári Tagozat munkáját. 1992-ben Apáczai Csere János díjjal, 1994-ben a Keresztény–Zsidó Társaság emlékplakettjével, 1998-ban Károli Gáspár-díjjal tüntették ki. **Művei:** *Az Ótestamentum*

világa (társszerzők: PÁLFY M., SOLYMÁR P.). Bp. 1973; *Ámós próféta könyve. Fordítás és magyarázat*. Bp. 1978; *Jób könyve. Fordítás és magyarázat*. Bp. 1980, 2003.

Muntingh, Luks M. 1929-, Dél-Afrika - Stellenbosch Egyetem BA 1950. Lic Theol 1954. DThl 1973. Tanított Stellenbosch Egyetem 1963- Lektor Stellenbosch Egyetemen 1963-tól. Szakterülete Archeológia, Héber Biblia, Mezopotámia tanulmányok, szemita nyelvek szövegek és feliratok. **Művei:** „The Role of the Scribe According to the MariTexts: A Study of terminology” jour. For Semitics 3/1. (1991). „Problem in connection with the Verbal Forms in the Amarna Letters from Jerusalem, with Special reference to EA 286.” Jour. For Semitics.

Murphy, Federick J., 1949. Worcester-, USA MA - Harvard MA 1981. PhD 1984. London Egyetem BD 1977. Oktatott Holy Cross Coll 1983- Szakterülete az Újszövetség Apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** The Religious Word of Jesus: An Introduction to Second Temple Palestinian Judaism. Abingdon, 1991. The Structure and Meaning of Second Baruch. Scholars, 1985.

Murphy, Roland E., 1917 Chicago-, USA IL - Katolikus Egyetemen STD 1948. MA 1949. Pont Ist. Bibl. Róma SSL 1958. Oktatott Katolikus Egyetem 1949-69. Főszerkesztője a CBQ-nak 1958-66-ig. Duke Egyetemen tanított 1971-86 között. Nyugdíjasként Pittsburgh Theol. Sem. 1965. Vendég professzor, Yale Egyetem 1966. Princeton Theol Sem. 1977-71. Notre Dame Egyetem 1985. Szakterülete a Héber Biblia **Művei:** Ecclesiastes. Word, 1922. The Tree of Life. Doubleday, 1990. The Song of Songs. Fortress, 1990. Wisdom Literature and Psalms. Abingdon, 1981. Wisdom Literature. Eerdmans, 1981.

Murray, Robert, P.R., 1925. Beijing, Kína - Tanulmányait Oxford Corpus Christi Coll. MA 1951. Heythrop Coll STL 1960. Gregorian Egyetem Róma STD 1964. Tanított Heythrop Coll Oxfordshire 1963-70. London Egyetem 1970-1988. Szakterülete a Héber Biblia, Újszövetség szemita nyelvek, szövegek és feliratok, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** The Cosmic Covenant: Biblical Themes of Justice, Peace and the Integrity of Creation. Sheed and Ward 1992. Symbol of Creation. Sheed and Ward 1992. Symbol of Church and Kingdom: A Study of Early Syriac Tradition. Cambridge UP, 1975.

Musculus (Müslin, Mäuslin), Wolfgang (Dusanus), 1497 Dieuze – 1563 Bern. Németország - Reformátor. Szegény családban született az apja kádár volt. 15 éves koráig a lixheimi bencéseknel tanult, majd a rendbe is felvették. Itt kezdett el teológiát tanulni, de a zene iránt is érdeklődött. 1527-ben priornak választották de a lutheránus hittől való szimpátiája miatt még abban az évben elhagyta a kolostort. Straßburgba ment, és az év végén megházasodott. Megélhetését takácsmesterségből biztosította, majd lelkészi kisegítőként működött Dorlisheimban, majd Straßburgban és Münsterben. A Straßburg környéki reformáció irányítója lett. 1531-ben Augsburgba hívták. Mint Augsburg megbízottja írta alá a wittenbergi nyilatkozatot. 1536-ban részt vett Wormsban, 1540-1541-ben Regensburgban a vallási megbeszéléseken. 1544-ben Donauwörthben több hónapon keresztül prédikált és megszilárdította az ottani reformatori hitet. Az

Augsburgban 1548-ban kiadott Interim miatt azonban el kellett hagynia a környéket. Rövid ideig Zürichben, Baselben, Konstanzban, St. Gallenben és ismét Zürichben tartózkodott. 1549-ben professzor lett Bernben. Itt Zwingli követője lett és vitákba keveredett a lutheránusokkal az eukarisztia-tan. Elősegítette a zürichiek és a genfiiek kibékülését Bullinger idején. Reformatori ténykedése mellett kiemelkedő egyházzenei és egegetikai tevékenysége is. **Művei:** *Comment. in Epistol. Pauli ad Romanos et Corinthos.* Basel 1544; *Comment. in Matthaeum et Joannem.* Basel 1548; *Enarrationes in totum Psalterium, et in Esaiam.* Basel 1551; *In decalogum explanatio.* Basel 1553; *Commentar. in Genesim.* Basel 1554; *Loci communes recogniti.* Basel 1555.

Musnai László, 1888 Székelykövesd – 1906 Kolozsvár, Magyarország - A gimnáziumot Székelyudvarhelyen, a teológiát Kolozsváron végezte 1910-ben. 1911–1914 között Berlinben tanult, 1914-ben Tekében lett lelkész, 1915-ben tanár Kolozsváron, 1928-ban teológiai doktor lett. Számos egyházi lapban publikált. **Művei:** *János apokalipszisének magyarázata.* Gyulafehérvár 1913; *A magyar Biblia története.* Torda 1925; *Az Újszövetség.* Kolozsvár 1926; *János evangéliumának és a levelek magyarázata.* Torda 1926.

Mussner, Franz 1916 Edlhamban-, Németország - Katolikus teológus. 1952-ben Münchenben szerzett teológiai doktorátust, 1953-tól a trieri teológiai fakultáson, 1967-től a Regensburgi Egyetem Katolikus Teológiai Karán tanított. Innen vonult nyugállományba az újszövetségi szentírástudomány professzor emeritusaként, jelenleg Passauban él. 1981-ben Buber-Rosenzweig Emlékéremmel, 2000-ben a WWA (Westfälisches Wirtschaftsarchiv) Alapítványának Ökumenikus Díjával tüntették ki. A biblikus teológia művelői között a történeti Jézusra irányuló "legújabb kérdés" egyik úttörőjének számít. Munkássága jelentős részét a zsidó-keresztény párbeszédnek szenteli. Írásaiban különös figyelmet fordít a kereszténység ószövetségi alapjaira, Jézus zsidóságának jelentőségére az ökumenikus keresztény gondolkodás szempontjából, valamint az egyház önértelmezésének és történetiség-tudatának megújítására az Auschwitz utáni korszakban. Számos könyv szerzője, itt csak a kiemelkedőbbeket említhetjük. **Művei:** "Was lehrt Jesus über das Ende der Welt?" (Mit tanít Jézus a világ végéről?, 1958); "Die johanneische Sehweise und die Frage nach dem historischen Jesus" (A jánosi látásmód és a történeti Jézus kérdése, 1965); Michael Schmaussal együtt: "Handbuch der Dogmengeschichte, Bd. 1/3/2: Geschichte der Hermeneutik von Schleiermacher bis zur Gegenwart" (A dogmatörténet kézikönyve 1/3/2: A hermeneutika története Schleiermachertől napjainkig, 1970); "Hören auf sein Wort, Verkündigung im Kirchenjahr" (Szavára hallgatva, Igehirdetés az egyházi évben, 1979); "Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament, Bd. 9: Der Galaterbrief"; "Bd. 13/1: Der Jakobusbrief" (Herder Teológiai Kommentár az Újszövetséghez, 9. kötet: A Galatalevél, 1988; 13/1. kötet: A Jakab-levél, 1987); "Die Kraft der Wurzel, Judentum - Jesus - Kirche" (A gyökerek ereje, Zsidóság - Jézus - egyház, 1989); "Dieses Geschlecht wird nicht vergehen, Judentum und Kirche" (Nem múlik el ez a nemzedék, Zsidóság és egyház, 1991); Christoph Dohmannel közösen: "Nur die halbe Wahrheit?, Für die Einheit der ganzen Bibel" (Csak az igazság fele?, A teljes Biblia egységéért", 1993); a müncheni Kösel Kiadónál: "Die Botschaft der Gleichnisse Jesu" (Jézus példázatainak üzenete, 1961); "Die Wunder Jesu" (Jézus csodái, 1967); "Die Auferstehung Jesu" (Jézus

feltámadása, 1969); "Traktat über die Juden" (Értekezés a zsidókról, 1988); a düsseldorfi Patmos Kiadónál: "Praesentia salutis" (Az üdvösség jelenvalósága, 1967); szerkesztőként: "Passion in Oberammergau, Das Leiden und Sterben Jesu als geistliches Schauspiel" (Passió Oberammergauban, Jézus szenvedése és halála mint vallásos színjáték, 1983); "Der Brief an die Kolosser/Der Brief an Philemon" (A Kolosszei-levél és a Filemonhoz írt levél, 1998); a Sankt Ottilien-i EOS Kiadónál: "Maria, die Mutter Jesu im Neuen Testament" (Mária, Jézus anyja az Újszövetségben, 1993); a regensburgi Pustet Kiadónál: "Tod und Auferstehung" (Halál és feltámadás, 1967); a stuttgarti Katholisches Bibelwerk kiadásában: "Was hat Jesus Neues in die Welt gebracht" (Mí újat hozott Jézus a világba?, 2001); a Gütersloher Verlagshausnál: "Der Brief an die Epheser" (Az Efezusi-levél, 1992). Egybegyűjtött tanulmányai Michael Theobald szerkesztésében jelentek meg: "Jesus von Nazareth im Umfeld Israels und der Urkirche, Gesammelte Aufsätze"(A Názáreti Jézus Izrael és az ősegyház környezetében, Összegyűjtött tanulmányok, Tübingen, Mohr Siebeck, 1999, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 111). 1981-ben, születésnapja alkalmából tanítványai ünnepi kötettel tisztelegtek előtte: "Kontinuität und Einheit, Festschrift für Franz Mussner zum 65. Geburtstag" (Folytonosság és egység, A 65 éves Franz Mussner köszöntése, Basel, Herder & Herder, 1981).

Muszyński, Henryk Józef, 1933 Kościerzyna-, Lengyelország - Professzor nieznói metropolita-érsek. Pelplinben szentelték pappá, 1957-ben. 1962-ben Licenciátust szerzett a Lublini Katolikus Egyetemén 1963-ben doktori tézisének címe: Zwrot „czynić prawdę” w pismach św. Jana „Az „igazságot tenni” kifejezés szent János leveleiben” Postgraduális képzésen Rómában tanult Pápai Bibliai Intézetben. Szaklicenciája: Barabbas – oder Jesus – Barrabas? Textkritische Untersuchung zur Autentizitat von Mt 27,16-17 „Barabás vagy Jézus – Barabás?” Róma 1964. Tanult Pápai Ateneum Antonianum-ban illetve a ferencesek Biblicus intézetében jeruzsálemben és 1967-ben. Doktori dolgozatát (1973): Fundament, Bild und Metaphor in den Handschriften aus den Qumran. Studie zur Vorgeschichte des ntl. Begriffs QEMELION, “Fundamentum, kép és metafora a qumráni kéziratokban. Tanulmány az újszövetségi QEMELION történetéről”. Megjelent: *Analecta Biblica* 61, Róma 1975. Habilitációját Katolikus Teológiai Akadémia (1979). Téma: Chrystus – fundament i kamień węgielny Kościoła w świetle tekstów qumrańskich, „Krisztus – az Egyház fundamentuma és szegletkője a qumráni szövegek fényében”, Varsó 1982. Előbb peplin, majd 1985-től. gnieźnói metropolita-érsek. **Főbb művei:** *Słowo natchnione. Zarys teologicznych treści natchnienia biblijnego* (Az ihletett Ige. A bibliai ihletettség fogalmának a teológiája). Kraków 1983; *Biblia – księga natchniona* (A Biblia – ihletett könyv). Gniezno 1995; *Dziesięć Słów. Pytania współczesnego człowieka o Dekalog* (Tíz mondat. A mai ember kérdései a Tízparancsolatról). Gniezno 1995.

Müllner, Ilse 1966 Bécs-, Ausztria - Katolikus teológiát Bécsben és Tübingenben tanult. 1990-ben doktori munkát végez Münster-ben, diploma 1996. A feminista teológiai munkacsoport tagja 1993-1997-ig. Tudományos munkatárs 1996-tól Münsterben az Ószövetség és vallástörténet fakultáson. Tanított még Essen, Würzburg Graz egyetemein. 1997-2004 Essen, ószövetség és judaika stúdiumok. 1999: két hónapig kurzus Hebrew University Jeruzsálemben. 1999- 2001 A Pszicho drámai tanulmányok. 2001-2002 és 2003-2004 Ószövetség tanszékvezető Universitát Kassel. 2004-tőé biblikus

teológia tanára, a katolikus teológiai intézetben Universität Kassel. **Művei:** Das hörende Herz. Weisheitsliteratur in der hebräischen Bibel, Stuttgart 2006. Peter Dschulnigg, Jüdische und christliche Feste, (Neue Echter Bibel – Themen 9), Würzburg 2002. Gewalt im Hause Davids . Die Erzählung von Tamar und Amnon (2 Sam 13,1-22) (HBS 13), Freiburg/Br. 1997 (Dissertation).

Münster, Sebastian, 1488 Nieder-Ingelheim – 1552 Basel, Svájc - Hebraista. 1505-ben belépett a ferences rendbe, Heidelbergben tanult, majd filozófiát és teológiát hallgatott. 1507-ben Löwenben matematikát, geográfiát és csillagászatot, Freiburgban hébert tanult. 1509-ben Konrad Pellikan hebraista és Elia Levita zsidó tudós mellett foglalkozott hebraisztikával. 1511-ben Pforzheimben arám és egyiptomi tanulmányokat kezdett, 1512-ben pappá szentelték. Stuttgartban találkozott Johannes Reuchlinnal, aki az újabbkori hebraisztika alapítójaként ismert. 1514–1518 között lektorként tanított filozófiai és teológiai alapokat a ferences rend tübingeni rendházában. 1518-ban Baselben találkozott Philipp Melanchthonnal, 1520-ban Luther-prédikációkat fordított. Héber grammatikát adott ki *Epitome Hebraicae Grammaticae* címmel, 1521–1529 között Heidelbergben általános teológiai tanulmányokat folytatott, majd 1524-ben átvette a héber nyelvtani tanszéket. 1523-ban megjelentek nyelvtani és szótári munkái (*Dictionarium hebraicum*), a bibliai könyvek fordításai, judaisztikai tanulmányai, illetve 1527-ben Németho.-ban elsőként arám nyelvtant adott ki (*Chaldaica grammatica, Dictionarium chaldaicum*). 1529-ben átlépett a reformált egyházba és átvette a héber tanszék vezetését a baseli egyetemen. 1542–1544 között ÓSz-i teológiát oktatott, 1547–1548-ban az egyetem rektora volt. 1534–1535-ben készült el fő műve, a kétkötetes héber ÓSz, amelyet latin fordítással és megjegyzésekkel (*Biblia Hebraica*) jelentetett meg. Számos rabbinikus egzegetikai utalást találunk ebben a kiadásban és többségében megőrizte a héber összöveg jellegzetességeit a fordításban is. 1542-ben héber publikációit foglalta össze *Opus grammaticum consummatum* címmel, számos földrajzi műve is megjelent. A ~ által képviselt reformáció erőteljesen humanista beállítottságú volt és toleráns magatartást hirdetett a zsidókkal szemben is. **Művei:** *Hebraica Biblia Latina Planeque Nova*. 1534–1535; *Biblia hebraica*. 1536; *Biblia Sacra*. Zürich 1539 (»Züricher Bibel«; az Újszövetséget Rotterdami ERASMUS fordította); *Psalterium hebraicum*, Basel 1516; *Proverbia Salomonis*, Basel 1520; *Jonas*, Basel 1524; *Canticum canticorum*, Basel 1525; *Ecclesiastes*, Basel 1525; *Joel et Malachias*, Basel 1530; *Amos*, Basel 1531 (KIMCHI, D. kommentárjával); *Isaias*, Basel 1535; *Evangelium secundum Matthaenum*, Basel 1537; *Tobias* Basel 1542. *Psalterium Hebraicum*, Basel 1556; *Epitome hebraicae grammaticae*, Basel 1520; *Dictionarium hebraicum*, Basel 1523 ⁶1564; *Institutiones grammaticae*, Basel 1524; *Elia Levita, Grammatica hebraica absolutissima*, Basel 1525; *Accentuum hebraicorum compendium*, Basel 1525; *Tabula omnium coniugationum*, Basel 1525; *Institutio elementaria*, Basel 1525; *Elia Levita, Composita verborum et nomium hebraicorum*, Basel 1525; *Elia Levita, Capitula cantici*, Basel 1527; *Moses Maimonides, Logica sapientis Rabbi Simeonis*. Basel 1527; *Ibn Esra, Decalogus praeceptorum divinatorum*. Basel 1527; *Compendium hebraicae grammaticae*. Basel 1527; *Kalendarium hebraicum*, Basel 1527; *Dictionarium chaldaicum*, Basel 1527; *Chaldaica grammatica*. Basel 1527; *Regulae aliquot generales*. Basel 1527; *Abraham ben David ha-Levi, Compendium elegans historiarum Josephi*. Worms – Basel 1529; *Moses Maimonides, Tredecim articuli fidei Judaeorum*. Worms – Basel 1529; *Dictionarium trilingue*. Basel

1530; *Moses Kimchi, Grammatica*. Basel 1531; *Moses ben Jakob, Catalogus omnium praeceptorum legis mosaicae*. Basel 1533; *Isagoge elementalis*. Basel 1535; *Elia Levita, Vocabula hebraica irregularia*. Basel 1536; *Hebraicae grammaticae praecipua illa pars, quae est de verborum coniugationibus et eorum affixis*. Basel 1536; *Fides Christianorum et Judaeorum*. Basel 1537; *Sebastian Franck, Sechshundertdreizehn Gebot und Verbot der Juden*. Ulm 1537; *Johannes Reuchlin, Rudimenta Hebraica*. Basel 1537; *Elia Levita, Traditionum liber*. Basel 1539; *Christiani hominis cum Judaeo colloquium*. Basel 1539; *Messias Christianorum et Judaeorum*. Basel 1539; *Elia Levita, Accentuum hebraicorum liber unus*. Basel 1539; *Josippon*. Basel 1541; *Opus grammaticum consummatum*, Basel 1542; *Abraham bar Chija, Sphaera mundi*. Basel 1546, Amsterdam 1968; *Elia Mizrachi, Compendium arithmetices*. Basel 1546.